

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ημερίδας
11/12/2021
Μέγαρο Μουσικής
Κομοτηνής

Η Θράκη στα χρόνια
της απελευθέρωσης -
ενσωμάτωσης με την
Ελλάδα»

1920-2020
ΘΡΑΚΗ
ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ
ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ & ΘΡΑΚΗΣ

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2022

ΠΕΡΙΕ- ΧΟΜΕΝΑ

> 1. Χαιρετισμός Περιφερειάρχη ΠΑΜΘ	4
> 2. Χαιρετισμός συντονιστριών των επετειακών ημερίδων της ΠΑΜΘ	6
> 3. Πρόλογος Επιμελητριών του τόμου των Πρακτικών της ημερίδας για την Ιστορία της ΠΑΜΘ	8
> 4. Σημείωμα της επιμελήτριας των εκδόσεων των επετειακών ημερίδων της ΠΑΜΘ	10
> 5. Abstracts	12
> 6. Η επέτειος των 100 χρόνων απελευθέρωσης της Θράκης ως ορόσημο δικαιοκρατίας	14
> 7. Η βουλγαρική παρουσία στη Θράκη κατά την περίοδο 1912-1918: μια πρώτη συστηματική προσέγγιση μέσα από τα βουλγαρικά κρατικά αρχεία	20
> 8. Πτυχές της αρμενικής παρουσίας στην Κομοτηνή κατά την Περίοδο 1912-1923	32
> 9. Οι πρώτοι Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι βουλευτές της Θράκης στο ελληνικό κοινοβούλιο, 1920-1922: Η εκλογική συμπεριφορά στον νομό Ροδόπης	44
> 10. Η εβραϊκή παρουσία πριν και μετά την ενσωμάτωση της Θράκης. Η περίπτωση της εβραϊκής κοινότητας Αλεξανδρούπολης	52
> 11. «Τρεις Γάλλοι μιλούν για το καθεστώς της Διασυμμαχικής Θράκης (Thrace interalliée, Οκτώβριος 1919-Μάιος 1920)».	60
> 12. Οι συγγραφείς του τόμου/βιογραφικά	68
> 13. Αφίσες / Προγράμματα	70

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΡΧΗ ΠΑΜΘ

*Κατά την Επετειακή
Ημερίδα Ιστορίας
για τα 100 Χρόνια
Ελεύθερης Θράκης*

Κυρίες και κύριοι,

Είναι ιδιαίτερη η χαρά μου να σας καλωσορίζω στο Μέγαρο Μουσικής Κομοτηνής, στο διήμερο εκδηλώσεων που διοργανώνει η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης με θέμα «Η Θράκη στα Χρόνια της Απελευθέρωσης και Ενσωμάτωσης με την Ελλάδα».

Με την αφορμή αυτή, θα ήθελα, ως σύντομο χαιρετισμό, να μοιραστώ μαζί σας κάποιες σκέψεις μου για τον τόπο μας, για την ιστορία του και για τους ανθρώπους του.

Από τους αρχαίους λαούς των Κικόνων και των Βιστώνων, από τις ελληνικές αποικίες στα Άβδηρα, στη Μαρώνεια και στη Ζώνη, από τον Ορφέα, τον Πρωταγόρα και τον Δημόκριτο, μέχρι τους Κομνηνούς του Βυζαντίου, τον Χατζή Αντώνη και τη Δόμνα Βισβίζη, τον Γεώργιο Βιζυηνό, τους Καραθεοδωρήδες και τον Μάνο Χατζιδάκι, η Θράκη είναι παρούσα στη ζωή του κόσμου. Παρούσα με τις τέχνες, τις επιστήμες, τη φιλοσοφία την πολιτική και τους αγώνες της.

Για αιώνες ολόκληρους, από την αρχαιότητα ακόμη, η Θράκη με τη γεωγραφική της θέση, λειτουργούσε πάντα ως «πέραςμα», ως «γέφυρα» και ως «σταθμός» στη διασταύρωση σημαντικών χερσαίων και θαλάσσιων δρόμων, όπου μετακινούνταν άνθρωποι, ιδέες και εμπορεύματα και συνυπήρχαν διαφορετικοί πολιτισμοί.

Η Θράκη ήταν το πρώτο ευρωπαϊκό έδαφος στο οποίο πάτησε ο Απόστολος Παύλος στο μεγάλο ταξίδι του για τη διάδοση του χριστιανισμού. Μέσω της Σαμοθράκης έφτασε στη Νεάπολη, τη σημερινή Καβάλα, και ίδρυσε την πρώτη χριστιανική Εκκλησία της Ευρώπης, στους Φιλίππους.

Αλλά και αργότερα, στη Βυζαντινή και στην Οθωμανική περίοδο, η Θράκη ήταν δίπλα ακριβώς στο κέντρο πανίσχυρων αυτοκρατοριών, που καθόρισαν την τύχη της ευρύτερης περιοχής για αιώνες.

Το 1821, η έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης και ο αγώνας του Έθνους μας για ελευθερία ενέπνευσε τους Θρακιώτες. Πολλοί Θρακιώτες μίλησαν τότε στη Φιλική Εταιρεία και συμμετείχαν στις στρατιωτικές επιχειρήσεις της Επανάστασης.

Το 1830, το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος περιλάμβανε ένα μέρος μόνο της σημερινής επικράτειας της πατρίδας μας. Η Θράκη θα χρειαζόταν να περιμένει 90 χρόνια ακόμα για να ενωθεί με την ελεύθερη πατρίδα.

Σε αυτά τα 90 χρόνια, η Ελλάδα μεγάλωσε: το 1864 με τα Επτάνησα, το 1881 με τη Θεσσαλία, το 1912 - 1913 με την Ήπειρο, τη Μακεδονία, την Κρήτη και τα νησιά του Βορείου Αιγαίου.

Μέχρι που φτάσαμε στο έτος - ορόσημο του 1920, οπότε η Θράκη απελευθερώθηκε και έγινε κομμάτι του ελληνικού εθνικού κορμού.

Οι δεκαετίες που ακολούθησαν αυτό το ιστορικό γεγονός δεν ήταν εύκολες. Για την εγκατάσταση των προσφύγων στην περιοχή μας, χρειάστηκε μια titάνια προσπάθεια.

Σε αυτή τη δύσκολη στιγμή για το Γένος μας, η Θράκη άνοιξε την αγκαλιά της και έγινε νέα Πατρίδα για χιλιάδες Ρωμιούς, Ανατολικοθρακιώτες, Μικρασιάτες, Πόντιους, Καππαδόκες και Αρμένιους.

Αλλά και αργότερα, όταν οι σχέσεις μας με τους γείτονές μας ήταν τεταμένες, η Θράκη έχασε τον ρόλο της ως σταυροδρόμι και γέφυρα και μετατράπηκε σε κλειστό σύνορο, σε όριο, σε ανάχωμα.

Παρ' όλες τις δυσκολίες όμως, οι Θράκες δεν το βάλουμε

κάτω. Και όλα αυτά τα χρόνια καταφέραμε πολλά: Πρώτον, δημιουργήσαμε ένα μοντέλο αρμονικής συνύπαρξης μοναδικό στην Ευρώπη. Ένα μοντέλο που θεωρεί την πολυπολιτισμικότητα πλούτο και το οποίο πρέπει να διαφυλάξουμε.

Δεύτερον, κάναμε σημαντικά βήματα στο ζήτημα της ανάπτυξης. Οι πόλεις της Θράκης αναπτύχθηκαν, η καλλιεργήσιμη γη αυξήθηκε, ιδρύθηκε ένα μεγάλο πανεπιστήμιο, κατασκευάστηκαν σημαντικές υποδομές.

Σήμερα λοιπόν, 200 χρόνια από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης και 101 χρόνια από την απελευθέρωση της Θράκης και την ενσωμάτωσή της στην Ελλάδα, ο τόπος μας βρίσκεται σε ένα κομβικό σημείο.

Από τη μια, έχουμε χρέος να διαφυλάξουμε όλα εκείνα που δημιούργησαν οι προηγούμενες γενιές. Από την άλλη, οφείλουμε να χαράξουμε νέες κατευθύνσεις για το μέλλον.

Η Θράκη, όπως και ολόκληρη η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης έχει όλα τα στοιχεία που μπορούν να της εξασφαλίσουν ένα σταθερό μέλλον με ευημερία και προοπτική. Αρκεί να τα αξιοποιήσουμε σωστά και να πάρουμε σήμερα τις σωστές αποφάσεις για το μέλλον.

Κλείνοντας, θέλω να ευχαριστήσω και να συγχαρώ όσους εργάστηκαν για την πραγματοποίηση αυτού του διημέρου: την Κοσμήτορα Της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του ΔΠΘ, κα Πηνελόπη Καμπάκη Βουγουκλή και όλους τους καθηγητές και καθηγήτριες του, δικού μας, Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, τους πολιτιστικούς φορείς της Περιφέρειάς μας, την Εκτελεστική Γραμματέα της Περιφέρειας κα Ζωή Κοσμίδου που είχε την ευθύνη του συντονισμού, και βεβαίως, τον Πρόεδρο της Επιτροπής της Περιφέρειας για τα 100 χρόνια από την απελευθέρωση και ενσωμάτωση της Θράκης στον εθνικό κορμό, Καθηγητή κ. Θεοχάρη Δαλακούρα, ο οποίος θα κάνει και την κεντρική ομιλία της αποψινής εκδήλωσης και τον καλώ να έρθει στο βήμα.

Να είστε όλοι καλά.
Χρόνια πολλά στη Θράκη!
Χρόνια πολλά στην Ελλάδα!
Σας ευχαριστώ.

Κομοτηνή, 11.12.2021

Χρήστος Μέτιος
Περιφερειάρχης

Περιφέρεια Αν. Μακεδονίας & Θράκης

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΩΝ ΤΩΝ ΕΠΕΤΕΙΑΚΩΝ ΗΜΕΡΙΔΩΝ ΤΗΣ ΠΑΜΘ

Ήταν αρχές Νοέμβρη 2021, όταν αποφασίσαμε με την αγαπητή Ζωή Κοσμίδου να προτείνουμε τη διοργάνωση δύο επετειακών ημερίδων προκειμένου η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης να τιμήσει τα 100 χρόνια από την απελευθέρωση/ενσωμάτωση της Θράκης στον εθνικό κορμό. Η πανδημία δεν έδειχνε σημάδια υποχώρησης και τα σχέδια για συνέδρια και συναυλίες φαίνονταν μη πραγματοποιήσιμα. Όμως δεν γινόταν να μην αφήσουμε ένα αποτύπωμα για τους επόμενους. Δεν έπρεπε μια τόσο σημαντική επέτειος να χαθεί άδοξα στη λήθη του χρόνου. Είναι αλήθεια ότι είχε ήδη περάσει η χρονιά της επετείου, όμως, τι είναι μία επέτειος; Μια σύμβαση μνήμης. Άλλωστε η Ξάνθη είχε ήδη γιορτάσει ένα χρόνο νωρίτερα. Έτσι, λοιπόν, δεχτήκαμε την **πρόσκληση - πρόκληση του Περιφερειάρχη ΑΜΘ κ. Χρήστου Μέτιου** και μέσα σε ένα μήνα ετοιμάσαμε δύο ημερίδες.

Η πρώτη, η ημερίδα της Ιστορίας, που παρουσιάστηκε στο Μέγαρο Μουσικής Κομοτηνής στις 11 Δεκεμβρίου 2021, ήταν αφιερωμένη στην κατάσταση στη Θράκη ακριβώς την εποχή της απελευθέρωσης /ενσωμάτωσής της στον εθνικό κορμό και στο πώς αντιμετωπίστηκε το γεγονός από Έλληνες, Βούλγαρους, Εβραίους, Αρμενίους και Μουσουλμάνους κατοίκους της περιοχής. Στις εκδηλώσεις συνέπραξαν ο Δήμος Κομοτηνής, το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης και το Μουσικό Γυμνάσιο - Λύκειο Κομοτηνής ενώ συμμετείχαν και οι εξής Πολιτιστικοί φορείς και Σύλλογοι του τόπου μας: *Μορφωτικός Όμιλος Κομοτηνής, Εκπολιτιστικός Μορφωτικός Όμιλος Αρμενίων Κομοτηνής, Σύλλογος Ηπειρωτών Ν. Ροδόπης, Σύλλογος Εβριτών Ροδόπης, Μορφωτικός Σύλλογος Σαρακατσαναίων Θράκης, Πολιτιστικός Χορευτικός Σύλλογος Θρακών Κομοτηνής, Εργαστήριο Παραδοσιακών Χορών Ιεράς Μητροπόλεως*

Μαρωνείας και Κομοτηνής, Φιλοτέχνες Κομοτηνής, Πολιτιστικός Σύλλογος Ανατολικορωμιωτών Κομοτηνής, Σύλλογος Καππαδοκών και Μικρασιατών Ν. Ροδόπης «Ο Άγιος Βασίλειος», Μορφωτικός Σύλλογος Ποντίων Κομοτηνής και Περιφέρειας «Ο Εύξεινος Πόντος», Πολιτιστικός Σύλλογος Ποντίων Θρυλορίου «Η Κερασούντα και το Γαρς», Σύλλογος Ποντίων Σαπών «Τα Κασσιτερά», Αδελφότητα Κρητών Ν. Ροδόπης «Ο Ψηλορείτης», Πολιτιστικός Μορφωτικός Εξωραϊστικός Σύλλογος Γυναικών Γρατινής, Σύλλογος Γυναικών Ξυλαγανής και Πολιτιστικός Σύλλογος Ιάσμου, Πολιτιστικός Σύλλογος Γυναικών Κοσμίου, Πολιτιστικός Σύλλογος Γυναικών Προσκυνητών κ.ά. Τις εργασίες της πρώτης ημέρας έκλεισε το μουσικό σύνολο **Thracian Trio** με μουσικές διασκευές του **Δημήτρη Σβυντρίδη**.

Φυσικά δεν πρέπει να παραλείψουμε να επισημάνουμε την «**Έκθεση Θρακιώτικης Κληρονομιάς**» από την προσωπική **Συλλογή Γιώργου Αρβανίτη** που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του συνεδρίου και για το χρονικό διάστημα από **11 έως 19/12/2021** στο φουαγέ του Μεγάρου Μουσικής που κέρδισε τις εντυπώσεις.

Εκείνο όμως που μας συγκινεί είναι η άμεση ανταπόκριση από τα μέλη της επιστημονικής επιτροπής και της εκλεκτής ομάδας των ερευνητών/τριών, που συμμετείχαν με ενθουσιασμό και πρωτότυπες εργασίες υψηλής επιστημονικής στάθμης.

Η δεύτερη επετειακή ημερίδα μας με τίτλο «Αναζητώντας τις νεοελληνικές διαλέκτους στη Θράκη» ήταν αφιερωμένη στις διαλεκτικές ποικιλίες της νεοελληνικής μας γλώσσας και τη σημασία που έχει να διδάσκονται τα παιδιά μας αυτή την ποικιλία. Πολλά ευχαριστήρια στους δασκάλους μας των διαλεκτικών ποικιλιών της

Θράκης, Θρακιώτες και Θρακιώτισσες, προνομιούχους/χες ομιλητές/τριες της γλώσσας της ιδιαίτερης πατρίδας τους, που έσπευσαν να συμμετέχουν στην πανηγυρική, κορωνο-χτυπημένη εκδήλωση στο Μέγαρο Μουσικής Κομοτηνής στις 12 Δεκεμβρίου 2021.

Ακόμη, θερμότατα ευχαριστήρια στον επίκουρο Καθηγητή του ΤΕΦ και μέλος της επιστημονικής επιτροπής της ημερίδας κ. Ασημάκη Φλιάτουρα για την ουσιαστική συμμετοχή του με την παρουσίαση του παιχνιδιού «Θρακιώτικα», καθώς και στον δημιουργό του παιχνιδιού κ. Παναγιωτόπουλο.

Τέλος να ευχαριστήσουμε τον φοιτητή του ΤΕΦ Κάρην Χαναγκιάν για την συμμετοχή του στη διοργάνωση από πολλές πλευρές και τον υπεύθυνο δημιουργικού κ. Αλέξανδρο Τζεναλή για τις εξαιρετικές αφίσες και όλα τα γραφιστικά.

Η μεγαλύτερη όμως κατάθεση ευχαριστιών ανήκει στην **Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης** που μας έδωσε την ευκαιρία και κάλυψε οργανωτικά και οικονομικά όλη τη διοργάνωση.

Η ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πηνελόπη Καμπάκη - Βουγιουκλή

Ομότιμη Καθηγήτρια Γλωσσολογίας
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Ζωή Κοσμίδου

Εκτελεστική Γραμματέας
Περιφέρεια Αν. Μακεδονίας & Θράκης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΕΠΙΜΕΛΗΤΡΙΩΝ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΜΘ

Η έκδοση του ανά χείρας τόμου, που στηρίζεται στις ανακοινώσεις της ημερίδας με τίτλο: «Η Θράκη στα χρόνια της απελευθέρωσης - ενσωμάτωσης με την Ελλάδα» (Κομοτηνή, 11 Δεκεμβρίου 2021), αποτελεί πολύτιμη συμβολή στο σώμα των ιστοριογραφικών μελετών για τη Θράκη, καθώς καλύπτει από πολλές και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες οπτικές γωνίες μια πολύ σημαντική περίοδο για την ιστορία της περιοχής. Ειδικότερα, στο βιβλίο αναδεικνύονται άγνωστες πτυχές και αναγιγνώσκονται εκ νέου γνωστές σελίδες από μια κρίσιμη χωροχρονική τομή, η οποία, σε μεγάλο βαθμό, παραμένει ανεπαρκώς μελετημένη και ελάχιστα γνωστή πλην ενός πολύ μικρού κύκλου εξειδικευμένων μελετητών και πέρα από τα πολύ βασικά της ορόσημα.

Από χρονολογική άποψη, τα κείμενα αφορούν, στο σύνολό τους, τη μελέτη της περιόδου 1912-1923, η οποία ολοένα και συχνότερα εξετάζεται πλέον ως ενιαία ακολουθία τόσο από την ελληνική ιστοριογραφία (με την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων το 1912 έως και την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης, το 1923 ως αφετηριακό και καταληκτικό ορόσημο, αντίστοιχα), όσο και σε διεθνές επίπεδο (με τις ίδιες περίπου χρονολογίες να προτείνονται ως όρια του αποκαλούμενου «μακρού Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου»). Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από σειρά αλληπάληλων δραματικών εξελίξεων που άφησαν καθοριστικό αποτύπωμα στην ελληνική, στη βαλκανική και ευρύτερα στη διεθνή ιστορία. Τα κύματα των αναταράξεων που ξεκίνησαν από τους ευρωπαϊκούς

πολέμους και την ανάπτυξη των εθνικισμών (18ος και 19ος αιώνες) συνεχίστηκαν στο χώρο των Βαλκανίων δημιουργώντας εθνικά οράματα και το ιδεολογικό υπόστρωμα για την εθνική αυτοσυνειδησία των λαών της περιοχής. Οι εντάσεις κλιμακώθηκαν στο πλαίσιο της κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του ανταγωνισμού των Μεγάλων Δυνάμεων, αλλάζοντας ριζικά τη ζωή των ατομικών οντοτήτων και των συλλογικοτήτων στη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας του 20ού αιώνα με τους πολέμους, τις βίαιες μετατοπίσεις, την τεχνητή χάραξη νέων συνόρων και τη βαθιά κρίση ταυτοτήτων. Επρόκειτο για ένα κύκλο δηλαδή, τραγικών συμβάντων που σφραγίστηκε με την αναγκαστική ανταλλαγή των πληθυσμών, το 1923 ως αποτέλεσμα των διπλωματικών διεργασιών, ανοίγοντας το δρόμο για την επίτευξη εθνικών ομοιογενοποιητικών διαδικασιών σε Ελλάδα και Τουρκία. Η δε μελέτη μιας τόσο ταραγμένης και πολυσήμαντης περιόδου χαρακτηρίζεται από συνεχείς προκλήσεις, λόγω της φύσης και της σπουδαιότητας των υπό εξέταση γεγονότων αλλά και της διαρκούς εξέλιξης των ιστοριογραφικών σπουδών, που δεν σταματούν να υποβάλλουν νέα ερωτήματα και να προβάλλουν πεδία έρευνας για τον ιστορικό.

Ως προς τη μεθοδολογία και το περιεχόμενό τους, οι μελέτες του τόμου κατατάσσονται, σε ένα πρώτο επίπεδο, στον χώρο της τοπικής ιστορίας. Πρόκειται για έναν τομέα του οποίου η ανάπτυξη με ακαδημαϊκά κριτήρια αποτελεί βασικό ζητούμενο της ιστοριογραφικής έρευνας σε διεθνές και σε εγχώριο επίπεδο. Ειδικότερα για την περίοδο 1912-1923, η σφαιρική διερεύνηση των τοπικών παραδειγμάτων (σε πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο) αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για μια ουσιαστική επέκταση και εμπλουτισμό των (έως τώρα αρκετά κεντρομόλων) μελετών για την κρίσιμη «πολεμική δεκαετία» των Ελλήνων και τα αποτυπώματά της σε επίπεδο καθημερινής ζωής και δομικών μετασχηματισμών. Παράλληλα, ωστόσο, τα κείμενα αυτά στο σύνολό τους ανοίγονται, ευθέως ή υπόρρητα, και σε πολύ ευρύτερους ορίζοντες, καθώς η θεματολογία τους, από τις αλλαγές των συνόρων έως τα ζητήματα των πληθυσμιακών κοινοτήτων, συνδέεται οργανικά με πτυχές που βρίσκονται στην αιχμή του διεθνούς ερευνητικού ενδιαφέροντος για την υπό εξέταση περίοδο.

Σε ό,τι αφορά το ειδικότερο περιεχόμενο των κειμένων του τόμου, αυτά καλύπτουν όλες τις φάσεις της ταραγμένης ιστορίας της νοτιοδυτικής Θράκης σε μια χρονική φάση αλληπάλληλων μεταβολών και μετατοπίσεων.

Ο Θεοχάρης Δαλακούρας, στην κεντρική ομιλία, εντάσσει οργανικά την απελευθέρωση της Θράκης στη μακρά πορεία για τη δικαίωση των εθνικών διεκδικήσεων του Ελληνισμού, τονίζοντας τη διάσταση του παραδείγματος της Θράκης ως μείζονος οροσήμου για τη θέσπιση και τήρηση των αρχών του κράτους δικαίου στην Ελλάδα.

Έχοντας αναδιφήσει στο πολύτιμο υλικό των βουλγαρικών κρατικών αρχείων, ο Βλάχης Βλασίδης και η Δήμητρα Πατρωνίδου εξετάζουν τα χρόνια της

βουλγαρικής κυριαρχίας στη Θράκη (1912-1918), σε μια μελέτη που δύναται να συνδεθεί με τις διπλωματικές διεργασίες της εποχής, αλλά και, ευρύτερα, με τα φαινόμενα ξένης κατοχής ή κυριαρχίας στον ελληνικό χώρο στον εικοστό αιώνα.

Η μελέτη του Σαρκίς Δαγκασιάν, είναι αφιερωμένη σε μια πληθυσμιακή κοινότητα με στέρεα ιστορική παρουσία στην περιοχή της Θράκης, αυτή των Αρμενίων της Θράκης, και ειδικότερα της Κομοτηνής, καθώς και την ενεργή τους συμμετοχή στις κρίσιμες εξελίξεις της δεκαετίας του 1910.

Η Χρυσούλα Καραμάτσιου στρέφει την προσοχή της στα πρώτα χρόνια μετά την ενσωμάτωση της Θράκης στην Ελλάδα και, συγκεκριμένα, στις πρώτες εκλογές χριστιανών και μουσουλμάνων βουλευτών στον νομό Ροδόπης, μελετώντας τόσο τις επιλογές του τοπικού πληθυσμού στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920, όσο και την κοινοβουλευτική συμπεριφορά των αντιπροσώπων της περιοχής μέχρι το 1922.

Η Χρύσα Κουλιάκη εξετάζει τις συνέπειες που είχε το ορόσημο της ενσωμάτωσης μιας ακόμη πληθυσμιακής κοινότητας της Θράκης, της εβραϊκής συγκεκριμένα, μέσα από το παράδειγμα της εβραϊκής κοινότητας της Αλεξανδρούπολης· αντίστοιχα.

Τέλος, ο Ιωάννης Μπακιρτζής αξιολογεί μέσα από τις μαρτυρίες τριών μαρτύρων, αυτοπτών και μη, την περίοδο του καθεστώτος της Διασυμμαχικής Θράκης (1919-1920), τονίζοντας τη σημασία που φέρεται να είχε για τους Γάλλους η διατήρηση της παρουσίας και της επιρροής τους στην περιοχή.

Κλείνουμε αυτό το σύντομο σημείωμα με μια ευχή: η πρωτοβουλία της Ομότιμης Καθηγήτριας Πηνελόπης Καμπάκη-Βουγιουκλή για τη διοργάνωση της ημερίδας και την έκδοση του τόμου να αποτελέσει έμπνευση για νέες ερευνητικές προσπάθειες, που θα ενισχύσουν περαιτέρω τις γνώσεις μας για την ιστορία της περιοχής και θα συμβάλουν στην οργανική ενσωμάτωση των σχετικών πορισμάτων στις ευρύτερες ιστοριογραφικές συνθέσεις – ακαδημαϊκού χαρακτήρα, αλλά και γενικού ενδιαφέροντος – για την υπό εξέταση περίοδο. Αναμφισβήτητα, η πολύτιμη αρωγή της Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης ήταν καθοριστική και της οφείλουμε τις ειλικρινείς ευχαριστίες μας.

Έλλη Λεμονίδου

Αικατερίνη Μάρκου

**ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΕΠΙΜΕΛΗΤΡΙΑΣ
ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΤΩΝ ΕΠΕΤΕΙΑΚΩΝ ΗΜΕΡΙΔΩΝ
ΤΗΣ ΠΑΜΘ**

Θέλω να ευχαριστήσω από καρδιάς:

(α) Τους αγαπητούς **ομιλητές** και τις αγαπητές **ομιλήτριες**:

Βλασίδη Βλάση, Αναπληρωτή Καθηγητή, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών & Ανατολικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Δαγκασιάν Σαρκίς, Ερευνητή

Καραμάτσιου Χρυσούλα, Φιλόλογο, Διδάκτορα του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Κουλιάκη Χρύσα, Εκπαιδευτικό, Υποψήφια Διδάκτορα, Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Μπακιρτζή Ιωάννη, Αναπληρωτή Καθηγητή, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Πατρωνίδου Δήμητρα, Φιλόλογο, Διδάκτορα Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

(β) την **Επιστημονική επιτροπή** της ημερίδας αποτελούμενη από τους

Λεμονίδου Έλλη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών (Θρακιώτισσα)

Μάρκου Αικατερίνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τ.Ι.Ε., Δ.Π.Θ.

Μπακιρτζή Ιωάννη, Αναπληρωτή Καθηγητή, Τ.Ι.Ε., Δ.Π.Θ.

(γ) τις **δύο Επιμελήτριες του τόμου** κυρίες Λεμονίδου Έλλη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πατρών και

Μάρκου Αικατερίνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Δ.Π.Θ.

(δ) την **Οργανωτική Επιτροπή**:

Ζωή Κοσμίδου: Εκτελεστική Γραμματέα Π.Α.Μ.Θ.

Πηνελόπη Καμπάκη Βουγιουκλή: Ομότιμη Καθηγήτρια Τ.Ε.Φ., Δ.Π.Θ.

Κάρεν Χαναγκιάν: Φοιτητή Τ.Ε.Φ., Δ.Π.Θ., Γραμματέα

Οι θερμότερες των ευχαριστιών μου, στον Περιφερειάρχη κ. Χ.Μέτιο, καθώς και την ΠΑΜΘ για την αμέριστη συμπαράσταση και τη χρηματοδότηση των ημερίδων και των Πρακτικών.

Ευχόμαστε οι επόμενες επέτειοι να εορτασθούν σε καλύτερες συνθήκες και σε πνεύμα εθνικής ανάτασης.

Η ΕΠΙΜΕΛΗΤΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Πηνελόπη Καμπάκη Βουγιουκλή

Ομότιμη Καθηγήτρια Γλωσσολογίας Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Αυτός ο τόμος με τα Πρακτικά της Ημερίδας Ιστορίας, με τίτλο «Η Θράκη στα χρόνια της απελευθέρωσης/ ενσωμάτωσης με την Ελλάδα», που έλαβε χώρα την 11η Δεκεμβρίου, 2021, στο Μέγαρο Μουσικής Κομοτηνής, περιλαμβάνει τις 5 ομιλίες των εισηγητών/τριών μας καθώς και την εναρκτήρια ομιλία του Προέδρου της Επιτροπής της ΠΑΜΘ για τους επετειακούς εορτασμούς των 100 χρόνων, καθηγητή της Νομικής του ΔΠ, κ. Χάρη Δαλακούρα.

Η περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης σε συνεργασία με το ΔΠΘ και συγκεκριμένα με το Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας και το εργαστήριο γλωσσολογίας +Μόρφωση, σε πείσμα των καιρών και του καιρού, απέτισε τον ελάχιστο φόρο τιμής σε μια επέτειο, ο εορτασμός της οποίας μπορεί να αναβλήθηκε όμως δεν ακυρώθηκε. Προσωπικά, ως μέλος της Επιτροπής Εορτασμών της Επετείου, νιώθω πολύ καλύτερα που το ιερό χρέος μου προς την πατρίδα και η υποχρέωσή μου στην πολιτεία και το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης ελαφραίνει κάπως. Όχι ότι διαγράφεται βέβαια. Το χρέος προς την πατρίδα ποτέ δεν διαγράφεται. Της χρωστάμε να την προστατεύουμε, όχι μόνο με τα όπλα αλλά και με τη διατήρησή και την ανάδειξη όλων των στοιχείων που συναποτελούν την ταυτότητα της, την ιστορία της, τον πολιτισμό και τη γλώσσα της.

Έτσι, λίγο πριν εκπνεύσει και αυτή η δύσκολη χρονιά, δέχτηκα την πρόταση της ΠΑΜΘ να διοργανώσουμε δύο ημερίδες, αντί των συνεδρίων που είχαμε αρχικά προγραμματίσει. Ο χρόνος ελάχιστος και η πίεση τεράστια. Όταν όμως έχεις καλούς συνεργάτες, ομοθυμία και αισθήματα αγάπης και σεβασμού σε αυτά που σου πρόσφερε τούτος ο τόπος ο ιερός όλα ξεπερνιούνται.

ABSTRACTS

The Bulgarian presence in Thrace during the period 1912-1918: a first systematic approach through the Bulgarian state archives

Vlasis Vlasidis
Dimitra Patronidou

In this paper a first approach is attempted through the state military archives of Bulgaria and the relevant literature on the way Thrace was organized and administered in the period 1912-1918. This work also studies the military territorial division of Thrace, which was the military District of the 10th Division of the Bulgarian Army -which controlled the area until October 1919- along with the operation of the civil courts and the development of the ecclesiastical and educational network.

Aspects of the Armenian Presence in Komotini during the Period 1912-1923

Sarkis T. Dagazian

The earliest reference of Armenians in Komotini is about a tombstone dated in the 17th c. which does not any longer exist. There is a documented continuous presence of Armenians at least since 1737 according to a circular by the Catholicos Apraham Kretatsi in which Komotini is mentioned for the first time in Armenian sources. The construction of the new church and school in 1834 had set a benchmark for the history of Thracian Armenians. After the Tanzimat period, Armenians had played a very important role in local economy and administration, reaching high rank positions at local government and judicial bodies. Mgrditch Efendi Tabakian was mayor of Komotini during the First Balkan War as well as member of the Provisional Government of Western Thrace right after. Armenian Community leaders and especially prominent attorney Roupen Kevorkian played a leading part in the process of Annexation of Western Thrace into Greece in the years 1919-20. Mgrditch Torosian was the first city council speaker under the Greek Administration and Loutvik Dagazian member of the newly founded Red Cross of Komotini. The population of Armenians in Komotini has reached its all-time record of 2,085 people in 1923 as a consequence of the Asia Minor Catastrophe.

The first Christian and Muslim deputies of Thrace in the Greek Parliament, 1920-1922. The electoral behaviour in the prefecture of Rodopi

Chrysoula Karamatsiou

This proposal concerns the election of Christian and Muslim parliamentarians in the elections held for the first time in Thrace on November 1st, 1920 and their parliamentary action in the Greek Parliament during the years 1920-1922. More specifically, we focused on one of the six prefectures of the General Administration of Thrace in the prefecture of Rodopi, which included the then Subdivisions of Rodopi and Xanthi, because in this prefecture until today, deputies are elected by the two elements. For the first time in the historical research, the data on the election results of 1920 are published, the reading of which sheds light on dimensions of parliamentarism in Rodopi and Xanthi, regarding the electoral behaviour of its two cohabiting elements, the emergence of its political forces, Christians and Muslims, as well as their relations with the Greek political parties of the time. At the same time, the examination of the electoral geography of the 1920 elections lends itself to important findings and comparisons about the elections that followed in the following decades.

The Jewish presence before and after the incorporation of Thrace. The case of the Jewish community of Alexandroupolis

Chryssa Kouliaki

Exploring the past, when it is guided by the maintenance of the “natal relationship” with memory in a fruitful and critical, empathetic way, allows the Muse of History to unravel her thread from the point where she wants to shed the light. The inclusion of Thrace in the national body of the Greek state was a turning point, but was it also a substantial rupture? Specifically, wishing to understand the impact of the integration of Thrace on its populations, we will focus on the case of the Jewish presence in it. The Jewish community of Alexandroupolis is the example by which we ask the question about the extent to which this integration was a substantial intersection, a break with the past or ultimately it is a qualitative difference that then created a discontinuity.

The status of Thrace interalliée (October 1919-May 1920), analyzed by three French expertees

Ioannis Minas Bakirtzis

This paper is the research of a period which is almost unknown. It is about the Inter-Allied Thrace-Thrace Interalliée, which lasted 7 months (October 1919 - May 1920) under the French military administrative control, before they assumed the province to Greece. The short period of this status and the valid expectation of Greece for the final full accession of Thrace to the Greek territory, led to the conclusion, by the Greek historiography, that it is trivial considering its duration and importance. The main sources of present study are in French language and they are from the collection in the National Library of France, to whom we are grateful because they really have helped our researcher with the systematic classification of the material and the convenient use of it. Three of these resources are from eminent members of the French science, intelligentsia and military, who were experts on Eastern Question and its parameters either as studying material or because of personal participation to the facts. This field of knowledge guarantees the direct recording of witnesses; another matter is to put personal opinions in written by people who have equal value to the historian, something that underlies to the judgment and research of the motives though.

Η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΩΝ 100 ΧΡΟΝΩΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΩΣ ΟΡΟΣΗΜΟ ΔΙΚΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΘΕΟΧΑΡΗΣ Ι. ΔΑΛΛΑΚΟΥΡΑΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ Δ.Π.Θ.
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
«100 ΧΡΟΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ/ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ
ΘΡΑΚΗΣ ΣΤΟΝ ΕΘΝΙΚΟ ΚΟΡΜΟ»

Σε αυτή την κορυφαία συγκυρία εορτασμού της επετείου 100 χρόνων από την απελευθέρωση της Ελληνικής Θράκης προβάλλουν σε περίοπτο προσκήνιο ορισμένα από τα πλέον σύνθετα ορόσημα για την πορεία και την εξέλιξη του Ελληνισμού. Με πρώτο το ορόσημο της ελευθερίας, ως συστατικής αξίας του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού μας, ακολουθούν τα ορόσημα της Δικαιοσύνης και της Παιδείας που εμπεδώνουν την κοινωνική συνοχή και με όχημα τη γλώσσα και την πίστη δημιουργούν την εθνική και πολιτισμική ταυτότητα. Στην ίδια κατεύθυνση τοποθετείται το ορόσημο της δικαιοκρατικότητας που συνθέτει τις αξίες της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης.

Η συνεισφορά των πνευματικών εκπροσώπων της Θρακικής Γης και συνολικά της Ελληνικής Παιδείας και Φιλοσοφίας στην εμπέδωση της δικαιοκρατικότητας παραμένει αδιαμφισβήτητη. Από τη θέση του Δημόκριτου

ότι «ο σκοπός του βίου, η ευεστώ, δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσα σε τυραννικές πολιτείες του μη μέτρου και της ανελευθερίας» (απόσπ. Β 251), ως τη θέση του Πρωταγόρα ότι «χωρίς ελευθερία και ικανότητα λόγου ο άνθρωπος είναι ατελής» (Σέξτου Εμπειρικού, Πυρρώνειαι Υποτυπώσεις, 216 επ.) και τη θέση του Αριστοτέλη ότι «καλή κοινωνία είναι η ελεύθερη κοινωνία, διότι το καλό ταυτίζεται με το αιρετό και συνιστά επιλογή τρόπου ζωής και συμμετρίας» (Πολιτικά Θ 3, 1338 b 2-4) προωθούνται και εμπεδώνονται οι αξίες που συνθέτουν στην εξέλιξή τους τις επικρατούσες σήμερα απαιτήσεις ενός κράτους δικαίου.

Σε αυτό το πλαίσιο αποκτούν αξία τόσο η διαπίστωση του καθηγητή Δ. Τζιόβα (το Βήμα, 24.3.2021) ότι «δίχως το πολιτισμικό κεφάλαιο της αρχαιότητας ο αγώνας της επανάστασης της Ελλάδας το 1821 δύσκολα θα είχε ευοδωθεί, δεδομένου ότι στα μάτια των Δυτικών η

απελευθέρωση των Ελλήνων σήμαινε τη νίκη των αρετών του κλασικού πολιτισμού και ο αγώνας τους αποκτούσε ευρύτερες διαστάσεις, αναγόμενος σε πάλη πολιτισμού και βαρβαρότητας, πνεύματος και τυραννίας» (έτσι και Roderick Beaton, Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 και η παγκόσμια σημασία της, 2021· σύγκρ. και Mark Mazower, Η Ελληνική Επανάσταση, 2021), όσο και η διαπίστωση του Γερμανού φιλοσόφου Φ. Νίτσε (Η Γέννηση της Τραγωδίας, Κεφ. 15), κατά την οποία: «Πριν αποδείξουμε πειστικά την ενδότατη εξάρτηση κάθε τέχνης από τους Έλληνες, από τον Όμηρο ως τον Σωκράτη, έπρεπε να νιώσουμε για τους Έλληνες ό, τι ένιωθαν οι Αθηναίοι για τον Σωκράτη. Σχεδόν σε κάθε εποχή και κάθε βαθμίδα πολιτιστικής εξέλιξης προσπάθησαν με βαθιά δυσθυμία να ελευθερώσουν τους εαυτούς τους από τους Έλληνες, επειδή κάθε προσωπικό έργο, φαινομενικά πρωτότυπο και άξιο θαυμασμού στ' αλήθεια, φαινόταν να χάνει ξαφνικά το χρώμα και τη ζωή του και να συρρικνώνεται σε ένα αποτυχημένο αντίγραφο, σωστή καρικατούρα. Κι έτσι, αναβιώνει κάθε τόσο μία από καρδιάς οργή εναντίον του αλαζονικού αυτού λαού, που τολμούσε να αποκαλεί «βαρβαρικό» ό, τι δεν ήταν δικό του ...»

Από τούτο το αφετηριακό πλαίσιο της προσφοράς του Ελληνισμού στα γράμματα, στον πολιτισμό και στις αξίες της ελευθερίας και της δημοκρατίας προκύπτουν, ωστόσο, και οι σύγχρονες προκλήσεις για τη σημερινή Ελλάδα, για τις σχέσεις του Πολίτη με την Πολιτεία, της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τον υπόλοιπο κόσμο, του ανθρώπου με το περιβάλλον και τον πολιτισμό.

Το νόημα από τις επετείους του 1821 και του 1920 συμπυκνώνεται αφενός στην απαίτηση προάσπισης της ελευθερίας και των ατομικών ελευθεριών και αφετέρου παράλληλα στην απαίτηση επικαιροποίησης και εξέλιξης των θεσμών και αξιών που μας κληροδότησαν οι δύο τελευταίοι αιώνες. Θεσμών, όπως οι Διεθνείς Οργανισμοί, τα Διεθνή Δικαστήρια, η Διεθνής Συνεργασία και αξιών όπως αυτών που συνθέτουν το Κράτος Δικαίου.

Η ιστορική πορεία για την ανάδειξη αυτού του νόηματος είναι βέβαια πολυσήμαντη, πολύπλευρη και πλήρης αντιθέσεων και συνθέσεων. Έτσι, η συνοπτική παρουσίαση πτυχών της απελευθέρωσης της Θράκης και της ενσωμάτωσης της Δυτικής Θράκης στον ελληνικό κορμό περιορίζεται σε δύο επιμέρους αξονικές αναφορές: Στην αναφορά των διεθνών ανταγωνισμών και εθνικών συμφερόντων κατά την περίοδο εκείνη και στην αναφορά στο ρόλο της παιδείας και των παραδοσιακών αξιών κατά την κρίσιμη αυτή εποχή.

1. Τα ιστορικά στοιχεία και το διεθνές παρασκήνιο.

Από την υποδούλωση της Θράκης από τους Οθωμανούς, αρχής γενομένης από το 1360, αρχίζει μια ιστορία αιώνων γεμάτη αγώνες και θυσίες. Το 1821 η Θράκη προσφέρει στην επανάσταση πλοία, χρήματα, ήρωες και ποταμούς αίματος. Ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε', ο Μητροπολίτης Σωζοπόλεως Παΐσιος, ο Κάρπος Παπαδόπουλος, ο Αντώνιος και η Δόμνα Βυζβίτζη και πολλοί άλλοι. Πολλοί άλλοι και μαζί τους χιλιάδες ανώνυμοι που ονειρεύτηκαν και πολέμησαν για την ελευθερία, που

θυσίασαν ζωές, οικογένειες, περιουσίες και αγαθά. Δεν είχε έρθει, ωστόσο, η ώρα της καρποφορίας και της ελεύθερης Θράκης. Στη Φιλιπούπολη, στη Βάρνα, στην Αγκιάλο, στη Μεσημβρία, στη Μάκρη, στη Μαρώνεια, στην Αίνο, στη Σαμοθράκη, οι αγώνες αφήνουν πικρή γεύση, μα άσβεστη την ελπίδα της ελευθερίας. Πολλά χρόνια αργότερα, με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου τον Αύγουστο του 1913 η Δυτική Θράκη επιδικάζεται για λόγους πολιτικής και διπλωματικής εξισορρόπησης στους Βούλγαρους. Ο Θρακιώτικος λαός εξεγείρεται σύσσωμος, απωθεί τις Βουλγαρικές δυνάμεις, κηρύσσει την αυτονομία της περιοχής και σχηματίζει προσωρινή Κυβέρνηση, αξιώνοντας όσα η ιστορία και η λαϊκή συνείδηση ζητούσε. Η Ελληνική Κυβέρνηση όμως, ενόψει των διεθνών συσχετισμών και τηρώντας τους όρους της Συνθήκης του Βουκουρεστίου, αναγκάζεται να εγκαταλείψει τη Θράκη, η οποία παραδίνεται στους Βούλγαρους τον Οκτώβριο του 1913. Οι συνέπειες είναι επώδυνες, καθώς 250.000 Έλληνες της Θράκης οδηγήθηκαν στην προσφυγιά, σφαγιάστηκαν δεκάδες χιλιάδες και επικράτησε ο τρόμος, η βία και ο εκδικητικός εθνικισμός που συνθέτουν τα συστατικά της γενοκτονίας.

Το τέλος του Α' Παγκόσμιου πολέμου βρίσκει την Τουρκία ηττημένη και την Ελλάδα ανάμεσα στους νικητές. Η Ελλάδα διεκδικεί ξανά όλη τη Θράκη, καθώς και τα υπόλοιπα ιστορικά εδάφη του Γένους που έμεναν αδικαιώτα. Τότε η Γαλλία, σταθμίζοντας τα διεθνή συμφέροντά της με τα συμφέροντα των υπόλοιπων δυνάμεων, διατάσσει δια του αρχιστράτηγου των συμμαχικών δυνάμεων της Μέσης Ανατολής Γάλλου Φρανσουά ντ' Εσπεραί τα συμμαχικά στρατεύματα να καταλάβουν τη Δυτική Θράκη, επίσημα, για λογαριασμό της συμμαχίας. Σύνθετη απόφαση με έντονο παρασκήνιο, μα και ιστορική συνέπεια. Το πρωινό της 4^{ης} Οκτωβρίου 1919 τα συμμαχικά στρατεύματα με επικεφαλής τον στρατηγό Λεοναρδόπουλο μπαίνουν στην Ξάνθη και στη συνέχεια ελευθερώνουν όλη τη Δυτική Θράκη από τους Βούλγαρους. Οι συμμαχικές δυνάμεις επέβαλαν στη Θράκη καθεστώς διασυμμαχικής κατοχής. Τη Διοίκηση της Θράκης ανέλαβε κατ' εξουσιοδότηση του Αρχιστράτηγου ο Στρατηγός Σαρπύ. Στις 14 Μαΐου του 1920, ο Ελληνικός Στρατός διατάσσεται να αναλάβει εξ ονόματος των συμμάχων την κατάληψη και διοίκηση της Δυτικής Θράκης.

Η 14^η Μαΐου έγινε ορόσημο για τους θρακιώτες της Ροδόπης και του Έβρου. Τα ονόματα των υποστράτηγων Ζυμβρακάκη και Μαζαράκη έγιναν δοξαστικά ονόματα της εποχής. Είναι τα ίδια ονόματα που οδήγησαν λίγο καιρό μετά στην ολοκλήρωση της κατάληψης και της Ανατολικής Θράκης μέσα σε οκτώ ημέρες, από 7 μέχρι 14 Ιουλίου 2020. Μιας Ανατολικής Θράκης που υποδεχόταν την ελευθερία θρώσκοντας (χορεύοντας δηλαδή τον θούριο) και δακρύζοντας από τα Ύψαλα, τη Ραιδεστό, τη Χαριούπολη και τη Μάνδρα μέχρι τα Μάλγαρα, την Αίνο, την Κεσσάνη και την Ανδριανούπολη. Και ενός ολόκληρου ελληνικού κόσμου της καρτερικότητας και της βαθιάς παράδοσης που λίγα χρόνια αργότερα θα αναγκαζόταν να διακόψει απρόβλεπτα και βίαια το όνειρό του. Το όνειρο που συνδυασμένο με τη Μεγάλη Ιδέα έμεινε ανολοκλήρωτο και λιπόσαρκο, καθώς η Συνθήκη της

Λοζάνης της 24^{ης} Ιουλίου 2023 άφησε πικρή γεύση για την περικεκομμένη Θράκη, αλλά και για τη μητέρα Πατρίδα που στερήθηκε την κοσμοπολίτικη αύρα της Βασιλεύουσας και της Ιωνίας.

Η ανάδειξη των διπλωματικών διεργασιών στο συνέδριο της ειρήνης, που άρχισε στο Παρίσι, έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς η Δυτική Θράκη είχε αποβεί πεδίο ανταγωνισμών διαφόρων ενδιαφερομένων κρατών (βλ. επ' αυτών, Α. Αλεξανδρή, Η απελευθέρωση της Δυτικής Θράκης, kathimerini.gr. Κ. Βακαλόπουλος, Ιστορία του Βορείου Ελληνισμού - Θράκη, 4^η έκδ. 2000. Ι. Μπακιρτζή, Το χρονικό της ενσωμάτωσης της Θράκης στην Ελλάδα και η παλιννόστηση των προσφύγων, Χρόνος 32.12.2019. Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, Η απελευθέρωση της Δυτικής Θράκης. Από το Αρχείο του Χαρίσιου Βαμβακά, Αθήνα 1975. Δ.Κ. Σβολόπουλου, Η Θράκη υπό την ελληνικήν διοίκηση, Κωνσταντινούπολη 1922. Το παρασκήνιο ενσωμάτωσης της Θράκης, patridamou.gr).

Οι Αμερικανοί αντιπρόσωποι δήλωναν απερίφραστα ότι η Δυτική Θράκη θα πρέπει να παραμείνει στην Βουλγαρία. Συγκεκριμένα πρότειναν να δοθεί στην Ελλάδα μόνο η περιοχή Ξάνθης - Γκιουμουλτζίνας, ενώ η υπόλοιπη βόρεια δυτική Θράκη θα πήγαινε στη Βουλγαρία και η υπόλοιπη νότια δυτική Θράκη μαζί με όλη την Ανατολική στο νεοσύστατο κράτος της Κων/πολεως το οποίο ήλπιζαν ότι θα αναλάμβαναν υπό την κηδεμονία τους με εντολή της νεοσύστατης κοινωνίας των εθνών. Η στάση τους αυτή οφειλόταν και στη ένθερμη συμπάθεια του Δημοκρατικού προέδρου Wilson προς τη Βουλγαρία, εξαιτίας της επιρροής τόσο της γυναίκας του και της αδερφής της που είχε παντρευτεί τον πρεσβευτή της Βουλγαρίας στην Ουάσιγκτον, όσο και των ανθελληνικών κύκλων του Ροβερτέιου Κολλεγίου Κων/πολεως καθώς και των μεγαλεμπόρων καπνού ανταγωνιστών των ελληνικών συμφερόντων.

Ο Βενιζέλος αντέδρασε αμέσως υποστηριζόμενος αυτή τη φορά από τον Ιταλό ομόλογό του Τίτονι (τέλη Ιουλίου 1919). Η νέα αυτή εξέλιξη διαφοροποίησε, επομένως, και τις θέσεις των άλλων ευρωπαϊκών κρατών: η Αγγλία πρότεινε αυτόνομο Θρακικό Κράτος στα όρια του ελληνικού κράτους (Αύγ. 1919), αλλά η πρότασή της απορρίφθηκε από τους Αμερικανούς διπλωμάτες. Η Γαλλία πρότεινε συμβιβαστικώς ίδρυση ελεύθερου κράτους στο Δεδέαγατς, στο οποίο θα συμπεριλαμβάνονταν και τμήματα της Δυτικής Θράκης με Βουλγαρικές μειονότητες. Τη λύση αυτήν ευνοούσε η Αμερική με τον αντιπρόσωπό της Πολκ (Ρσίλκ), αλλά και ο Βενιζέλος που υπολόγιζε ότι έτσι θα προσαρτούσε την Ανατολική Θράκη στην Ελλάδα και τμήμα μεταξύ ελληνικών συνόρων, Μάκρης και Αιγαίου. Σε συνέχεια των ανταγωνιστικών αυτών συμφερόντων επήλθε αδιέξοδος, οπότε η Δυτική Θράκη ετέθη υπό καθεστώς διασυμμαχικής διοικήσεως.

Απόρροια αυτών των ανταγωνιστικών συμφερόντων ήταν η επέλαση στις 18 Οκτωβρίου 1919 της 9ης Ελληνικής Μεραρχίας υπό τη διοίκηση του Λεοναρδόπουλου και η κατάληψη της Ξάνθης. Τις επόμενες μέρες ο Γάλλος στρατηγός Σαρπί με τους στρατιώτες του κατέλαβε την

υπόλοιπη Δυτική Θράκη, η οποία διαιρέθηκε σε τρεις περιφέρειες: της Ξάνθης, της Γκιουμουλτζίνας (Κομοτηνής) και του Καραγάτς (Ορεστιάδα) υπό τους Λεοναρδόπουλο, Ντορέ (Dore) και Ρουντενσί (Roudency) υπό τη διοίκηση του Σαρπί. Οι περιφέρειες αυτές διαιρέθηκαν σε 6 υποδιοικήσεις υπό την ευθύνη Ελλήνων και Γάλλων στρατιωτικών συνεπικουρουμένων από Έλληνες και Τούρκους διοικητικούς υπαλλήλους. Συστάθηκαν, ομοίως, επιτροπές διαιτησίας για την επιστροφή των Ελλήνων προσφύγων, που σιγά σιγά επέστρεφαν μετά τη λήξη του πολέμου. Η διοίκηση της Δ. Θράκης ασκούσαν από ένα Πολιτικό και Διοικητικό Γραφείο και από ένα Ανώτερο Διοικητικό Συμβούλιο στο οποίο μετείχαν 5 Έλληνες, 5 Τούρκοι και από ένας Αρμένιος, Ισραηλινός και Λεβαντίνος και 2 Βούλγαροι.

Άξιο μνείας είναι ότι η τάξη επανήλθε ταχέως στη Δυτική Θράκη με τη ρύθμιση εκκλησιαστικών ζητημάτων, την οργάνωση της δικαιοσύνης, της οικονομίας, αλλά και του εμπορίου. Σε αυτό το επίτευγμα συνέβαλε τα μέγιστα μια μεγάλη ιστορική μορφή που έφερε το όνομα Χαρίσιος Βαμβακάς. Ο έμπιστος αυτός συνεργάτης του Βενιζέλου επιστράτευσε την εμπειρία του, τις διπλωματικές ικανότητές του, την πολυμάθεια και πολυγλωσσία του για να επικρατήσει η ειρήνευση και η καταλλαγή των αντιπαλοτήτων και να οργανωθεί διοικητικά η Ελληνική Θράκη. Αντιμετώπισε στην Κομοτηνή την εργώδη προπαγάνδα για αυτονομία της Δυτικής Θράκης, στην οποία πρωταγωνιστούσε ο Τζαφέρ Ταγιάρ, ο Ισμαήλ Χακίμ και ο Βούλγαρος Γκεοργκίεφ. Συνεργάστηκε στενά με τους εκπροσώπους του εβραϊκού και αρμενικού πληθυσμού της Θράκης, έπεισε τους εκπροσώπους του μουσουλμανικού στοιχείου ότι η ελληνική κυριαρχία θα εξασφάλιζε την ευημερία, την ίση εκπροσώπηση και τη δημοκρατία και κέρδισε τον σεβασμό του ελληνοχριστιανικού στοιχείου. Ο Βαμβακάς εργάστηκε συντόμως για την ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας, το άνοιγμα των ελληνικών εκκλησιών, την αποκατάσταση της ακώλυτης θρησκευτικής λατρείας όλων των δογμάτων και προώθησε, ως πρόεδρος του Ανωτάτου Συμβουλίου, τον Εμμανουήλ Δουλά, που αποδείχτηκε μια συνετή και αποτελεσματική επιλογή.

Την ιστορική δικαίωση απελευθέρωσης της Θράκης αποδίδει με γλαφυρότητα η αναφορά του Τύπου για την είσοδο του Στρατού στην Κομοτηνή : «...Αρμένιοι, Ισραηλίται και Τούρκοι κρατούσαν ελληνικές σημαίες και εξεδήλωναν ποικιλοτρόπως την χαράν τους. Οι πολίται άδουσι και χορεύουσι μετά των ελευθερωτών των στρατιωτών». Στη συνέχεια αναφέρεται στις διαβεβαιώσεις του κυβερνητικού εκπροσώπου Χαρίση Βαμβακά προς τον Τούρκο διοικητή της Γκιουμουλτζίνας Αρίφ μπέη ότι η ελληνική διοίκηση έρχεται να εφαρμόσει πρόγραμμα ισοπολιτείας «το οποίον είναι ιδεώδες της κυβερνήσεως Βενιζέλου». Οι μειονοτικοί ξεθάρρεψαν και συμμετείχαν αυθόρμητα στο χαρμόσυνο γεγονός της υποδοχής».

2. Ο ρόλος της παιδείας και των παραδοσιακών αξιών κατά την κρίσιμη αυτή εποχή.

Ήδη από τον 19^ο αιώνα και ιδίως από το τέλος του Κριμαϊκού πολέμου (1853-1856) παρατηρήθηκε σε όλη την υπόδουλη Θράκη (Ανατολική, Δυτική και Βόρεια) μια έντονη πολιτιστική άνθηση που οφειλόταν στην έντονη δραστηριοποίηση των πολυάριθμων φιλεκπαιδευτικών συλλόγων και στη δίψα για γνώση και ελευθερία των ελληνικών πληθυσμών της. Όπως εύστοχα αναφέρει ο ιστορικός Κ. Βακαλόπουλος στο έργο του «Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού - Θράκη, 2000, σελ. 323 επ. «Σύλλογοι, όπως ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινούπολης (1861), ο Σύλλογος προς διάδοση των Ελληνικών Γραμμάτων (1869), ο Θρακικός Φιλεκπαιδευτικός σύλλογος Ραιδεστού, κ.α προετοίμασαν την πνευματική αναγέννηση του υπόδουλου Ελληνισμού».

Η ενίσχυση της πολιτιστικής ακτινοβολίας και της ανωτερότητας του ελληνικού στοιχείου αποτελούσε την εποχή εκείνη επιτακτική ανάγκη ... για τον ίδιο τον υπόδουλο ελληνισμό, που θεωρούσε ότι με τον τρόπο αυτό θα ήταν σε θέση ν' αντιμετωπίσει βραχυπρόθεσμα τη διογκούμενη εκπαιδευτική δραστηριότητα των άλλων εθνικών κινήσεων ... καθώς και τις διαβρωτικές συνέπειες της εθνολογικής αφομοίωσης» (Κ. Βακαλόπουλος, ό.π., σελ. 323). Η ιστορική καταγραφή μας πληροφορεί ότι στη Θράκη της περιόδου αυτής τα περισσότερα ελληνικά σχολεία συντηρούνταν με δαπάνες των ελληνικών κοινοτήτων και των εκκλησιαστικών ταμείων των πόλεων, των κωμοπόλεων και των κεφαλοχωριών, αλλά και από διάφορα κληροδοτήματα και δωρεές. Από τα σπουδαιότερα ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα της Θράκης αξιομνημόνευτα ήταν το γυμνάσιο και το Ζάπειο Παρθεναγωγείο Αδριανουπόλεως, τα σχολεία της Στενημάχου, της Αγκιάλου, της Μεσημβρίας, τα Γαϊτανάκεια εκπαιδευτήρια της Μαδύτου, τα σχολεία των Σαράντα Εκκλησιών, του Διδυμοτείχου, της Ραιδεστού, του Δεδέαγατς (Αλεξανδρούπολης), της Ξάνθης, της Κομοτηνής, της Καλλιπόλεως και τα Αρχιγένεια εκπαιδευτήρια στους Επιβάτες (βλ. διεξοδικότερα Κ. Βακαλόπουλο, ό.π., σελ. 324 επ. με παραπομπή στη μελέτη του θρακιώτη λόγιου Πολυδώρου Παπαχριστοδούλου «Τα ελληνικά γράμματα τον ΙΗ΄ και ΙΘ΄ αιώνα στην Θράκη»).

Εξίσου αξιομνημόνευτη ήταν - παράλληλα με τη συμβολή των κύριων ελληνικών συλλόγων - και η συμβολή των Θρακιωτών ευεργετών στην ανάπτυξη της παιδείας στη Θράκη, όπως ιδίως του Γεωργίου Ζαρίφη, τραπεζίτη της Ανατολής, του Αντωνίου Κομιζόπουλου, εργολάβου και του Μιχαλάκη Γκιουμουσγκερδάνη, μεγαλεμπόρου στη Φιλιππούπολη, του Γρηγορίου Μαρασλή, εμπόρου της Κωνσταντινούπολης σε όλη τη Θράκη, των Κωστάκη και Γεωργίου Θεοδωρίδη καθώς και των Σταύρου και Πασχάλη Γεωργιάδη, εμπόρων στη Ραιδεστό, του Αντωνίου Λεονταρίδη στην Αλεξανδρούπολη, των Παναγιώτη Στάλιου και Αθανασίου Κουγιουμτζόγλου στην Ξάνθη, του Δημητρίου Δοδόπουλου στις Σαράντα Εκκλησιές, του Γεωργίου Χρυσοβέργη στην Κωνσταντινούπολη και πολλών άλλων. Αντιστοίχως μεγάλη υπήρξε και η συμβολή των πολυάριθμων θρακιωτών λογίων στην προώθηση των αξιών της παιδείας

και του πολιτισμού και της ιδέας της ελευθερίας, όπως του Αδριανουπολίτη Στέφανου Καραθεοδωρή και των γιών του Αλέξανδρου και Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή, του Επιβιτιανού Σαράντη Αρχιγένη, του Φιλικού Κυριάκου Κουμπάρη από τη Μεσημβρία, του Στέφανου Κουμανούδη και του Χρήστου Τσοούντα, καθηγητών αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, του Στενημαχίτη εκπαιδευτικού Βλάσιου Σκορδέλη, του παιδαγωγού και καθηγητή της Αρσακείου Σχολής Αριστοτέλη Κουρτίδη, του Αχιλλέα Σαμοθράκη, δημιουργού του ιστορικογεωγραφικού λεξικού της Θράκης, του Κομοτηναίου Στίλπωνα Κυριακίδη, πατέρα της ελληνικής λαογραφίας, του Βασιλείου Μυστακίδη, καθηγητή της Μεγάλης του Γένους Σχολής, του γιατρού Απόστολου Δοξιάδη και πολλών άλλων (Κ. Βακαλόπουλος, ό.π., σελ. 358 - 361).

Η ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας στη Θράκη του 18ου και 19ου αιώνα αποτέλεσα, συμπερασματικά, βάθρο για τη συνειδητοποίηση των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του Γένους και ταυτόχρονα ιμάντα για την προώθηση των αξιών της ελευθερίας και της ισότητας.

3. Η Θράκη ως χώρος ελευθερίας και δικαιοκρατικότητας.

Η ελληνική παιδεία, η παράδοση, η εγγύτητα στις αξίες του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού διαμόρφωσαν γρήγορα ένα περιβάλλον εξέλιξης της Ελληνικής Θράκης που εμπεδώνει τις αξίες της πολυπολιτισμικότητας, της ανεκτικότητας, της προστασίας των ελευθεριών και της Δημοκρατίας.

Σύμφωνα με τον ορισμό του Παγκόσμιου Προγράμματος Δικαιοσύνης το **κράτος δικαίου** είναι ένα σύστημα που ακολουθεί τέσσερις οικουμενικές αρχές. Σύμφωνα με αυτές τις αρχές «*αρχικά η κυβέρνηση, οι αξιωματούχοι και οι κρατικοί παράγοντες είναι υπόλογοι σύμφωνα με τον νόμο. Κατόπιν οι νόμοι είναι σαφείς, δημοσιοποιούνται και εφαρμόζονται ομοιόμορφα και προστατεύουν θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, στα οποία συμπεριλαμβάνεται η ασφάλεια των ατόμων και των αγαθών. Η διαδικασία με την οποία θεσπίζονται και επιβάλλονται οι νόμοι είναι προσβάσιμη, δίκαιη και αποτελεσματική. Τέλος, η δικαιοσύνη αποδίδεται έγκαιρα από ικανούς, ηθικούς, και ανεξάρτητους εκπροσώπους σε ικανό αριθμό, οι οποίοι διαθέτουν επαρκείς πόρους και αντικατοπτρίζουν την κοινότητα που υπηρετούν*» (Word Justice Project, What is the Rule of Law, σε: wordjusticeproject.org).

Συνοπτικά, ως κράτος δικαίου ορίζεται «το σύνολο των αρχών και αξιών που καθοδηγούν και νομιμοποιούν την δράση του κράτους, διέπουν τις έννομες σχέσεις και προστατεύουν τα άτομα από άδικες ή αδικαιολόγητες παρεμβάσεις του κράτους στο χώρο της ατομικής και κοινωνικής αυτονομίας» (βλ. αντιπροσωπευτικά Α. Μανιτάκη, Κράτος Δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, 1994). Υπό το φως αυτού του ορισμού και των αξιακών στοιχείων του, τα μεν άτομα απαιτούν σεβασμό της αξίας τους ως προσώπων και φορέων ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, τα δε κρατικά όργανα οφείλουν να απέχουν από αδικαιολόγητες επεμβάσεις στα δικαιώματα και η δικαστική εξουσία να

απονέμει δίκαιο με βάση τις ίδιες αυτές αρχές και αξίες. Κατά τούτο, δεν νοείται κράτος δικαίου χωρίς σεβασμό της αρχής της αξίας του ανθρώπου, της αρχής του απαραβίαστου του πυρήνα των ατομικών δικαιωμάτων και της αρχής της αναλογικότητας (Θ. Δαλακούρας, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 2η έκδ. 2019). Και περαιτέρω, δεν νοείται ελεύθερη, δίκαιη αλλά και πολιτικά βιώσιμη κοινωνία χωρίς την ύπαρξη φιλελεύθερου κράτους, κράτους δηλαδή που κατά τη θεώρηση του μεγάλου νομικού και πολιτικού φιλοσόφου Ρώλος πρέπει να είναι ουδέτερο και ανεκτικό, να μην παρεμβαίνει στην ιδιωτική σφαίρα, να εξασφαλίζει την αυτονομία των πολιτών και να προωθεί ένα μίνιμουμ συναίνεσης μέσω του δημοσίου διαλόγου, έτσι ώστε άνθρωποι με διαφορετικές αντιλήψεις και στόχους να μπορούν να συνυπάρξουν, να συνεργαστούν και να δημιουργήσουν ατομικά και κοινωνικά αγαθά (John Rawls, Πολιτικός Φιλελευθερισμός, 1993 και σε ελληνική μετάφραση 2003, εκδόσεις Μεταίχμιο)· του ιδίου, Διαλέξεις στην ιστορία της πολιτικής φιλοσοφίας, 2021).

Αυτές οι αξιώσεις για τη θεμελίωση ενός σύγχρονου κράτους δικαίου και μιας σύγχρονης πλουραλιστικής (ιδίως πολιτισμικά) κοινωνίας επιβεβαιώνονται καθημερινά στη ζώσα πραγματικότητα της Ελληνικής Θράκης. Πολιτικά, πολιτειακά, κοινωνικά και ατομικά η έννοια των δικαιωμάτων εμπεδώνει την εξέλιξη μιας κοινωνίας που έχει ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα και σέβεται την ετερότητα και την ελευθερία. Που προτάσσει, αντί για μίσος, φανατισμό και επεκτατισμό, την ειρήνη και τη συνεργασία. Αντί για άκρατο ωφελισμισμό και φιλαυτία, το μέτρο, την κοινωνική ευαισθησία και τις αξίες της κοινής ωφέλειας και συνύπαρξης. Αντί για συνθήματα μισαλλοδοξίας, ρατσισμού και φυλετικών διακρίσεων, την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, την προστασία των ευάλωτων ομάδων και θυμάτων του εγκλήματος, την ίση πολιτισμική ανάπτυξη των κοινωνικών ομάδων. Αντί για εκδηλώσεις εθνικιστικής αυτοδικίας και επιθέσεων, την προσφυγή στους διεθνείς οργανισμούς και στα διεθνή δικαστήρια και την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου. Οι μείζονες αυτές προκλήσεις της ευρωπαϊκής

δικαιοταξίας εμπεδώνονται στη σύγχρονη ελληνική Θράκη και διαχέονται ως προκλήσεις και διασυννοριακά στους κατοίκους της Ανατολικής και Βόρειας Θράκης. Υπάρχει δρόμος ακόμα για την πλήρη εμπεδωση αυτών των προκλήσεων και τη γενικευμένη συνειδητοποίηση των αξιών της δημοκρατικότητας και δικαιοσύνης, καθώς οι αξίες αυτές συνιστούν διαρκή διακυβεύματα του ευρωπαϊκού πολιτισμού μας. Χρειαζόμαστε μόνιμους μηχανισμούς και εργαλεία για τη διεύρυνση του συναινετικού διαλόγου και της επικοινωνίας ιδίως των νέων γενεών, για την αξιοποίηση των σύγχρονων ψηφιακών πλατφορμών ως οχημάτων πληροφόρησης και συνάμα παιδείας και πολιτισμού, αλλά και για την εμβάθυνση των αξιακών θεμελιών της Δημοκρατίας.

Μπορεί με τη Συνθήκη της Λοζάνης, ύστερα από τη Μικρασιατική καταστροφή να κατέρρευσε η Μεγάλη Ιδέα και να εγκαταλείφθηκε, δεν εγκαταλείφθηκε όμως στην Ελληνική Θράκη η ιδέα της συνύπαρξης, της πολιτισμικότητας και της αξιακής ευρωπαϊκής ταυτότητας. Μιας ταυτότητας που εμπλουτίζεται με τις παρακαταθήκες του βυζαντινού πολιτισμού, κέντρο του οποίου αποτέλεσε η Θράκη και η βασιλεύουσα Πόλη της. Μιας ταυτότητας που προτάσσει τις αξίες της δημοκρατίας, της ισότητας, της δικαιοσύνης, αλλά και της συμμετρίας. Αλλά και μιας ταυτότητας που προτάσσεται ως ζητούμενο από τους κατοίκους της και από τους πνευματικούς ταγούς και τα μέλη του Δημοκρατικού Πανεπιστημίου της Θράκης.

Το σύγχρονο όραμα για την Ελληνική Θράκη, ως απώτερο όριο της Ελλάδας αλλά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπερβαίνει κατά πολύ την απλή επιδίωξη της ευμάρειας και ασφάλειας. Εκφράζεται μέσα από την εξωστρέφεια του τόπου, τις αξίες της συνύπαρξης και της συνεργασίας για μια κοινωνία που θα αναδεικνύει το σεβασμό στα δικαιώματα, το περιβάλλον, την ανάπτυξη και την ισορροπία των ανθρωπίνων σχέσεων. Μόνο ένα τέτοιο όραμα δικαιώνει την ιστορία της Θράκης και τις παρακαταθήκες και παραδόσεις της Μεγάλης αυτής Γης.

Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1912-1918: ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΑ ΚΡΑΤΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ

ΒΛΑΣΗΣ ΒΛΑΣΙΔΗΣ, ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ
ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΑ.ΜΑΚ

ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΑΤΡΩΝΙΔΟΥ, ΜΕΤΑΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ
ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ, ΠΑ.ΜΑΚ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σε αυτή την εργασία επιχειρείται μια πρώτη προσέγγιση μέσα από τα κρατικά στρατιωτικά αρχεία της Βουλγαρίας και τη σχετική βιβλιογραφία για τον τρόπο οργάνωσης και διοίκησης της Θράκης κατά την περίοδο 1912-1918. Επίσης, εξετάζεται η στρατιωτική εδαφική διαίρεση της Θράκης, η οποία αποτέλεσε τη Στρατιωτική Περιφέρεια της 10ης Μεραρχίας του Βουλγαρικού Στρατού -μεραρχία η οποία έλεγχε την περιοχή μέχρι τον Οκτώβριο του 1919-, καθώς επίσης και η λειτουργία των πολιτικών δικαστηρίων και η ανάπτυξη του εκκλησιαστικού και εκπαιδευτικού δικτύου.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ:

Θρακική Στρατιωτική
Κυβέρνηση, Βουλγαρική
διοίκηση, Δημοκρατία
της Γκιουμουρτζίνας,
Περιφερειακό Δικαστήριο

Κατά το χρονικό διάστημα 1912-1918 που καλύπτει η συγκεκριμένη εργασία η Βουλγαρία είναι το κατεξοχήν κράτος που αναλαμβάνει τη διοίκηση της Θράκης. Ήδη από τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο και πριν υπογραφούν οι συνθήκες ειρήνης, οργάνωσε στη Θράκη τη διοικητική μηχανή κάτω από ισχυρό στρατιωτικό έλεγχο. Συγκεκριμένα, η ταχεία ήττα του Οθωμανικού στρατού ήδη από τους πρώτους μήνες του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου και η προέλαση του Βουλγαρικού στρατού στο μέτωπο της Θράκης έθεσε στη Βουλγαρία από πολύ νωρίς το πρόβλημα της ενσωμάτωσης των «απελευθερωμένων εδαφών» στον εθνικό της κορμό. Μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1918, όταν εξαντλημένη από τις αδιάκοπες πολεμικές αναμετρήσεις υπέγραψε την Ανακωχή της Θεσσαλονίκης, οι κινήσεις της στη Βαλκανική και διεθνή διπλωματική σκακιέρα στόχευαν σε μια «Βουλγαρική» λύση στο Μακεδονικό Ζήτημα. Τα εδαφικά κέρδη στη Θράκη η Βουλγαρία τα αξιοποίησε και για να ενσωματώσει την ακρογιαλιά του Αιγαίου με τα δύο λιμάνια και τη διεθνή σιδηροδρομική σύνδεση στο Βουλγαρικό κράτος, αλλά και να στήσει τη βάση εφοδιασμού και το ορμητήριο, για να καταλάβει τη Μακεδονία του Αιγαίου. Σε αυτή την εργασία θα παρακολουθήσουμε σε αδρές γραμμές -μέσα από τα Βουλγαρικά κρατικά αρχεία και τις ιστορικές αφηγήσεις Βούλγαρων ιστορικών που βασίζονται στα αρχεία- με ποιον τρόπο και κάτω από ποιες συγκυρίες οργανώθηκε η Βουλγαρική διοίκηση στη Θράκη το διάστημα 1912-1918, δηλαδή από τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο μέχρι την υπογραφή της Ανακωχής της Θεσσαλονίκης.

Στρατιωτική Κυβέρνηση του Λόζενγκραντ (ή Θρακική Στρατιωτική Κυβέρνηση)

Στα τέλη του 1912 δημιουργήθηκαν στις πρόσφατα κατακτημένες από τον Βουλγαρικό στρατό περιοχές δύο στρατιωτικές διοικήσεις με βραχύ βίο οκτώ μηνών: αρχικά η Στρατιωτική Κυβέρνηση του Λόζενγκραντ (Σαράντα Εκκλησιές) και περίπου ένα μήνα αργότερα η Μακεδονική Στρατιωτική Κυβέρνηση.¹

Αναφορικά με τη Στρατιωτική Κυβέρνηση του Λόζενγκραντ, στις 9/22 Νοεμβρίου 1912 με διάταγμα του Διοικητή του Γενικού Επιτελείου στρατηγού Φίτσεφ ορίστηκε ο στρατηγός Γκεόργκι Βάζωφ, αδελφός του εθνικού ποιητή Ιβάν Βάζωφ και ένας από τους πρωταγωνιστές της κατάληψης του οχυρού της Αδριανούπολης τον Μάρτιο του 1913, στρατιωτικός κυβερνήτης με έδρα το Λόζενγκραντ. Αυτός κλήθηκε να οργανώσει τη διοίκηση και λειτουργία της νέας στρατιωτικής διοίκησης στη Θράκη. Με δυο Προσωρινά Διατάγματα από τον Δεκέμβριο του 1912 καθορίστηκαν τα γεωγραφικά της όρια, ο τρόπος διοίκησης και οι αρμοδιότητες του Στρατιωτικού Κυβερνήτη. Η Στρατιωτική Κυβέρνηση του Λόζενγκραντ (Лозенградско

военно губернаторство) καταλάμβανε μια έκταση 42.500 τετραγωνικών χιλιομέτρων στην οποία εκτεινόταν το πρώην βιλαέτι Αδριανούπολης μετά την εδαφική μείωση που του προκάλεσε το Ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1877-1878. Περιλάμβανε τα σαντζάκια Σαράντα Εκκλησιών (Λόζενγκραντ), Αδριανούπολης, Ντεντέ Αγκάτς (Αλεξανδρούπολη), Ραιδεστού, Καλλίπολης και Γκιουμουρτζίνας (Κομοτηνή), με 32 συνολικά καζάδες. Η Βουλγαρική κυβέρνηση προέκρινε να διατηρήσει την παλιά διοικητική διαίρεση σε σαντζάκια και καζάδες, ωστόσο από τα έξι σαντζάκια δημιούργησε τρεις περιφέρειες (окръзи): του Λόζενγκραντ, της Ραιδεστού και του Ντεντέ Αγκάτς, η οποία στη συνέχεια μετονομάστηκε σε περιφέρεια Γκιουμουρτζίνας. Οι καζάδες μετονομάστηκαν σε επαρχίες (околия).²

Ο στρατιωτικός κυβερνήτης ορίστηκε επικεφαλής όλων των διοικητικών υπηρεσιών, οι οποίες ήταν υποχρεωμένες να υπακούν άνευ όρων στις εντολές του. Αυτές ήταν η χωροφυλακή (милиция), οι επιτροπές επίταξης και μεταφοράς προμηθειών καθώς και όλα τα τοπικά στρατιωτικά τμήματα και διοικήσεις που δεν υπάγονταν σε συγκεκριμένη Στρατιά.³

Το Στρατιωτικό Διοικητήριο της νέας στρατιωτικής διοίκησης περιλάμβανε τρία τμήματα: το διοικητικό τμήμα, το πολιτικό και το οικονομικό. Η οργάνωση της διοικητικής μηχανής απασχόλησε έντονα τον Βάζωφ, καθώς συνάντησε τεράστιο πρόβλημα με τις καταχρήσεις και την απάνθρωπη συμπεριφορά των δημόσιων υπαλλήλων από το εσωτερικό της χώρας προς τον τοπικό πληθυσμό. Μέχρι τον Ιανουάριο του 1913 είχαν διοριστεί οι διοικητές των περιφερειών και οι τριμελείς επιτροπές που θα διοικούσαν τους δήμους. Οι επιτροπές αυτές αποτελούνταν κατά το ήμισυ από Βούλγαρους και το υπόλοιπο ήμισυ κάλυπταν Οθωμανοί, Έλληνες, Εβραίοι κ.ά. Σε όλους τους δήμους και στα κέντρα των επαρχιών σχηματίστηκαν Επιτροπές Επίταξης, οι οποίες υπό την καθοδήγηση της Γενικής Επιτροπής Επίταξης συγκέντρωναν στις αποθήκες, κοντά σε σταθμούς και σε σιδηροδρομικές γραμμές, τα απαραίτητα για τον στρατό τρόφιμα και ζωτροφές, αλλά και χωροφυλακή (милиция), που λειτουργούσε υπό την επίβλεψη των δημάρχων και του Στρατιωτικού Διοικητή.⁴ Μετά την ανακατάληψη της Αδριανούπολης από τους Βουλγάρους τον Μάρτιο του 1913 η έδρα της Στρατιωτικής Κυβέρνησης μεταφέρθηκε από το Λόζενγκραντ στην Αδριανούπολη και η ίδια η στρατιωτική διοίκηση μετονομάστηκε σε Θρακική Στρατιωτική Κυβέρνηση (απόφαση που συνοδεύτηκε από ορισμένες διοικητικές μεταβολές). Ωστόσο, με την έναρξη του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου και με την εισβολή της Ρουμανίας στη Βουλγαρία, εισέβαλαν και τα Οθωμανικά στρατεύματα στη Θράκη. Στις 30 Ιουνίου/13 Ιουλίου πέρασαν τη γραμμή Αίνου-Μηδεΐας και στις 10/23

1. Трифонов, С., Тракия. Административна уредба, политически и стопански живот, 1912-1915, София: Тракийска фондация «Капитан Петко войвода», 1992, 9-21. Узунова, К., „Опити за управление на Западна Тракия през първата половина на XX в.“ στο Сборник Тракия, т. VIII, Хасково:Тракийски Научен Институт. Филиал Хасково, 2018, 11. Η Μακεδονική Στρατιωτική Κυβέρνηση (Македонско военно губернаторство) με κυβερνήτη τον υποστράτηγο Μιχαήλ Βάλκωφ (Михаил Вълков) και έδρα τις Σέρρες περιλάμβανε τα σαντζάκια Δράμας, Σερρών, Θεσσαλονίκης και Στιπ με 24 συνολικά καζάδες. Γенов, Г., Беломорска Македония: 1908 – 1916, Toronto, New York: Veritas et Pneuma Publishers Ltd., 2007, 125-137.

2. ό.π., 13-21.

3. Трифонов, ό.π., 11-12.

4. ό.π., 21-32.

Ιουλίου ανακατέλαβαν την Αδριανούπολη.⁵ Στη συνέχεια τα Οθωμανικά στρατιωτικά τμήματα κατέλαβαν το Σβίλεγκραντ, το Σουφλί και το Διδυμότειχο. Έως τα μέσα Ιουλίου 1913 οι Βουλγαρικές στρατιωτικές και πολιτικές αρχές είχαν αποσυρθεί από τη Δυτική Θράκη.⁶

Δημοκρατία της Γκιουμουρτζίνας

Η αυτόνομη διοίκηση στην Γκιουμουρτζίνα ανακηρύχτηκε στις 16/29 Αυγούστου 1913 με την ονομασία Προσωρινή Θρακική Κυβέρνηση, ενώ λίγο αργότερα μετονομάστηκε σε Ανεξάρτητη Δυτικοθρακική Κυβέρνηση και αργότερα πάλι σε Δημοκρατία της Γκιουμουρτζίνας. Στο Ντεντέ Αγκάτς η αυτονομία ανακηρύχθηκε στις 18 Σεπτεμβρίου/1 Οκτωβρίου, όταν τα Ελληνικά στρατεύματα αποχώρησαν και παρέδωσαν την πόλη στους Οθωμανούς. Ο Πομάκος Χαβούζ Σαλή ανέλαβε χρέη Προέδρου της Προσωρινής Κυβέρνησης, στην οποία συμμετείχαν συνολικά 5 Μουσουλμάνοι, ένας Έλληνας (ο αρχιερατικός επίτροπος Μαρωνείας, και αργότερα Μητροπολίτης Γρεβενών, Νικόδημος), ένας Αρμένιος και ένας Ισραηλίτης. Επικεφαλής των πόλεων τέθηκαν διοικητές, ενώ σχηματίστηκε έκτακτο δικαστήριο και ένοπλο αστυνομικό σώμα.⁷

Η Δημοκρατία της Γκιουμουρτζίνας είχε βραχύχρονο βίο 2 μηνών. Η επιθυμία της Βουλγαρίας να καταλάβει τη Μακεδονία, τα μεγαλύτερα τμήματα της οποίας κατακυρώθηκαν σε Έλληνες και Σέρβους, και η διαφωνία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με την Ελλάδα για το καθεστώς των νησιών του Αιγαίου οδήγησαν τις δυο χώρες να αναζητήσουν νέους τρόπους συνεννόησης.

Περιφέρεια Γκιουμουρτζίνας:

Η εγκαθίδρυση της Βουλγαρικής διοίκησης

Με τη Συνθήκη Ειρήνης της Κωνσταντινούπολης (16/29 Σεπτεμβρίου 1913) που υπογράφηκε ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Βουλγαρία, η Οθωμανική Κυβέρνηση επέστρεψε στη Βουλγαρία τα εδάφη της Δυτικής Θράκης που ήλεγχε ο Οθωμανικός στρατός. Πέρα από τους γραπτούς όρους της συνθήκης, οι δυο χώρες προχώρησαν σε μυστικές συμφωνίες. Η Βουλγαρία δεσμεύτηκε να διορίσει στην Γκιουμουρτζίνα Οθωμανό περιφερειακό διοικητή, ενώ η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεσμεύτηκε ώστε ο οπλισμός που η ίδια

μετέφερε στην περιοχή κατά την περίοδο της αυτόνομης διοίκησης της Γκιουμουρτζίνας να χρησιμοποιηθεί από τις τοπικές Μουσουλμανικές επιτροπές, οι οποίες θα εξοπλιζαν και θα έστελναν ένοπλα τμήματα στη Μακεδονία. Παράλληλα η Βουλγαρική κυβέρνηση δεσμεύτηκε για μια προνομιακή μεταχείριση του Μουσουλμανικού πληθυσμού και ιδίως των τοπικών ηγετών και των αξιωματικών.⁸

Παράλληλα, δύο Βουλγαρικές Μεραρχίες εισήλθαν στη Δυτική Θράκη στις 3 Οκτωβρίου. Μέχρι τις 12/25 Οκτωβρίου έφτασαν στην Γκιουμουρτζίνα και τη Σκέτσα και τις επόμενες ημέρες κατέλαβαν σταδιακά όλους τους κατοικημένους οικισμούς της Δυτικής Θράκης.⁹

Ήδη, όμως, από τα τέλη Σεπτεμβρίου 1913 η Βουλγαρική κυβέρνηση είχε ξεκινήσει το έργο της ενσωμάτωσης και της διοικητικής οργάνωσης των «νέων εδαφών». Η Δυτική Θράκη με το Διάταγμα αριθ. 934 του Υπουργού Εσωτερικών και Δημόσιας Υγείας της Βουλγαρίας στις 24 Σεπτεμβρίου/7 Οκτωβρίου 1913 ενσωματώθηκε στο Βουλγαρικό κράτος, μετονομάστηκε σε Περιφέρεια Γκιουμουρτζίνας και διαιρέθηκε σε δέκα επαρχίες: επαρχία Γκιουμουρτζίνας (τρεις εβδομάδες αργότερα διαιρέθηκε σε δύο επαρχίες: Γκιουμουρτζίνα αστική και Γκιουμουρτζίνα αγροτική), επαρχία Σκέτσα (Ξάνθη), Ενιτζέ (Γενισαία, τρεις εβδομάδες αργότερα ενσωματώθηκε στην επαρχία Σκέτσα), Ντεντέ Αγκάτς (Αλεξανδρούπολη), Εγρί Δερέ (σημ. περιοχή Αρντίνο, Βουλγαρία), Πασμακλή (σημ. περιοχή Σμόλιαν, Βουλγαρία), Δαρί Δερέ (σημ. περιοχή Ζλάτοβγκραντ, Βουλγαρία), Κοσούκαβακ (σημ. περιοχή Κρούμοβγκραντ, Βουλγαρία), Σοφλού (Σουφλί) και επαρχία Ορτάκιϊ (σημ. περιοχή Ιβαϊλοβγκραντ, Βουλγαρία). Η διοικητική αυτή δομή θα διατηρηθεί μέχρι την άνοιξη του 1915.¹⁰

Στην απογραφή του πληθυσμού που διενήργησαν οι Βουλγαρικές διοικητικές αρχές τον Δεκέμβριο του 1914 στις 10 επαρχίες της περιφέρειας κατέγραψαν 342.373 κατοίκους, οι οποίοι κατανέμονταν στις επαρχίες όπως δείχνει ο Πίνακας 1.¹¹ Ας σημειωθεί ότι οι Ελληνικοί πληθυσμοί ήδη κατά την υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου είχαν αρχίσει να εγκαταλείπουν μαζικά την περιοχή, ενώ πολλούς από αυτούς που παρέμειναν

5. ό.π., 53.

6. ό.π., 61-62.

7. Για την αυτόνομη διοίκηση στην Γκιουμουρτζίνα αποσπασματικές πληροφορίες βλ. Τριφοнов, ό.π., 62-64· Узунова, Опити, ό.π., 103-106· Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, Κ., Ελληνικά Προξενεία στη Θράκη. τ. Β, Δ. Θράκη. Αθήνα: χ.τ.ε., 1977, 75-81, 86, στη σελίδα 96 την υποσημείωση αριθ.95 με την εκεί αναφερόμενη βιβλιογραφία· Νικολακόπουλος, Η., «Πολιτικές δυνάμεις και εκλογική συμπεριφορά της μουσουλμανικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη: 1923-1955» στο Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών 8 (1990-1991) 173-174 και υποσημείωση αριθ. 2 με την εκεί αναφερόμενη βιβλιογραφία. Είναι αξιοπρόσεκτο ότι ο Τριφοнов και η Узунова (αντλώντας και οι δύο τα στοιχεία που παραθέτουν αποκλειστικά από τον Милетич, Л., *Разоренето на тракуйските българи през 1913 година*, София: Държавна Печатница, 1918) θεωρούν βέβαιο ότι οι πρωτοβουλίες για τον σχηματισμό αυτόνομης διοίκησης στην Γκιουμουρτζίνα ενισχύθηκαν από το κυβερνητικό επιτελείο των Νεότουρκων και την Ελλάδα, που φρόντισαν να εξοπλίσουν το νεότευκτο πολιτικό μόρφωμα η μεν οθωμανική κυβέρνηση με στρατό και οπλισμό, ενώ η Ελλάδα μόνο με οπλισμό. Αντίθετα, οι προαναφερόμενες Ελληνικές πηγές αποδίδουν την ενίσχυση της Προσωρινής Κυβέρνησης αποκλειστικά στην Οθωμανική πλευρά. Ειδικά ο Νικολακόπουλος θεωρεί πως η αυτόνομη διοίκηση δημιουργήθηκε μετά από την αποχώρηση του Ελληνικού στρατού, και ήταν αποτέλεσμα της εξέγερσης μιας μερίδας των κατοίκων της Δυτικής Θράκης, με την υποστήριξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία δεν είχε υπογράψει τη συνθήκη του Βουκουρεστίου, ενώ παράλληλα βοήθησε την αυτόνομη διοίκηση κατά τη διάρκεια του δίμηνου βίου της στέλλοντας στρατό, μεταμφιεσμένο σε τσέτες, και αξιωματικούς για τη διοίκηση των άτακτων σωμάτων.

8. Τριφοнов, ό.π., 64-66

9. ό.π., 67-70.

10. ό.π., 71· Узунова, ό.π., 107.

11. ό.π., 74.

οι Βουλγαρικές αρχές ξεκίνησαν να τους απελαύνουν σταδιακά, παράλληλα με την εγκατάστασή τους.¹²

Πίνακας 1

Πηγή: Трифонов, Тракия, ό.π. 74

Επαρχία	Πληθυσμός
Γκιουμουρτζίνα αστική	31.720
Γκιουμουρτζίνα αγροτική	63.101
Σκέτσα	37.448
Ντεντέ Αγκάτς	27.026
Εγρί Δερέ	41.536
Πασμακλή	33.777
Δαρί Δερέ	17.320
Κοσούκαβακ	41.800
Σουφλί	23.673
Ορτάκιοϊ	24.972
Σύνολο Περιφέρειας Γκιουμουρτζίνας	342.373

Βασική διοικητική μονάδα στα «νέα εδάφη» είναι ο δήμος, όπως ακριβώς και στο εσωτερικό της Βουλγαρίας. Στην Περιφέρεια Γκιουμουρτζίνας το 1913 δημιουργήθηκαν συνολικά 112 δήμοι. Συνολικά υπήρχαν στην περιοχή 1.000 περίπου κατοικημένοι οικισμοί, για τις οποίες επίσημες

Οθωμανικές στατιστικές στο παρελθόν έδιναν πληθυσμό 332.312 κατοίκους.¹³

Η Βουλγαρική κυβέρνηση του συνασπισμού των Φιλελευθέρων, με Πρωθυπουργό τον Βασίλ Ραντοσλάβωφ, διόρισε πολιτικό και όχι στρατιωτικό διοικητή στην περιφέρεια, και συγκεκριμένα τον Νεντιάλκο Σβινάρωφ, από το χωριό Ζλάτιτσα της Σόφιας, μέλος του κόμματος των Φιλελευθέρων, και όχι τον Μουσουλμάνο βουλευτή στη Σοβράνιε, Μουράντ μπέη, όπως είχε υποσχεθεί στην Οθωμανική κυβέρνηση. Ο τελευταίος διορίστηκε δήμαρχος στην Γκιουμουρτζίνα. Οι επαρχιακοί διοικητές ήταν όλοι μέλη του κόμματος των Φιλελευθέρων του Ραντοσλάβωφ και αποσπάστηκαν από τις θέσεις τους στη Βουλγαρία στις νέες χώρες. Βοηθοί και αντικαταστάτες τους ορίζονταν πολύ συχνά ντόπιοι Μουσουλμάνοι. Οι Βούλγαροι επαρχιακοί διοικητές συχνά προέβιαν σε αυθαιρεσίες ή δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν στα καθήκοντά τους και σύντομα αποχωρούσαν, με αποτέλεσμα να αντικαθίστανται διαρκώς.¹⁴ Στους δήμους ορίζονταν τριμελείς επιτροπές με επικεφαλής Πρόεδρο, ο οποίος ουσιαστικά ασκούσε καθήκοντα δημάρχου. Στους οικισμούς που κατοικούσαν Μουσουλμάνοι, πολύ συχνά οριζόταν Μουσουλμάνος δήμαρχος ή συμμετείχε στις επιτροπές οπωσδήποτε Μουσουλμάνος εκπρόσωπος.¹⁵

Οι εκθέσεις των Βούλγαρων επαρχιακών διοικητών της Γκιουμουρτζίνας και της Σκέτσα¹⁶ περιγράφουν τις πιέσεις που άσκησαν οι ντόπιοι Μουσουλμάνοι ηγέτες – οι οποίοι προΐσταντο και στη Δημοκρατία της Γκιουμουρτζίνας – για να συμμετέχουν ισότιμα στη διοίκηση. Αναγνώριζαν μόνο τις Βουλγαρικές στρατιωτικές αρχές αλλά καμία διοικητική, παρά μόνο τον δήμαρχο Γκιουμουρτζίνας Μουράντ μπέη, τον οποίο αναγνώριζαν ως «απεσταλμένο της Οθωμανικής κυβέρνησης με αρμοδιότητες κυβερνήτη πρακτικά απεριορίστες».¹⁷

Φαίνεται πως η Οθωμανική ένοπλη οργάνωση, με ισχυρό δίκτυο σε όλη τη Δυτική Θράκη και με επικεφαλής τον αξιωματικό του τουρκικού στρατού Σουλεϊμάν Ασκερή μπέη, με έναν ιδιαίτερο τρόπο ντυμπλάρισε τη Βουλγαρική διοίκηση. Από τους πρώτους ακόμη μήνες μετά τον σχηματισμό της Περιφέρειας Γκιουμουρτζίνας καθιέρωσε ένα είδος διαρχίας που άφησε το αποτύπωμά της στο διοικητικό σύστημα και τη λειτουργία της περιφέρειας.¹⁸ Σύμφωνα με την έκθεση του επαρχιακού διοικητή της Σκέτσα Μαντούσεφ, ο

12. ό.π.- Αναλυτικά βλ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, ό.π., 82-99.

13. Трифонов, ό.π., 73.

14. Трифонов, ό.π., 83.

15. ό.π., 82-83, 84-85.

16. ό.π., 76-79.

17. ό.π., 77.

18. Με την έλευση των Βουλγαρικών στρατευμάτων, η λεγόμενη Δημοκρατία της Γκιουμουρτζίνας έπαψε να υπάρχει, αλλά όχι τα σώματα της, όπως η χωροφυλακή, τα δικαστήρια κτλ. Από φανερά έγιναν μυστικά και μάλλον ημι-νόμιμα συνέχισαν να δρουν. Οι Βουλγαρικές στρατιωτικές αρχές έδειξαν ανοχή απέναντί τους, καθώς προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν τα ένοπλα τμήματα στον αγώνα εναντίον της Ελλάδας. Πολύ νωρίς δημιουργήθηκαν δύο μεγάλες Οθωμανικές στρατιωτικές μονάδες. Η μία υπό τη Διοίκηση του Ταγιάρ μπέη πέρασε στο Πράβιστε και η άλλη, με επικεφαλής τον Μεχσάρ Εφέντη, κατευθύνθηκε στη Δράμα. Παράλληλα, η Μουσουλμανική ένοπλη οργάνωση είχε ισχυρό δίκτυο σε όλη τη Δυτική Θράκη. Σε κάθε πόλη υπήρχε επίσημο κτίριο της οργάνωσης με στρατιωτικό διοικητή συνήθως αξιωματικό, σταλμένο απευθείας από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Εκεί παίρνονταν όλες οι διοικητικές και στρατιωτικές αποφάσεις και εκεί κρίνονταν όλες οι δικαστικές υποθέσεις του Μουσουλμανικού πληθυσμού. Η οργάνωση διέθετε επιμελητεία, γιατρούς και κατασκόπους. Επικεφαλής όλου του ένοπλου δικτύου ήταν ο Σουλεϊμάν μπέη, στενός συνεργάτης του Τούρκων υπουργών Τααλάτ μπέη και Τζεμάλ μπέη. Трифонов, ό.π., 76-82.

οποίος κατέφθασε να αναλάβει υπηρεσία στην Σκέτσα στις 25 Οκτωβρίου/7 Νοεμβρίου, οι Βουλγαρικές στρατιωτικές αρχές ευθύνονταν σε μεγάλο βαθμό για την κατάσταση αυτή, διότι, λόγω των συμφωνιών με την Οθωμανική κυβέρνηση για κοινό αγώνα εναντίον της Ελλάδας, δεν επέτρεψαν στις διοικητικές αρχές να οικοδομήσουν το κύρος και την εξουσία τους απέναντι στον εχθρικό διακείμενο Μουσουλμανικό πληθυσμό.¹⁹ Σοβαρά προβλήματα διαπιστώνονται στις σχέσεις διοικητικών και στρατιωτικών αρχών, τα οποία δυσχέραναν την αποκατάσταση της τάξης. Φαίνεται πως ορισμένοι αξιωματικοί του στρατού αυθαιρετούσαν και δεν σέβονταν την πολιτική διοίκηση, η οποία ήταν συχνά στα χέρια ανίκανων και μη καταρτισμένων αξιωματούχων. Επίσης συχνά σημειώνονταν έντονες διαμάχες μεταξύ των ίδιων των πολιτικών αρχών. Όμως, σε γενικές γραμμές, ο Βουλγαρικός στρατός ήταν ο μοναδικός κυρίαρχος, καθώς η Δυτική Θράκη βρισκόταν σε καθεστώς πολέμου. Την εικόνα αυτή μεταφέρουν οι αναφορές του στρατηγού των Βαλκανικών Πολέμων Σάβωφ προς το Υπουργικό Συμβούλιο.²⁰ Ο Σάβωφ στάλθηκε τον Νοέμβριο του 1913 σε περιοδεία στη Δυτική Θράκη, για ελέγξει την κατάσταση που επικρατεί στην Περιφέρεια Γκιουμουρτζίνας. Στην αναφορά του από τις 11/24 Νοεμβρίου ο Σάβωφ επεξεργάζεται και προτείνει στον πρωθυπουργό Ραντοσλάβωφ έναν διοικητικό σχεδιασμό που θα φέρει στη νέα περιφέρεια τα ποθητά αποτελέσματα της ενσωμάτωσης. Το πρώτο πράγμα που προτείνει ο Σάβωφ είναι να διατηρηθεί το καθεστώς πολέμου το λιγότερο για 3 χρόνια και μάλιστα τα στρατεύματα που κατέλαβαν τη Δυτική Θράκη πρέπει να παραμείνουν σε πλήρη σύνθεση τουλάχιστον για τον επόμενο ενάμισι χρόνο.²¹ Η διατήρηση του καθεστώτος πολέμου όμως για μεγάλο διάστημα δεν ήταν επιθυμία του συνασπισμού των Φιλελευθέρων, διότι αυτό θα σήμαινε πως ο πληθυσμός της Περιφέρειας Γκιουμουρτζίνας δεν θα μπορούσε να ψηφίσει στις επερχόμενες εκλογές, ενώ για τους Φιλελεύθερους ο πληθυσμός αυτός ήταν το εκλογικό τους αβαντάζ. Φυσικά η μακροχρόνια διατήρηση του καθεστώτος πολέμου δυσάρεστούσε και την Οθωμανική Κυβέρνηση, με την οποία έπρεπε πάση θυσία να διατηρηθούν οι φιλικές σχέσεις. Ωστόσο η άριστα οργανωμένη και δικτυωμένη ένοπλη Οθωμανική οργάνωση καθιστούσε απαραίτητη την παραμονή των ισχυρών Βουλγαρικών στρατιωτικών φρουρών στην Περιφέρεια Γκιουμουρτζίνας.²²

Βέβαια, η έλευση των Βούλγαρων δημόσιων υπαλλήλων στη Δυτική Θράκη σηματοδεύτηκε από την αρχή με σοβαρά προβλήματα. Οι περισσότεροι ήρθαν στη νέα περιφέρεια εξαιτίας των οικονομικών προνομίων που υποσχέθηκε η κυβέρνηση, τα οποία όμως δε δόθηκαν. Διαμαρτυρήθηκαν

έντονα και όταν δε δικαιώθηκαν, ένα μεγάλο ποσοστό από αυτούς επέστρεψε στη Βουλγαρία. Το γεγονός αυτό κλόνησε την αποτελεσματικότητα της διοικητικής μηχανής.²³

Ταυτόχρονα, φαίνεται πως τα μέλη των επιτροπών των δήμων, οι επαρχιακοί διοικητές και ο ίδιος ο περιφερειακός διοικητής είχαν χαμηλές διοικητικές ικανότητες, αμφίβολο ήθος και έντονα αρπακτική διάθεση. Ο ντόπιος πληθυσμός διαμαρτυρήθηκε έντονα στον πρωθυπουργό ζητώντας να γίνουν εκλογές και να εκλεγούν ντόπιοι, έντιμοι άνθρωποι που να ενδιαφέρονται για το καλό του τόπου. Σε πλήρη αντίθεση με την ανικανότητα και την αχρειότητα των διοικητικών αξιωματούχων και των υπαλλήλων βρισκόταν το ήθος και η ετοιμότητα του στρατού.²⁴

Τελικά ο Ραντοσλάβωφ προκήρυξε εκλογές για τις 23 Φεβρουαρίου/8 Μαρτίου του 1914, ήρε το καθεστώς πολέμου στα νέα εδάφη στις 22 Ιανουαρίου/4 Φεβρουαρίου 1914 και ξεκίνησε αμέσως περιοδεία στην Περιφέρεια Γκιουμουρτζίνας. Τελικά με τη στήριξη των Μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης και της ένοπλης οργάνωσής τους κέρδισε τις εκλογές του Φεβρουαρίου. Οι Φιλελεύθεροι του Ραντοσλάβωφ κέρδισαν συνολικά 126 έδρες έναντι 119 της αντιπολίτευσης, ενώ από τις 14 εκλογικές περιφέρειες της χώρας τις περισσότερες ψήφους έλαβαν στην Περιφέρεια Γκιουμουρτζίνας, κερδίζοντας από τη συγκεκριμένη περιφέρεια 22 έδρες. Τις 12 από τις 22 αυτές έδρες κατείχαν Μουσουλμάνοι βουλευτές.²⁵ Η ισχυρή παρουσία Μουσουλμάνων στην τοπική διακυβέρνηση της Δυτικής Θράκης αλλά και στην κεντρική διοίκηση τούς γέμισε αυτοπεποίθηση, απογοητεύοντας τον χριστιανικό Βουλγαρικό πληθυσμό της περιοχής.²⁶

Το καλοκαίρι του 1914 η Βουλγαρία σύσφιξε ακόμη περισσότερο τις σχέσεις της με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στις 6/19 Αυγούστου 1914 οι δυο χώρες υπέγραψαν «Συνθήκη Ένωσης και Φιλίας» και στις 24 Αυγούστου/6 Σεπτεμβρίου 1915 τη «Σύμβαση Βουλγαρίας-Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», με την οποία βελτιώθηκε το νότιο σύνορο της Βουλγαρίας, καθώς της παραχωρήθηκε όλος ο ποταμός Έβρος, η Αδριανούπολη (με τον σταθμό Καρααγάτς) και το Διδυμότειχο. Η Βουλγαρία ως αντάλλαγμα συμμάχησε με τη Γερμανία. Η Σύμβαση υπογράφηκε την ίδια ημέρα με τη Βουλγαρογερμανική Συνθήκη, τη μυστική Βουλγαρογερμανική Συμφωνία και τη Στρατιωτική Σύμβαση, έγγραφα που σηματοδοτούν την είσοδο της Βουλγαρίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων.²⁷ Το κίνητρο που καθόρισε ουσιαστικά τις παραπάνω επιλογές της

19. ό.π., 79.

20. ό.π., 85-86

21. ό.π., 86-88.

22. ό.π., 88-89.

23. ό.π., 102-104.

24. Αναλυτικά για την ανικανότητα, τον αυταρχισμό και τον νεποτισμό του Σβινάρωφ και των συνεργατών του βλ. ό.π., 104-107.

25. ό.π. 98-99

26. Αναλυτικά η προεκλογική περίοδος και το σκηνικό των εκλογών στη Δυτική Θράκη, ό.π., 92-100.

27. ό.π., 131-142.

Βουλγαρικής πλευράς ήταν ο διαρκής πόθος για την κατάληψη της Μακεδονίας.²⁸

Στις περιοχές που η Οθωμανική Αυτοκρατορία παραχώρησε στη Βουλγαρία με τη Σύμβαση Βουλγαρίας-Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στις 28 Σεπτεμβρίου/11 Οκτωβρίου 1915 σχηματίστηκε η Περιφέρεια Αδριανούπολης με τις επαρχίες Αδριανούπολης-αστικής, Αδριανούπολης-αγροτικής, Διδυμοτείχου, Ορτάκιοϊ (η οποία αποσπάστηκε από την Περιφέρεια Γκιουμουρτζίνας) και Σβίλεγκραντ (η οποία αποσπάστηκε από την Περιφέρεια Στάρα Ζαγόρα).²⁹ Στη συνέχεια έλαβε χώρα η εγκαθίδρυση της Βουλγαρικής διοικητικής μηχανής στη νέα περιφέρεια.³⁰

Στρατιωτική-εδαφική διαίρεση της Δυτικής Θράκης

Κατά την εγκαθίδρυση των Βουλγαρικών αρχών το 1913 στη Δυτική Θράκη, το καθεστώς πολέμου καθιστούσε εξαιρετικά σημαντική τη στρατιωτική-εδαφική διαίρεση της νέας Βουλγαρικής περιφέρειας. Την Περιφέρεια Γκιουμουρτζίνας περιφρουρούσαν τα σώματα της 10^{ης} Μεραρχίας του Αιγαίου (Десета Беломорска дивизия). Η συγκεκριμένη περιοχή σχημάτισε την Περιφέρεια της 10ης Μεραρχίας του Αιγαίου (Десета беломорска дивизионна област) και διαιρέθηκε σε τέσσερις στρατιωτικές υπο-περιφέρειες συνταγμάτων (Полкови Военни Окръзия), σύμφωνα με το πρώτο διάταγμα του Μέρραρχου, υποστράτηγου (генерал майор) Βασίλ Πετρώφ Ντέλωφ (Васил Петроф Делов), το οποίο εκδόθηκε στη Φιλιππούπολη (Пловдив) στις 28 Οκτωβρίου/10 Νοεμβρίου 1913 (η έδρα της νέας στρατιωτικής Περιφέρειας μεταφέρθηκε στην Γκιουμουρτζίνα στις 29 Δεκεμβρίου 1913/11 Ιανουαρίου 1914):

28. ό.π., 142.

29. Διάταγμα αριθ. 405, *Εφημερίδα της Κυβέρνησης*, 28 Σεπτεμβρίου 1915.

30. ό.π., 142-145.

1. Η Στρατιωτική υπο-περιφέρεια του 37^{ου} Συντάγματος περιλάμβανε τις διοικητικές επαρχίες Σκέτσα, Δαρί Δερέ (σημ. περιοχή Ζλάτοβγκραντ, Βουλγαρία), Αχή Τσελεμπί (με έδρα το Πασμακλή, σημ. περιοχή Σμόλιαν, Βουλγαρία) και Νευροκοπίου και είχε έδρα τη Σκέτσα.

2. Η Στρατιωτική υπο-περιφέρεια του 38^{ου} Συντάγματος περιλάμβανε τις διοικητικές επαρχίες Κοσούκαβακ (σημ. περιοχή Κρούμοβγκραντ, Βουλγαρία), Κίρτζαλι (σημ. περιοχή Κίρτζαλι, Βουλγαρία) και Εγρί Δερέ (σημ. περιοχή Αρντίνο, Βουλγαρία) με έδρα το Κίρτζαλι.

3. Η Στρατιωτική υπο-περιφέρεια του 39^{ου} Συντάγματος περιλάμβανε τις διοικητικές περιφέρειες Γκιουμουρτζίνας και Ορτάκιοϊ (σημ. περιοχή Ιβαϊλοβγκραντ, Βουλγαρία) με έδρα την Γκιουμουρτζίνα.

4. Η Στρατιωτική υπο-περιφέρεια του 40^{ου} Συντάγματος περιλάμβανε τις διοικητικές Ντεντέ Αγάτς, Σουφλί και Διδυμοτείχου με έδρα το Ντεντέ Αγκάτς.³¹

Το ίδιο Διάταγμα παρέχει σημαντικές πληροφορίες για τα πληθυσμιακά δεδομένα των επαρχιών, ιδιαίτερα δε για τον τουρκικό πληθυσμό, ο οποίος είχε πλέον υποδιπλασιαστεί, όπως φαίνεται στον **Πίνακα 2**.³²

Πίνακας 2

Πηγή: ДВИА, φ. 314, оп. 1, а.е. 1, л.1-1 гръб

Υπο-περιφέρειες Συνταγμάτων	Επαρχίες	Πληθυσμός	τουρκικός πληθυσμός	
			πριν από τους πολέμους	28.10.1913
Στρατιωτική Υπο-περιφέρεια του 37 ^{ου} Συντάγματος	Σκέτσα	38.800	19.000	9.500
	Δαρί Δερέ	20.395	10.000	5.000
	Αχή Τσελεμπί	36.982	18.000	9.000
	Νευροκοπίου	77.645	38.000	19.000
Υποσύνολο		173.822	85.000	42.500
Στρατιωτική Υπο-περιφέρεια του 38 ^{ου} Συντάγματος	Κοσούκαβακ	38.934	19.000	9.500
	Κίρτζαλι	35.840	17.000	8.500
	Εγρί Δερέ	37.290	18.000	9.000
Υποσύνολο		112.061	54.000	27.000
Στρατιωτική Υπο-περιφέρεια του 39 ^{ου} Συντάγματος	Γκιουμουρτζίνα	74.874	37.000	18.500
	Ορτάκιοϊ	32.643	16.000	8.000
Υποσύνολο		107.517	53.000	26.500
Στρατιωτική Υπο-περιφέρεια του 40 ^{ου} Συντάγματος	Ντεντέ Αγάτς	26.713	13.000	6.500
	Σουφλί	40.534	20.000	10.000
	Διδυμοτείχο	29.941	-	-
Υποσύνολο		97.188	33.000	16.500
Σύνολο		490.588		

31. Διάταγμα αριθ. 1 της Περιφέρειας της 10ης Μεραρχίας του Αιγαίου (Десета беломорска дивизия), από τις 28.12.1913, στην πόλη Πλόβντιφ, ДВИА, φ. 314, оп. 1, а.е. 1, л.1-2.

32. Διάταγμα αριθ. 1, ό.π., 1-1 όπισθεν.

Παράλληλα, κάθε μια από τις τέσσερις στρατιωτικές υπο-περιφέρειες Συνταγμάτων υποδιαιρέθηκε σε τέσσερις μικρότερες στρατιωτικές περιοχές σύμφωνα με τον **Πίνακα 3**.³³

Πίνακας 3

Πηγή: ДВИА, φ. 314, οπ. 1, α.ε. 1, λ.1 гръб-2

Στρατιωτικές Υπο-Περιφέρειες Συνταγμάτων	Υποδιαιρέσεις των Στρατιωτικών Υπο-Περιφερειών	Κατοικημένα σημεία ως έδρα
Στρατιωτική Υπο-περιφέρεια του 37 ^{ου} Συντάγματος	Πρώτη στρατιωτική περιοχή	Σκέτσα
	Δεύτερη στρατιωτική περιοχή	Δαρί Δερέ
	Τρίτη στρατιωτική περιοχή	Πασμακλί
	Τέταρτη στρατιωτική περιοχή	Νευροκόπι
Στρατιωτική Υπο-περιφέρεια του 38 ^{ου} Συντάγματος	Πρώτη στρατιωτική περιοχή	Κίρτζαλι
	Δεύτερη στρατιωτική περιοχή	Κοσούκαβακ
	Τρίτη στρατιωτική περιοχή	Εγρί-δερέ
	Τέταρτη στρατιωτική περιοχή	Μαστανλί ³⁴
Στρατιωτική Υπο-περιφέρεια του 39 ^{ου} Συντάγματος	Πρώτη στρατιωτική περιοχή	Γκιουμουρτζίνα
	Δεύτερη στρατιωτική περιοχή	Γκιουμουρτζίνα
	Τρίτη στρατιωτική περιοχή	Ορτάκιοϊ
	Τέταρτη στρατιωτική περιοχή	Ερεκλή Γκόρνο (δυσανάγνωστο) ³⁵
Στρατιωτική Περιφέρεια του 40 ^{ου} Συντάγματος	Πρώτη στρατιωτική περιοχή	Ντεντέ Αγκάτς
	Δεύτερη στρατιωτική περιοχή	Ντεντέ Αγκάτς
	Τρίτη στρατιωτική περιοχή	Φέρες
	Τέταρτη στρατιωτική περιοχή	Σουφλί

33. Διάταγμα αριθ. 1, ό.π., 1 όπισθεν-2.

34. Σημ. Μόμτσιλγκραντ, Βουλγαρία.

35. Στον δήμο Κίρκοβο της επαρχίας Κίρτζαλι απαντώνται δύο χωριά με το παλαιό όνομα Ερεκλή: το χωριό Κουκουριάκ (Κυкуряк), ανατολικά της πόλης Κίρκοβο, και το χωριό Σιπόκ, βορειοδυτικά του Κίρκοβο. Το Άνω Ερεκλή (Ерекли Горно, αν πράγματι είναι αυτή η γραφή του εγγράφου) λογικά είναι το Σιπόκ.

Η παραπάνω στρατιωτική-εδαφική διαίρεση τροποποιήθηκε τις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν η Βουλγαρία προχώρησε σε στρατιωτική-εδαφική διαίρεση όλης της χώρας σε Περιφέρειες Μεραρχιών (дивизиони области), οι οποίες αποτέλεσαν τα πεδία ευθύνης για τις αντίστοιχες Μεραρχίες.³⁶ Η στρατιωτική-εδαφική αναδιάρθρωση της Περιφέρειας της 10^{ης} Μεραρχίας του Αιγαίου σημείωσε τις παρακάτω μεταβολές:

1. Στην υπο-περιφέρεια του 37^{ου} Συντάγματος εντάχθηκαν οι διοικητικές περιφέρειες Σκέτσα, Δαρί Δερέ και Πασμακλί.
2. Στην υπο-περιφέρεια του 38^{ου} Συντάγματος εντάχθηκαν οι διοικητικές περιφέρειες Κοσουκάβακ, Κίρτζαλι και Ορτάκιοϊ.
3. Στην υπο-περιφέρεια του 39^{ου} Συντάγματος εντάχθηκαν οι διοικητικές περιφέρειες Γκιουμουρτζίνας και Εγρί Δερέ.
4. Στην υπο-περιφέρεια του 40^{ου} Συντάγματος παρέμειναν μόνο οι επαρχίες Ντεντέ Αγκάτς και Σουφλίου.³⁷

Η δημιουργία και η λειτουργία των δικαστηρίων

Το βασικότερο δικαστήριο που λειτουργήσε στην Περιφέρεια ήταν το Στρατοδικείο Πεδίου Μάχης της Θράκης με έδρα την Γκιουμουρτζίνα. Ξεκίνησε τη λειτουργία του στις 18/31 Οκτωβρίου 1913, εκδικάζοντας για εγκληματικές ενέργειες στρατιώτες, στρατιωτικούς και πολίτες που κατοικούσαν σε όλα τα εδάφη που κατείχε ο Βουλγαρικός στρατός στη Θράκη.³⁸

Παράλληλα, λειτουργήσε και Περιφερειακό Δικαστήριο με έδρα την Γκιουμουρτζίνα.³⁹ Το Περιφερειακό Δικαστήριο ιδρύθηκε με το Τσαρικό Διάταγμα αριθ. 24 στις 17/30 Οκτωβρίου 1913, με περιοχή δικαστικής δικαιοδοσίας όλες τις διοικητικές επαρχίες της Περιφέρειας Γκιουμουρτζίνας. Πρόεδρός του διορίστηκε ο Νικόλα Γκεοργκίεφ (Никола П. Георгиев) και μέλη ο Κ. Κάντσεφ (К. Кънчев), δικηγόρος, και Αλ. Καζάνσκι, ειρηνοδίκης του Πίρντοφ. Εισαγγελέας του Περιφερειακού Δικαστηρίου Γκιουμουρτζίνας διορίστηκε ο δικηγόρος Στεφάν Σιβάρωφ (Стефан Шиваров) και δικαστικοί ανακριτές οι Τ. Βάλκωφ (Т. Вълков), μέλος

του Περιφερειακού Δικαστηρίου Πλόβντιφ, ο Β. Πετρώφ (В. Петров), δικαστικός ανακριτής στο Περιφερειακό Δικαστήριο Σόφιας, και ο Ντ. Ντίνκωφ (Д. Динков), δικαστικός ανακριτής στο Περιφερειακό Δικαστήριο Κιουστεντίλ. Σκοποί και καθήκοντα του δικαστηρίου είναι να απονεμίσει δικαιοσύνη και να εφαρμόσει τους νόμους στην περιφέρεια Γκιουμουρτζίνας.

Επιπλέον ιδρύθηκαν 10 ειρηνοδικεία με επικεφαλής τους εξής ειρηνοδίκες: στην Γκιουμουρτζίνα με επικεφαλής τον Ατ. Πόπωφ (Ат. Попов), δικηγόρο, στη Σκέτσα τον Στέργιου Ατανάσωφ (Щерю Атанасов), δικηγόρο, στο Σουφλί τον Γκάνιου Ράντεφ (Ганю Радев), τέως ειρηνοδίκης, στο Ορτάκιοϊ τον Νέντιου Κόεφ (Недю Коев), δικηγόρο, στο Δαρί Δερέ τον Ιβάν Ρουνέβσκι (Иван Руневски), δικηγόρο, στο Εγρί Δερέ τον Ιβάν Κανταρτζιέφ (Иван Кантарджиев), στο Κοσουκάβακ τον Κ. Πόπωφ, δικηγόρο, και στο Ντεντέ Αγκάτς τον Τ. Κουκουμιάκωφ (Т. Кукумявков), πέμπτο ειρηνοδίκης Σόφιας. Αρχές Δεκεμβρίου 1913 ιδρύθηκε στην Γκιουμουρτζίνα και δεύτερο ειρηνοδικείο, επικεφαλής του οποίου διορίστηκε ο Ντ. Κωνσταντίνωφ, με μετάθεση από το ειρηνοδικείο του Κίρτζαλι.

Στην συνεδρίαση που διεξήχθη στις 14/27 Νοεμβρίου 1913, το Περιφερειακό Δικαστήριο Γκιουμουρτζίνας διαίρεσε τη δικαστική περιφέρεια Γκιουμουρτζίνας σε τρεις ανακριτικούς τομείς. Ο πρώτος ανακριτικός τομέας με έδρα την Γκιουμουρτζίνα περιελάμβανε τις επαρχίες Γκιουμουρτζίνας, Δαρί Δερέ και Κοσουκάβακ. Προϊστάμενός του ορίστηκε ο δικαστικός ανακριτής Ντιμίταρ Ντίνκωφ (Димитър Динков). Ο δεύτερος ανακριτικός τομέας με έδρα το Ντεντέ Αγκάτς και επικεφαλής τον δικαστικό ανακριτή Μπόντσο Πετρώφ (Бончо Петров) περιλάμβανε τις διοικητικές επαρχίες Ντεντέ Αγκάτς, Σουφλίου και Ορτάκιοϊ. Ο τρίτος ανακριτικός τομέας με έδρα τη Σκέτσα περιλάμβανε τις διοικητικές επαρχίες Σκέτσα, Πασμακλή και Εγρί Δερέ. Επικεφαλής ορίστηκε ο δικαστικός ανακριτής Τ. Βάλκωφ (Т. Вълков).

Οι πολλές και περίπλοκες υποθέσεις και διάφορα άλλα προβλήματα δυσχέραιναν το έργο του Περιφερειακού Δικαστηρίου Γκιουμουρτζίνας.⁴⁰ Για τον λόγο αυτό στις

36. Петков, П., „Българските Военни Съдилища през Първата Световна Война“, στο България – Германия. Първата световна война. Пощи за бъдещето: Сборник с доклади от научна конференция, проведена на 26 септември 2018 г., Варна: ВВМУ Н. Й. Вапцаров, 2018 (184-194), 187.

37. Трифонов, ό.π., 118-119.

38. Στη Βουλγαρία τα στρατοδικεία πεδίου μάχης δεν έπαυσαν τη λειτουργία τους στις νεοαποκτηθείσες περιοχές μετά το τέλος του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου. Μάλιστα, αφού κατέλαβε ο Βουλγαρικός Στρατός την περιοχή μεταξύ Στρυμόνα-Νέστου τον Αύγουστο του 1916 και σχηματίστηκε στα παραπάνω εδάφη η Στρατιωτική Επιθεώρηση Δράμας (Драмска областна военна инспекция), η συγκεκριμένη περιοχή τέθηκε και αυτή στη δικαιοδοσία του Στρατοδικείου Πεδίου Θράκης, μέχρι να συσταθεί και να ξεκινήσει να λειτουργεί το Στρατοδικείο Πεδίου Μάχης Δράμας τον Ιούλιο του 1917. Αναλυτικά για το Στρατοδικείο Πεδίου Μάχης Δράμας βλ. Βλασιδής, Β., Πατρωνίδου, Δ., «Η δεύτερη βουλγαρική κατοχή της Ανατολικής Μακεδονίας (1916-1918). Μια πρώτη προσέγγιση μέσα από τα βουλγαρικά στρατιωτικά αρχεία» στο Δ. Πατρωνίδου και Ευ. Χατζηβασιλείου (επιμ.), Πρακτικά 7ης Επιστημονικής Συνάντησης Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και πολιτισμός. Η Δράμα και η περιοχή της κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο: ενσωμάτωση, δεύτερη κατοχή, ανασυγκρότηση, Δράμα: ΔΕΚΠΟΤΑ Δήμου Δράμας, 2020, 195-197. Τέλος, το Στρατοδικείο Πεδίου Μάχης Θράκης αναχώρησε με όλη του τη σύνθεση από την Γκιουμουρτζίνα για το Χαρμανλί στις 15 Οκτωβρίου 1919. ДВИА, ф. 724ж, оп.1, а.е. 1.

39. Όλες οι πληροφορίες για το Περιφερειακό Δικαστήριο και τα ειρηνοδικεία της Περιφέρειας Γκιουμουρτζίνας προέρχονται από το ιστορικό σημείωμα του ДА – Кърджали, ф. 274К, оп.1. Διαθέσιμο και στον δικτυακό τόπο:

<http://isda.archives.government.bg:84/Process.aspx?type=Inventory&agid=21&flgid=10164&ilgid=26818> (τελευταία ανάκτηση 05.03.2022).

40. Πολλά προβλήματα συνδέονταν με την έλλειψη κτιρίων και προσωπικού, με τη συχνή αντικατάσταση των προέδρων του Περιφερειακού Δικαστηρίου και την άρνηση ορισμένων ειρηνοδικών να αναλάβουν τις θέσεις τους. Άλλο μεγάλο πρόβλημα ήταν ότι όλοι οι εκπρόσωποι της δικαστικής εξουσίας ήρθαν από το εσωτερικό της Βουλγαρίας και αγνοούσαν τις τοπικές συνθήκες της Δυτικής Θράκης, αλλά και τις παραδόσεις στις οποίες βασιζόταν η παλαιά Οθωμανική νομοθεσία. Επιπλέον, πολλοί εκπρόσωποι των δικαστικών αρχών, προερχόμενοι από τον συνασπισμό

αρχές Ιανουαρίου του 1915, η βουλγαρική κυβέρνηση ίδρυσε νέο Περιφερειακό Δικαστήριο στη Δυτική Θράκη, και συγκεκριμένα στην Ξάνθη.⁴¹ Οι διοικητικές επαρχίες Ξάνθης, Δαρί Δερέ, Πασμακλί και Εγρί Δερέ πέρασαν στη δικαιοδοσία του Περιφερειακού Δικαστηρίου Ξάνθης.⁴²

Τον Οκτώβριο του 1919 ο Γάλλος στρατηγός Φρανσέ Ντ' Εσπερέ (Louis Félix Marie François Franchet d'Espèrey), εκπρόσωπος των Συμμαχικών Δυνάμεων, διέταξε τις Βουλγαρικές στρατιωτικές αρχές να αποσυρθούν από τη Δυτική Θράκη, ενώ επιτράπηκε να παραμείνουν οι διοικητικές αρχές. Ανάμεσα σε αυτές παρέμεινε σε λειτουργία και το Περιφερειακό Δικαστήριο Γιουμουρτζίνας, μέχρις ότου συσταθεί η νέα δικαστική οργάνωση. Στις 2 Δεκεμβρίου 1919 ο Ντ' Εσπερέ εξέδωσε το Διάταγμα αριθ. 6, το οποίο σηματοδότησε την έναρξη μιας νέας δικαστικής οργάνωσης στο κρατίδιο της Διασυμμαχικής πλέον Θράκης. Σύμφωνα με το Διάταγμα αριθ. 6 τα Βουλγαρικά δικαστήρια καταργούνται και η δικαιοσύνη στη Διασυμμαχική Θράκη θα απονέμεται για λογαριασμό των Συμμαχικών Δυνάμεων από εκκλησιαστικά δικαστήρια, από ειρηνοδικεία στην έδρα κάθε επαρχίας, από ένα Κεντρικό Δικαστήριο στην Γιουμουρτζίνα, από ένα Εφετείο, και τέλος από ένα Δικαστήριο Μερραρχίας υπό την εποπτεία του Συμβουλίου Ελέγχου του Στρατού της Ανατολής. Όλες οι εγκληματικές ενέργειες στην επικράτεια της Διασυμμαχικής Θράκης εκδικάζονταν από το Στρατοδικείο της 76ης Μερραρχίας. Εν τέλει το Κεντρικό Δικαστήριο Γιουμουρτζίνας λειτούργησε για πρώτη φορά στις 30 Μαρτίου του 1920, υπό την άμεση εποπτεία των Συμμαχικών Δυνάμεων.

Η εκκλησιαστική και η εκπαιδευτική οργάνωση της Θράκης

Παράλληλα με την εγκατάσταση των Βουλγαρικών διοικητικών αρχών στη Δυτική Θράκη, ξεκίνησε και η οργάνωση της Εξαρχίας. Το φθινόπωρο του 1913 η Βουλγαρική Ιερά Σύνοδος όρισε εκκλησιαστικές αρχές και αξιωματούχους στη Δυτική Θράκη. Αυτοί ήταν κυρίως ιερείς οι οποίοι εκδιώχθηκαν από τη Μακεδονία και παρέμειναν για μήνες στη Σόφια χωρίς εργασία. Οι επίσκοποι και οι αντικαταστάτες τους περιόδευσαν σε πόλεις και χωριά της νέας περιφέρειας συνομιλώντας με τον Βουλγαρικό πληθυσμό, εξυπηρετώντας μαζί με τους πνευματικούς και εθνικούς σκοπούς.⁴³

των Φιλελευθέρων που κατείχε την εξουσία, με τον ερχομό τους στη Θράκη ουσιαστικά εξυπηρετούσαν προσωπικούς, ιδιοτελείς σκοπούς. Τέλος, δεν αξιοποιήθηκαν στη νεοσύστατη δικαστική οργάνωση οι ντόπιοι δικαστές και δικηγόροι, οι οποίοι, εάν και ήταν μόνο μερικές δεκάδες, δημιούργησαν μεγάλο θέμα μέχρι να ρυθμιστούν νομοθετικά τα ζητήματα της αναγνώρισης των πτυχίων και των ειδικοτήτων τους. Τριφονοβ, ό.π., 115-118.

41. Η πόλη Σκέτσα μέχρι τις αρχές του 1914 είχε μετονομαστεί σε Ξάνθη. ДА - Кърджали, ф. 274К, оп.1, а.е. 11, σ.1, „Писмо от Гюмюрджински окръжен съд изпратено до I-ви съдебен следовател в Гюмюрджина със сведение за преименуването на град Скеча, който ще носи името Ксанти. 22 ян. 1914 г.” Για τον λόγο αυτόν από εδώ και στο εξής θα χρησιμοποιούμε για τη συγκεκριμένη πόλη την ονομασία Ξάνθη.

42. Σύμφωνα με τον Σταϊκο Τριφονοβ, ό.π., 118, η ίδρυση του Περιφερειακού Δικαστηρίου στην Ξάνθη ήρθε ως απάντηση σε ένα πάγιο αίτημα των μεγάλων ξένων εταιρειών εξαγωγής του ντόπιου καπνού, οι δικαστικές υποθέσεις των οποίων αφορούσαν τεράστια χρηματικά ποσά.

43. Τριφονοβ, ό.π., 130.

44. ό.π., 120-124.

45. Στη διοικητική επαρχία Γιουμουρτζίνας λειτούργησαν 24 σχολεία, στην επαρχία Πασμακλή 22, στην επαρχία Ντεντέ Αγκάτς 15, στην επαρχία Σουφλίου 7, στην επαρχία Ορτάκιοϊ 7, στην επαρχία Ξάνθης 5, στην επαρχία Κοσοούκαβακ λειτούργησαν 3 σχολεία και στην επαρχία Δαρί Δερέ 1 σχολείο. Ο λόγος που η επαρχία Δαρί Δερέ έχει μόνο 1 Βουλγαρικό δημοτικό σχολείο και η επαρχία Εγρί Δερέ κανένα είναι ότι οι παραπάνω επαρχίες κατοικούσαν εξολοκλήρου από συμπαγείς Μουσουλμανικούς πληθυσμούς, οι οποίοι δεν έδειξαν ενδιαφέρον για την εκπαίδευση των παιδιών τους ή ίδρυσαν ιδιωτικά παλαιότερα σχολεία. Τριφονοβ, ό.π., 124-125.

46. ό.π., 125-127.

47. Φωτογραφία στο Κρατικό Αρχείο του Κίρτζαλι απεικονίζει την Α' γυμνασιακή τάξη στην Γιουμουρτζίνα στις 22 Ιουνίου 1915, ДА - Кърджали, ф. 881, оп. 1, а.е. 2, л. 1.

Ταυτόχρονα, ξεκίνησε και η προσπάθεια αναδιοργάνωσης του σχολικού δικτύου, το οποίο λειτουργούσε μέχρι το 1912 η Εξαρχία. Για τη διδασκαλία στα σχολεία της Δυτικής Θράκης αξιοποιήθηκαν οι Εξαρχικοί δάσκαλοι, μεταξύ των οποίων και εκείνοι που προέρχονταν από τις περιοχές της Μακεδονίας που κατακυρώθηκαν μετά τον Β' Βαλκανικό Πόλεμο στη Σερβία και την Ελλάδα και από την περιοχή της Θράκης πέρα από τον Έβρο. Προηγουμένως είχαν ρυθμιστεί νομοθετικά όλα τα ζητήματα που αφορούσαν τα προσόντα, την ειδικότητα και τη μισθοδοσία τους ως εκπαιδευτικών πλέον του Βουλγαρικού κράτους. Κατά την οργάνωση του σχολικού έργου από το κράτος η οικονομική συντήρηση των σχολείων ήταν πολύ δύσκολη υπόθεση, καθώς τα κρατικά έσοδα ήταν εξαιρετικά περιορισμένα, οι τοπικές κοινότητες -εκτός από τις μεγάλες αστικές- ήταν πολύ φτωχές, η Εκκλησία σταμάτησε να χρηματοδοτεί το σχολικό δίκτυο και πολλά σχολικά κτίρια είχαν καταστραφεί εξαιτίας των πολεμικών συγκρούσεων.⁴⁴

Παρά τις δυσκολίες στην Περιφέρεια Γιουμουρτζίνας την πρώτη σχολική χρονιά 1913-1914 λειτούργησαν πάνω από 80 δημοτικά σχολεία.⁴⁵ Τη σχολική χρονιά 1914-1915 λειτούργησαν 102 δημοτικά σχολεία, ενώ κατά τις επόμενες χρονιές το σχολικό δίκτυο γινόταν ολοένα και πυκνότερο με την εγκατάσταση στη Δυτική Θράκη Βούλγαρων προσφύγων από τη Μακεδονία, την Ανατολική Θράκη, τη Μικρά Ασία και τη Δοβρουσά.

Τα πρώτα προγυμνάσια λειτούργησαν ήδη από το φθινόπωρο της πρώτης σχολικής χρονιάς 1913-1914 στις πόλεις Γιουμουρτζίνα και Ντεντέ Αγκάτς, ενώ αργότερα την ίδια χρονιά λειτούργησαν προγυμνάσια στις πόλεις Ξάνθη, Πασμακλή, Ράικοβο, Καρλούκοβο (σημ. Σλεβέινο), Δαρί Δερέ, Σουφλί και στο χωριό Ντερβέντ της επαρχίας Ντεντέ Αγκάτς. Πλήρη μεικτά γυμνάσια λειτούργησαν στη Δυτική Θράκη δύο, ένα στην Γιουμουρτζίνα και ένα στην Ξάνθη, από τη σχολική χρονιά 1916-1917, καθώς στις πόλεις αυτές λειτουργούσαν ήδη από την προηγούμενη σχολική χρονιά (1915-1916) γυμνασιακές τάξεις στα προγυμνάσια.⁴⁶ Στην Γιουμουρτζίνα ειδικά φαίνεται πως η Α' γυμνασιακή τάξη λειτούργησε ήδη από τη σχολική χρονιά 1914-1915.⁴⁷

Στη Δυτική Θράκη ιδιωτικά σχολεία άνοιξαν και οι άλλες εθνότητες. Σε ιδιαίτερα ευνοϊκή θέση βρέθηκαν τα

Μουσουλμανικά σχολεία, τα οποία αν και μειονοτικά, έλαβαν χρηματοδότηση από τον προϋπολογισμό των δήμων, γεγονός που ενόχλησε ιδιαίτερα ντόπιους Βούλγαρους Χριστιανούς.⁴⁸

Μαζί με τα σχολεία λειτούργησαν και αναγνωστήρια (читалища), ιδρύθηκαν φιλανθρωπικά και πολιτιστικά σωματεία και εκδίδονταν εφημερίδες στην Ξάνθη, στην Γκιουμουρτζίνα και στο Ντεντέ Αγκάτς.⁴⁹

Τοπικές εφημερίδες άρχισαν να κυκλοφορούν στη Γκιουμουρτζίνα, την Ξάνθη και το Ντεντέ Αγκάτς, οι οποίες τυπώνονταν συχνότερα στη Φιλιπούπολη ή σε άλλες πόλεις της Βουλγαρίας. Στην Ξάνθη εκδόθηκαν διαδοχικά και για μικρό χρονικό διάστημα η „Беломорско ехо“, η „Ксантийски обществени вестник“ και η „Беломорска България“, ενώ οι εφημερίδες „Свободна Тракия“ και „Беломорски глас“ εκδόθηκαν στη Γκιουμουρτζίνα και στο Ντεντέ Αγκάτς αντίστοιχα. Σταθερή κυκλοφορία δυο χρόνων (1914-1915) σημείωσε μόνο η εφημερίδα „Нова България“ με συντάκτη των περισσότερων άρθρων τον αναγνωρισμένο Βούλγαρο τοπικό ιστορικό Στ. Ν. Σίσκωφ.⁵⁰

Παράλληλα μπαίνουν οι βάσεις του Βουλγαρικού θεάτρου στην Γκιουμουρτζίνα. Ο ταλαντούχος ηθοποιός και σκηνοθέτης Γκεόργκι Ντόνεφ (Georgi Donev) ίδρυσε στην Γκιουμουρτζίνα δημοτικό θέατρο, συγκεντρώνοντας σπουδαίες καλλιτεχνικές μορφές του θεατρικού χώρου της Βουλγαρίας.⁵¹ Το Βουλγαρικό δημοτικό θέατρο της Γκιουμουρτζίνας λειτούργησε σε όλη την περίοδο 1913-1919. Ιδιαίτερα στα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το Βουλγαρικό Γυμνάσιο Γκιουμουρτζίνας στήριξε δυναμικά τη λειτουργία του, καθώς πολλοί/ές μαθητές/τριες και εκπαιδευτικοί συμμετείχαν στις παραστάσεις του. Το ίδιο το Γυμνάσιο πάλι, υπό τη διεύθυνση του Πάβελ Κοβάτσεφ (Павел Ковачев), οργάνωσε θίασο, ο οποίος έδινε παραστάσεις ακόμη και τη σχολική χρονιά 1918-1919 και περιόδευε και σε άλλες πόλεις της περιφέρειας.⁵²

Συμπεράσματα

Ο στρατηγικός σχεδιασμός που εφάρμοζε η Βουλγαρία κατά τους πολέμους της περιόδου 1912-1918, προκειμένου να εξασφαλίσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερες εκτάσεις

της Μακεδονίας και της Θράκης, περιλάμβανε την άμεση οργάνωση πολιτικής διοίκησης σε όλα τα εδάφη που καταλάμβανε ο Βουλγαρικός στρατός και την ενσωμάτωσή τους στο Βουλγαρικό κράτος. Σε περίοδο πολέμου (1912-1913 και 1915-1918) οργάνωσε στα κατειλημμένα εδάφη στρατιωτικές διοικήσεις, δηλαδή στρατιωτικά-διοικητικά μορφώματα με επικεφαλής Βούλγαρο αξιωματικό, όπως τη Θρακική Στρατιωτική Κυβέρνηση. Σε περίοδο ειρήνης (1913-1915) ενσωμάτωσε πολιτικά τις εκτάσεις που κέρδισε στη διπλωματική σκακίερα με τη μορφή της Βουλγαρικής περιφέρειας και με Βούλγαρο πολιτικό διοικητή (περιφέρεια Γκιουμουρτζίνας), όπως ακριβώς προέβλεπε η προϋπάρχουσα εδαφική διαίρεση του Βουλγαρικού κράτους.

Αν και η Βουλγαρία ήταν η χαμένη των Βαλκανικών Πολέμων και βίωσε την πρώτη της εθνική καταστροφή, εντούτοις διατήρησε τη Δυτική Θράκη μέσω των εδαφικών παραχωρήσεων της Οθωμανικής κυβέρνησης και της κοινής Οθωμανικής-Βουλγαρικής επιδίωξης για την ανατροπή του status quo που επέβαλε η Συνθήκη του Βουκουρεστίου. Μάλιστα, το 1915 η Βουλγαρία κέρδισε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και ένα νευραλγικό κομμάτι της Ανατολικής Θράκης, προκειμένου να πειστεί να πολεμήσει με την πλευρά των Κεντρικών Δυνάμεων. Το παραπάνω συγκείμενο όμως δεν επέτρεψε την ανάπτυξη μιας ανεξάρτητης Βουλγαρικής εθνικής διοίκησης και οδήγησε σε ένα ιδιόμορφο καθεστώς Οθωμανικής-Βουλγαρικής διαρχίας στη Δυτική Θράκη, όπου οι λεπτές ισορροπίες πολύ συχνά διαταράσσονταν, λαμβανομένης υπόψη και της ανικανότητας και της διαφθοράς των Βουλγαρικών πολιτικών αρχών και των δημόσιων υπαλλήλων. Με μελανά χρώματα περιγράφει το ήθος των εκπροσώπων της Βουλγαρικής διοίκησης και των Βούλγαρων υπαλλήλων και στη Δράμα της Μακεδονικής Στρατιωτικής Κυβέρνησης του 1912-1913 ο Έξαρχος Κύριλλος Ρίλας:

Εγώ ο ίδιος αφού είδα με τα ίδια μου τα μάτια τι έχουν διαπράξει οι Βουλγαρικές στρατιωτικές και πολιτικές αρχές στη Δράμα και την περιοχή της, ακόμη κι εγώ αμφέβαλα εάν θα μπορούσε να παγιωθεί η Βουλγαρική κυριαρχία στη Δράμα. Η δικαιοσύνη και η αλήθεια είναι η πιο υγιής

48. Οι Βούλγαροι Χριστιανοί, σύμφωνα με τον Трифонов, δυσареστήθηκαν, διότι, ενώ τα Τουρκικά σχολεία -σε αντίθεση με τα Βουλγαρικά- διατήρησαν την προπολεμική ακίνητη περιουσία τους και είχαν πλεονάσματα στα ταμεία τους, παρόλα αυτά ενισχύθηκαν από το κράτος σε μια τόσο δύσκολη για τον Βουλγαρικό λαό περίοδο, ό.π., 129. Σύμφωνα με τη Βουλγαρική εκπαιδευτική νομοθεσία τα ιδιωτικά σχολεία, δηλαδή τα σχολεία των μειονοτήτων, συντηρούνται αποκλειστικά από τις εθνικές ή θρησκευτικές κοινότητες που τα ιδρύουν. Για τον λόγο αυτό απαραίτητη προϋπόθεση που θέτει το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας για να παράσχει άδεια λειτουργίας σε ένα μειονοτικό σχολείο είναι να έχει εκ των προτέρων εξασφαλίσει η μειονότητα Σχολικό Ταμείο και Σχολική Περιουσία. Георгиева, Ρ., Чакъров, Н., «Малцинствени и мисионерски училища» στο Н. Чакъров, Д. Дончев, О. Обрешков, М. Михайловска (επιμ.), *История на образованието и педагогическата мисъл в България*, τ. 2, София: Народна просвета, 1982, 42-43. Ωστόσο γενναίες οικονομικές ενισχύσεις από το Βουλγαρικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας έλαβαν κατά την ίδια περίοδο τα Μουσουλμανικά σχολεία και στην Περιφέρεια Στρούμιτσας, η οποία ενσωματώθηκε στο Βουλγαρικό κράτος από το τέλος του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου, και στις Στρατιωτικές Επιθεωρήσεις Μακεδονίας και Δράμας (τις κατεχόμενες δηλαδή από τον Βουλγαρικό στρατό εδαφικές ζώνες την περίοδο 1915-1918 η πρώτη και 1916-1918 η δεύτερη). Симов, Й., Цокова, П. «Българското образование в Македония 1915-1918 г. – (Не)опреодоляната криза» στο *Кризите в историята (20 години по-късно)*, Кюстендилски четения 2009 16 (2011), 149-162.

49. Трифонов, ό.π., 130.

50. Трифонов, ό.π., 130-131.

51. Ангелова, И. България изнася култура в Комотини, създава общински театър (1914 – 1920 г.) 18 юни 2017 διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.parnomai.net/news/430148/balgariya-iznasya-kultura-v-komotini-sazdava-obshtinski-teatar-1914-1920-g> (τελευταία ανάκτηση 04/03/2022), όπου υπάρχει και ενδιαφέρον φωτογραφικό υλικό: Трифонов, ό.π.

52. Вл. Ангелова, България изнася култура в Комотини, ό.π. (οι φωτογραφίες με αριθ. 2 και 3 στην γκαλερί της συγκεκριμένης δημοσίευσης απεικονίζουν στιγμιότυπα από τη θεατρική παράσταση *Η ψυχή της κοινωνίας* που ανέβασε τη σχολική χρονιά 1918-1919 το Μεικτό Γυμνάσιο Γκιουμουρτζίνας. Φυλάσσονται στο Κρατικό Αρχείο του Κίρτζαλι, ДА – Кърджали, ф. 881, опис 1, а.е. 2, л. 4-5).

βάση για κάθε εξουσία, αλλά αυτές οι μεγάλες αρετές, πολύ δυστυχώς, δεν χαρακτηρίζαν τους υπαλλήλους μας στην περιοχή της Δράμας και για τον λόγο αυτό δεν ήταν αναμενόμενο να παγιωθεί με κανέναν τρόπο η Βουλγαρική μας εξουσία στη Δράμα.⁵³

Παρόλα αυτά η Βουλγαρική διοίκηση επιδίωξε από το πρώτο χρόνο της εγκαθίδρυσής της στη Δυτική Θράκη να ομογενοποιήσει εθνικά τον πληθυσμό, αναδιοργανώνοντας το εκκλησιαστικό και σχολικό δίκτυο και αξιοποιώντας σε μεγάλο βαθμό την προϋπάρχουσα εμπειρία και δυναμική των τοπικών κοινοτήτων.⁵⁴ Ενθάρρυνε τη δημιουργία Αναγνωστηρίων, συλλόγων, την έκδοση εφημερίδων και τη λειτουργία ποιοτικού θεάτρου, προσβλέποντας στην παγίωση της Βουλγαρικής εθνικής συνείδησης μέσω πολιτιστικών μηχανισμών. Η πνευματική αυτή πορεία όμως είναι πολύ πιθανόν ότι αναχαιτίστηκε ή τουλάχιστον δυσχεράνθηκε με την έναρξη του πολέμου τον Οκτώβριο του 1915 και ιδιαίτερα στις περιοχές που μετατράπηκαν σε πολεμικό μέτωπο, το οποίο βομβαρδιζόταν καθημερινά από αέρα και θάλασσα από τις δυνάμεις της Αντάντ, όπως η Αλεξανδρούπολη και περιοχή της, οι Σάπες, η Μαρώνεια, η Μάκρη, το Πόρτο Λάγος, το Φανάρι, τα Άβδηρα, η Ξάνθη, η Γενισέα, η Κομοτηνή, οι Φέρες, κλπ.⁵⁵ Μετά την κατάληψη και της Ανατολικής Μακεδονίας τον Αύγουστο του 1916 δύο νέα ακόμη πιο ενεργά πολεμικά μέτωπα δημιουργήθηκαν: το μέτωπο του κόλπου του Ορφανού και αυτό της λίμνης Ταχινού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αнгелова, И., „България изнася култура в Комотини, създава общински театър (1914 – 1920 г.)” 18 юни 2017 διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.parnomai.net/news/430148/balgariya-iznasya-kultura-v-komotini-sazdava-obshtinski-teatar-1914-1920-g> (τελευταία ανάκτηση 04/03/2022).

Власидης, Β. – Πατρωνίδου, Δ. (2022), «Επίθεση ή άμυνα: Ο Βουλγαρικός στρατός στη Δυτική Θράκη 1915-1918» στα *Πρακτικά Διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου με θέμα «Αλεξανδρούπολη: η ιστορία της πόλης και της περιοχής της»*, 15-17 Οκτωβρίου 2021, Αλεξανδρούπολη. Submitted.

Власидης, Β., Πατρωνίδου, Δ., «Η δεύτερη βουλγαρική κατοχή της Ανατολικής Μακεδονίας (1916-1918). Μια πρώτη προσέγγιση μέσα από τα βουλγαρικά στρατιωτικά αρχεία» στο Δ. Πατρωνίδου και Ευ. Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Πρακτικά 7^{ος} Επιστημονικής Συνάντησης Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και πολιτισμός. Η Δράμα και η περιοχή της κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο: ενσωμάτωση, δεύτερη κατοχή, ανασυγκρότηση*, Δράμα: ΔΕΚΠΟΤΑ Δήμου Δράμας, 2020, 185-203.

Генов, Г., *Беломорска Македонија: 1908 – 1916*, Toronto, New York: Veritas et Pneuma Publishers Ltd., 2007.

Георгиева, Р., Чакъров, Н., «Малцинствени и мисионерски училища» στο Н. Чакъров, Д. Дончев, О. Обрешков, М. Михайловска (επιμ.), *История на образованието и педагогическата мисъл в България*, т. 2, София: Народна просвета, 1982, 43-45.

Εφημερίδα της Κυβέρνησης (*Държавен Вестник*), 28 Σεπτεμβρίου 1915 (αριθ. φ. 219).

Архимандрит Кирил Рилски, *Кратки спомени на миналия ми живот (1861-1931)*, София, 1931.

Милетич, Л., *Разоренуето на тракийските българи през 1913 година*, София: Държавна Печатница, 1918.

Νικολακόπουλος, Η., «Πολιτικές δυνάμεις και εκλογική συμπεριφορά της μουσουλμανικής μειονότητας στη δυτική Θράκη: 1923-1955» στο *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 8 (1990-1991), 171-205.

Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, Κ., *Ελληνικά Προξενία στη Θράκη*. τ. Β, Δ. Θράκη, Αθήνα: χ.τ.έ., 1977.

Петков, П., «Българските Военни Съдилища през Първата Световна Война», στο *България – Германия. Първата световна война. Поуки за бъдещето: Сборник с докладу от научна конференция, проведена на 26 септември 2018 г.*, Варна: ВВМУ Н. Й. Вапцаров, 2018, 184-194.

Симов, Й., Цокова, П. «Българското образование в Македония 1915-1918 г. – (Не)опреодоляната криза» στο *Кризите в историята (20 години по-късно)*, *Кюстендилски четения 2009* 16 (2011), 149-162.

Трифонов, С., *Тракия. Административна уредба, политически и стопански живот, 1912-1915*, София: Тракийска фондация «Капитан Петко войвода», 1992.

Узунова, К., «Опити за управление на Западна Тракия през първата половина на ХХ в.» στο *Сборник Тракия*, т. VIII, Хасково: Тракийски Научен Институт. Филиал Хасково, 2018, 100-126.

53. Архимандрит Кирил Рилски, *Кратки спомени на миналия ми живот (1861-1931)*, София, 1931, 79.

54. Για ένα «ανάλογο» στην Ανατολική Μακεδονία κατά την περίοδο 1912-1913 και 1916-1918 βλ. Πατρωνίδου, Δ., «Η βουλγαρική εκπαίδευση στη Χωριστή κατά τη Γ΄ Βουλγαρική Κατοχή (1941-1944)», *Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συμποσίου με τίτλο «Χωριστή, Ιστορία και Πολιτισμός»*, 22 - 24 Οκτωβρίου 2021, Χωριστή Δράμας. Submitted.

55. Βλ. αναλυτικά Βλασιδης, Β. – Πατρωνίδου, Δ. (2022), «Επίθεση ή άμυνα: Ο Βουλγαρικός στρατός στη Δυτική Θράκη 1915-1918» στα *Πρακτικά Διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου με θέμα «Αλεξανδρούπολη: η ιστορία της πόλης και της περιοχής της»*, 15-17 Οκτωβρίου 2021, Αλεξανδρούπολη. Submitted.

ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΑΡΜΕΝΙΚΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΟΜΟΤΗΝΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1912-1923

ΣΑΡΚΙΣ Τ. ΔΑΓΚΑΖΙΑΝ
ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παλαιότερη αναφορά των Αρμενίων στην Κομοτηνή σχετίζεται με μια επιτύμβια πλάκα η οποία χρονολογείται το 17ο αιώνα αλλά δεν υφίσταται πλέον. Η συνεχής παρουσία Αρμενίων στην Κομοτηνή, τουλάχιστον από το 1737, τεκμαίρεται χάρη στην εγκύκλιο του Καθολικού Αβραάμ του Κρητικού, όπου το όνομα «Κομοτηνή» αναφέρεται για πρώτη φορά σε αρμενικές πηγές. Η κατασκευή της νέας εκκλησίας (1834) και του σχολείου (1880) αποτελεί σημείο αναφοράς στην ιστορία των Θρακών Αρμενίων. Μετά την περίοδο του Τανζιμάτ, οι Αρμένιοι έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο στην τοπική οικονομία και διοίκηση καταλαμβάνοντας υψηλόβαθμες θέσεις στην τοπική κυβέρνηση και τους δικαστικούς φορείς. Ο Μγκρντίτς Εφέντη Ταμπακιάν διετέλεσε δήμαρχος της Κομοτηνής κατά τη διάρκεια του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου καθώς και μέλος της Προσωρινής Κυβέρνησης της Δυτικής Θράκης. Ηγέτες της αρμενικής κοινότητας, όπως ο εξέχων δικηγόρος Ρούπεν Κεβορκιάν, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία προσάρτησης της Δυτικής Θράκης στην Ελλάδα κατά τα έτη 1919-1920. Ο πληθυσμός των Αρμενίων στην Κομοτηνή, το 1923, είχε φτάσει τους 2.085 κατοίκους ως συνέπεια της Μικρασιατικής Καταστροφής.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ:

Καθολικός Αβραάμ Γ΄
Κρητικός, Μγκρντίτς
Εφέντη Ταμπακιάν, Ρούπεν
Κεβορκιάν, Διασυμμαχική
Θράκη

Σύντομη αναδρομή στην παρουσία των Αρμενίων στην Θράκη

Η διασύνδεση του αρμενικού έθνους με τη Θράκη χάνεται στα βάθη των αιώνων.¹ Οι πρώτες αναφορές για Αρμένιους στην περιοχή καταγράφονται ήδη κατά τη ρωμαϊκή εποχή² ενώ για οργανωμένες αρμενικές κοινότητες μπορούμε να μιλήσουμε κυρίως κατά τους πρώιμους βυζαντινούς χρόνους, όταν βυζαντινοί αυτοκράτορες μετακινούν Αρμένιους στη Θράκη έτσι ώστε να ενισχύσουν την άμυνα της βόρειας μεθόρου του Βυζαντίου από τις επιδρομές ξένων φυλών.³ Η πρώτη μετακίνηση Αρμενίων στην περιοχή γίνεται επί αυτοκράτορος Ιουστινιανού⁴ αλλά κυρίως επί Μαυρικίου περί τα τέλη του 6ου αι.⁵ Αντίστοιχες μεταναστεύσεις συνεχίζονται ανά διαστήματα μέχρι που τελικά τον 11ο αι. αναδύεται ένας πλούσιος όγκος πληροφοριών σχετικά με μια αξιόλογη παρουσία στη Θράκη χαλκηδονίων Αρμενίων - αυτών δηλαδή που είχαν υιοθετήσει την Ελληνορθόδοξη ομολογία πίστωσης έναντι της Αρμενορθόδοξου⁶ - ιδιαιτέρως επί και περί της οροσειράς της Ροδόπης.⁷

Στο πλαίσιο αυτό, δεν είναι τυχαίο ότι το Παπίκιον Όρος, το Άγιον Όρος της Ροδόπης, που ακμάζει ως μοναστικό κέντρο τον 11^ο και 12^ο αι., προέρχεται πιθανότατα από την αρμενική λέξη «ψαψηή (parik)⁸ που σημαίνει παπούς ή ακριβέστερα «παπούλης» και αφήνει να εννοηθεί ότι κάποιος «παπίκ» ενδεχομένως να συγκαταλέγεται στους

ιδρυτές τουλάχιστον μιας από τις πολλές μονές της περιοχής. Άλλωστε και σήμερα χρησιμοποιούμε τη λέξη «γέροντας» για να αναφερθούμε σε κάποιον μοναχό. Τουλάχιστον ένα, από τα πολλά μικρά μοναστήρια στους πρόποδες του Παπικίου ήταν της ιδιοκτησίας του Γρηγόρη Ρωλιηρητιώ (Grigor Bakowrean)⁹ ενώ στην περιοχή της Μοσουπόλεως, ο πιθανότατα Αρμένιος, «ευλαβέστατος μοναχός», Κοσμάς ο Τζιντζηλούκης, ιδρύει τη μονή της Θεοτόκου Τζιντζηλουκιώσισης.¹⁰

Αρκετά είναι επίσης και τα τοπωνύμια στην περιοχή της Περιφερειακής Ενότητας Ροδόπης που παραπέμπουν, ενδεχομένως, σε αρμενικές καταβολές. Στην περιοχή των Αρριανών για παράδειγμα εντοπίζουμε ερείπια μονής στη θέση «Ερμενλί Κιλισέ». Η παλαιά ονομασία του χωριού Κέχρος ήταν μέχρι το 1920 «Μεχρικόζ». Πιθανότατα προέρχεται από την αρμενική λέξη «ίτηρη» που σημαίνει μέλι ή το αρμενικό όνομα «Μεγρηίη» (Meghri ή Megrik)¹¹ και την ελληνική κατάληξη -ος. Την ονομασία είχαν διατηρήσει για αιώνες και οι Οθωμανοί ως «Μεχρικόζ» (Μεχρικόζ) και οι Βούλγαροι ως «Μερικος» (Μερικόζ).

Από την περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης και μέχρι τα μέσα του 16^{ου} αιώνα δεν έχουμε αναφορές για Αρμένιους στην πόλη της Κομοτηνής, χωρίς φυσικά αυτό να αποκλείεται.¹² Έκτοτε, από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα μέχρι και σήμερα, η ιστορία της Κομοτηνής είναι άρρηκτα συνυφασμένη με την ιστορία των Αρμενίων της. Η παρουσία τους υπήρξε συνεχής και αδιάλειπτη

1. Μία από τις επικρατέστερες θεωρίες προέλευσης των Αρμενίων ανάγεται στη μετανάστευση των θρακο-φρυγικών φύλων που εγκαταστάθηκαν στην ευρύτερη περιοχή μεταξύ Μ. Ασίας και Μεσοποταμίας κατά το 12ο αι. π.Χ. Βλ. σχετικά, Diakonoff I. F., *The Pre-History of the Armenian People*, μτφρ. L. Jennings, Νέα Υόρκη: Caravan Books, 1984, 109-112, 115-121, 189-190, 205.

2. Mardrossian A., "Fortune et Gloire: les Parthesarsacides de l'armée de Gaule à la fin de l'Empire", *Droit et Cultures* 52 (2006), 47-64.

3. Μπαρτικιάν Χ. Μ., «Βυζάντιον καί Αρμενία», Βυζαντινά 12 (1983), 435, Sebeos, *Histoire d' Heraclius*, Παρίσι: Ernest Leroux, 1904, 30-31, Charanis P., "The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire", *Comparative Studies in Society and History*, 3/2 (1961), 141-142, Μπαρτικιάν Χ. Μ., «Η αρμενική παρουσία στη Βυζαντινή Μακεδονία», στο *Byzantine Macedonia (324-1430)*. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1995, 34.

4. Grousset R., *Histoire de l'Arménie des origines à 1071*, Παρίσι: Payot, 1947, 242, αν και δεν μπόρεσα να επιβεβαιώσω την αναφορά του για μαζική μεταφορά Αρμενίων στη Θράκη επί Ιουστινιανού σύμφωνα με τις πηγές που επικαλείται.

5. Sebeos, *Histoire d'Heraclius*, ό.π., 15-16

6. Ως «χαλκηδόνιοι» Αρμένιοι χαρακτηρίζονται οι Αρμένιοι που για διάφορους λόγους είχαν αποδεχτεί την Δ' Οικουμενική Σύνοδο που έλαβε χώρα το 451 στη Χαλκηδόνα της Κωνσταντινούπολης και άρα είχαν αποδεχτεί την ελληνορθόδοξη ομολογία πίστωσης, ενώ «αντιχαλκηδόνιοι» ή «μη χαλκηδόνιοι» χαρακτηρίζονται οι Αρμένιοι που δεν απεδέχθησαν τη Σύνοδο της Χαλκηδόνας και παρέμειναν πιστοί στις αρχές της Αρμενικής Εκκλησίας. Στην παρούσα εργασία αναφερόμαστε στην Αρμενική Εκκλησία ως Αρμενική Ορθόδοξη Εκκλησία σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών που την περιλαμβάνει στις Ορθόδοξες Εκκλησίες της Ανατολής (Oriental Orthodox Churches). Βλ. σχετικά, <https://www.oikoumene.org/church-families/orthodox-churches-oriental> (τελευταία ανάκτηση 9/1/2022).

7. Papathanassiou E., "The Armenian Presence on and around the Rhodope Mountain in 11th c.: Some new archaeological Evidences and a Re-Interpretation", *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies*, Sofia, 22-27 August 2011, Vol. III, Σόφια, 2011, 21-22.

8. Η μεταγραφή από τους αρμενικούς χαρακτήρες στους λατινικούς ως «parik» έγινε με βάση την κλασική αρμενική γλώσσα.

9. Ομοίως η μεταγραφή ως «Grigor Bakowrean» με βάση την κλασική αρμενική γλώσσα. Στα ελληνικά διαβάζεται ως Γκριγκόρ Μπακουριάν ενώ στην ελληνική βιβλιογραφία εμφανίζεται ως Γρηγόριος Πακουριανός. Αναφορικά με την αρμενική καταγωγή του, βλ. σχετικά, Kazhdan, A., «The Armenians in the Byzantine Ruling Class Predominantly in the Ninth through Twelfth Centuries» in T. Samuelian and M. Stone (eds), *Medieval Armenian Culture*, Σικάγο: Scholars Press, 1983, 443-444, και στο Garsoian, N. G. «The Problem of Armenian Integration into the Byzantine Empire», in H. Ahrweiler and A. E. Laiou (eds), *Studies on the Internal Diaspora of the Byzantine Empire*, Ουάσιγκτον: Harvard University Press, 1998, 88-89, παραπομπές 138-140 και, τέλος, στο Anna Comnena, *The Alexiad*, μτφρ. Elizabeth Dawes, Λονδίνο: Routledge, 1928 και 2000, 51.

10. Αν και απαιτείται περαιτέρω έρευνα για την οριστικοποίηση της αρμενικής καταγωγής των Τζιντζηλούκιδων. Βλ. σχετικά, Papathanassiou E., "The Armenian Presence in and around the Rhodope Mountain in 11th C. Rethinking over some New Archaeological Finds", *Περί Θράκης* 7 (2010-2015), 83.

11. «Meghri» (Μεγρηίη) διαβάζεται στη δυτικοαρμενική διάλεκτο και «Megrik» (Μεγρική) στην ανατολικοαρμενική και την κλασική αρμενική.

12. Ο Magarean ισχυρίζεται ότι η πρώτη αρμενική παροικία στην πόλη χρονολογείται 3-4 αιώνες πριν τη συγγραφή του έργου του και αποτελείτο από 25-30 οικογένειες που είχαν δική τους εκκλησία και σχολείο. Αν λάβουμε υπόψη τον ισχυρισμό του Magarean, τότε οι απαρχές της αρμενικής παρουσίας στην Κομοτηνή τοποθετούνται κάπου ανάμεσα στα μέσα του 16ου και τις αρχές του 17ου αιώνα. Βλ. σχετικά, Magarean A.Y., *Yushakirk' Tragiou ew Magetoniou Hay Kaghut'neru*, Θεσσαλονίκη, 1929, 396. Η υπόθεση αυτή υποστηρίζεται και από την αναφορά του Papathanassiou για το πρώτο μεταβυζαντινό κύμα μετοικεσιών Αρμενίων τόσο από την πατρίδα τους όσο και από την περιοχή της Κριμαίας στις αρχές του 17ου αι. - κυρίως την περίοδο 1606-1610 - εξαιτίας του λιμού αλλά και των επιδημιών. Βλ. σχετικά, Papathanassiou E., "The Armenian Presence...", ό.π. 59. Αναφορικά με την παρουσία των Αρμενίων στην περιοχή και συγκεκριμένα στο κοντινό Διδυμότειχο από τον 15ο αι. και ενδεχομένως ήδη από τον 14ο αι. με μια πιο διευρυμένη υπόθεση βλ. σχετικά, Αρχιμανδρίτης Νικόλαος Βαφειδής, «Ιστορία της Αρμενικής Κοινότητας Διδυμοτείου και ο Βυζαντινός ναός του Αγίου Γεωργίου του Παλαιοκαστρίτου», *Θρακικά* 8, Αθήνα (1937) 324.

κάτι που επιβεβαιώνεται από μια σειρά αναφορών κυρίως σε επιτύμβιες πλάκες με πρώτη την επιτύμβια πλάκα του 1649¹³ σύμφωνα με την καταγεγραμμένη μαρτυρία στο μνημειώδες έργο του Ասադուր Յ. Մաղաբեան (Asadur Y. Magarean)¹⁴ «Յուշակիրկ Թրաղիկի եւ Մաղետնիկի Հայ Գաղութներն» (Yushakirk' T'ragioy ew Magetonioy Hay Kaghut' neru) δηλαδή «Μνημόνιο για τις Αρμενικές Κοινότητες Θράκης και Μακεδονίας» που δημοσιεύτηκε στη Θεσσαλονίκη το 1929.¹⁵ Αρκετά χρόνια αργότερα, το 1737, ο Ανώτατος Πατριάρχης των Αρμενίων, Καθολικός¹⁶ Αβραάμ Γ' ο Κρητικός¹⁷ σε μια ιστορική του Πατριαρχική Εγκύκλιο, μνημονεύει την Κομοτηνή ανάμεσα στις πόλεις που υπάγονται στην Αρμενική Μητρόπολη Ραιδεστού.¹⁸ Η εγκύκλιος αυτή του 1737, αποτελεί ίσως την αρχαιότερη γνωστή σε μας αναφορά για την Κομοτηνή στην αρμενική πάντα γλώσσα. Η πόλη αποδίδεται στα αρμενικά ως «Գեմրյունի» (Gēmryunē) και αποτελεί μια

τέλεια λόγια διατύπωση στην αρμενική του βυζαντινού «Κομουτζηνά» και του οθωμανικού «Γκιουμουτζίνα».¹⁹ Στην πόλη προφανώς κατοικούσε μια κοινότητα πιθανότατα ολιγάριθμη η οποία όμως φαίνεται πως ασκούσε πλήρως τα θρησκευτικά της καθήκοντα. Αδιάφευστη μαρτυρία για την ύπαρξη Αρμενίων στην πόλη αποτελεί άλλη μία ταφόπλακα του 1755, η μοναδική της περιόδου αυτής που διασώζεται ως τις μέρες μας.²⁰ Το 1801 ο Βρετανός περιηγητής Edward Daniel Clarke²¹ αναφέρει ότι στην πόλη βρίσκονται 15 αρμενικά σπίτια και πιθανότατα την περίοδο αυτή δημιουργείται και η Αρμενική Συναγωγή της Κομοτηνής.²² Το 1834, χρονιά σταθμό για την αρμενική κοινότητα της πόλης, τίθεται ο θεμέλιος λίθος της σημερινής εκκλησίας που αντικατέστησε τον προϋπάρχοντα ξύλινο ναό για τον οποίον έχουμε ελάχιστες πληροφορίες, ενώ την ίδια χρονιά μνημονεύεται και η λειτουργία του σχολείου (Εικόνα 1). Ο 19^{ος} αιώνας χαρακτηρίστηκε από την οικονομική ανέλιξη

13. Η πλάκα αυτή δυστυχώς δεν έχει διασωθεί. Ο Magarean όμως μας δίνει μια ακριβέστατη περιγραφή της σύμφωνα με την οποία αναπαρίσταται ένας ιππίας ο οποίος φοράει «շալվարա» («ch'almat'a» πρόκειται για ένα είδος καπέλου που προσομοιάζει με το φάρεο των ευζώνων με φούντα) και έχει τον τίτλο «Սիրիւմի» («Sirioumi») εκ του τουρκικού «Sürücü» που σημαίνει οδηγός, αμαξάς με την έννοια του αγγλικού «guide»). Βλ. σχετικά, Magarean A.Y., ό.π. 399. Παρά το γεγονός ότι το πρόσωπο αυτό ενδεχομένως να ήταν κάποιος διερχόμενος από την πόλη, το γεγονός ότι η επιτύμβια πλάκα του αναφέρεται στο παλιό αρμενικό κοιμητήριο της Κομοτηνής αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο να ήταν κάποιος ντόπιος ή το ότι υπήρχε αρμενικό κοιμητήριο ήδη από την περίοδο εκείνη. Για την ακριβή απόδοση στα ελληνικά του «Sürücü» ευχαριστούμε το γνωστό διεθνολόγο και Επίκουρο Καθηγητή του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς κ. Νικόλαο Ραπτόπουλο.

14. Για την απόδοση με λατινικούς χαρακτήρες κυρίων ονομάτων, τίτλων, βιβλίων και λοιπών δημοσιεύσεων που είναι γραμμένα στη δυτικοαρμενική διάλεκτο κάναμε χρήση των προδιαγραφών του American Library Association and the Library of Congress (ALA-LC). Το σύστημα αυτό χρησιμοποιείται για την αναπαράσταση βιβλιογραφικών ονομάτων από βιβλιοθήκες της Βόρειας Αμερικής τη British Library, καθώς και σε εκδόσεις σε όλο τον αγγλόφωνο κόσμο. Το τμήμα του συστήματος που σχετίζεται με τη δυτικοαρμενική γλώσσα χρονολογείται από το 1997. Δεδομένου ότι οι περισσότερες από τις πηγές μας είναι στα δυτικά αρμενικά, χρησιμοποιήσαμε τα πρότυπα μεταγραφής δυτικών αρμενικών ALA-LC εκτός αν αναφέρεται διαφορετικά. Αν και το σύστημα ALA-LC αποκλίνει ως προς την ορθογραφία, τον ήχο ή ακόμα και ορθογραφικά ή φωνητικά από το απαιτητικό πρωτότυπο δυτικοαρμενικό κείμενο, είναι ευρέως αποδεκτό στην ευρύτερη αγγλόφωνη ακαδημαϊκή κοινότητα. Έτσι, δηλαδή, το όνομα του «Ասադուր Յ. Մաղաբեան» (Asadur Y. Magarean) μπορεί επίσης να βρεθεί σε άλλες εργασίες ή μελέτες ως «Asadour» ή «Assadour», το αρχικό του πατέρα του εκτός από «Y» μπορεί να το δούμε και ως «H», ενώ το επώνυμο «Magarean» μπορεί να το συναντήσουμε και ως «Magarian». Σχετικά με το σύστημα ALA-LC βλ. περαιτέρω, Source Documents for Romanization Tables, The Library of Congress, <https://www.loc.gov/catdir/cpso/romansource.html>, (τελευταία ανάκτηση 14/1/2021).

15. Ο Asadur Y. Magarean χρημάτισε δάσκαλος στα σχολεία της Βορείου Ελλάδος και αργότερα της Λάρκακας Κύπρου (1937-45). Το έργο του «Յուշակիրկ Թրաղիկի եւ Մաղետնիկի Հայ Գաղութներն» (Yushakirk' T'ragioy ew Magetonioy Hay Kaghut' neru), Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Εφημερίδος Χοριζόν, 1929, αποτελεί την κύρια αξιόπιστη πηγή πληροφοριών για τη μελέτη της ιστορίας των Αρμενίων της Βορείου Ελλάδος.

16. «Գաթրնիկ» (Ga'toghigios) (Ga'toghigios στη δυτικοαρμενική ή Κατ'οΐκος στην ανατολικοαρμενική) που προέρχεται από την ελληνική «Καθολικός» αλλά αποδίδεται στα ελληνικά ομοίως ως «Καθολικός» με την έννοια του «όλου», «των όλων», «πάντων» είναι ο ανώτατος πατριαρχικός τίτλος της Αρμενικής Ορθόδοξης Εκκλησίας

17. Ο «Գաթրնիկ Աբրահամ Գ Կրետացի» («Kat'οΐκος Abraham G Kretac'i» μεταγραμμένο από την ανατολικοαρμενική) γνωστός στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία και ως «Catholicos Abraham III» ή «Abraham of Crete» ή απλά «Abraham Kretatsi» και στην ελληνόφωνη ως «Αβραάμ Γ' ο Κρητικός» (1737) υπήρξε Καθολικός της Αγίας Έδρας του Ετσαμιατζίν, του Ανωτάτου Πατριαρχείου των Αρμενίων (1734-1737). Γεννημένος στο Ηράκλειο Κρήτης από ελληνίδα μητέρα, χρημάτισε επίσκοπος Ραιδεστού και αργότερα Μητροπολίτης Θράκης (1708-1734). Χάρη στην πολύχρονη παραμονή του στην περιοχή της Θράκης ήταν εξαιρετικός γνώστης της γεωγραφίας και των δημογραφικών της αρμενικής παρουσίας στην περιοχή. Βλ. σχετικά, Bournoutian G. A., *The Chronicle of Abraham of Crete*, 1999, Costa Mesa: Mazda Publishers, 11-28.

18. Η Πατριαρχική Εγκύκλιος του Αβραάμ Γ' Κρητικού έχει διασωθεί μέχρι τις μέρες μας και βρίσκεται σε περίοπτη θέση εντός της Αρμενικής Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλεξανδρούπολης. Πιθανότατα μεταφέρθηκε εκεί από Αρμενίους πρόσφυγες που βρήκαν καταφύγιο στην Αλεξανδρούπολη αρχικά από τη Ραιδεστό μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Το κείμενο της Εγκυκλίου υπάρχει επίσης στην αρμενική έκδοση: «Կոնդակ ի վերայ Թերթրաշախի» (Kondak i veray T' ek' irdaghu), (Encyclical), Sion, Jerusalem (1877), 50-53, 73-77 [Summary of the Chronicle]. Μέρος της επίσης στο Magarean, ό.π. 25-26.

19. Το κείμενο της Εγκυκλίου είναι σε σχετικά καλή κατάσταση με τη διαφορά ότι σε αρκετά σημεία δεν έχει διατηρηθεί το πιθανότατα κόκκινο μελάνι αλλά μόνο το μαύρο. Με μια σύντομη αυτοψία που διενεργήσαμε επιτόπου στις 19 Μαΐου 2019 διαπιστώσαμε ότι είχε διαβρωθεί το πρώτο γράμμα από πολλά κύρια ονόματα που πιθανότατα είχε γραφεί με κόκκινο μελάνι. Έτσι και στο σημείο όπου αναφέρεται η «Գեմրյունի» (Gēmryunē) έχει χαθεί το αρχικό «Կ», το οποίο αφενός διαφαίνεται αγνά από το ίχνος που έχει αφήσει πάνω στο κείμενο, αφετέρου αναφέρεται στο κείμενο του Magarean οποίος όταν μελέτησε το πρωτότυπο κείμενο σχεδόν 94 χρόνια πριν από εμάς πιθανότατα πρόλαβε να δει το αρχικό «Կ» πριν χαθεί στο πέρασμα του χρόνου και το αποτύπωσε έτσι ακριβώς στο έργο του. Ο Magarean όμως υπέπεσε σε μία παράληψη συγχέοντας το γράμμα «t» με το γράμμα «h» στην κατάληξη της πόλης - αναφέροντας την Κομοτηνή ως «Գեմրյունի» (Gēmryuni) έναντι του ορθού «Գեմրյունի» (Gēmryunē) - όπως είναι στο πρωτότυπο κείμενο του Αβραάμ Γ' του Κρητικού.

20. Φωτογραφία αυτής της επιτύμβιας πλάκας έχει δημοσιευτεί στο, Κασαπιάν Τ., Χατζόπουλος Κ. (επιμ.), Οι Αρμένιοι της Κομοτηνής, Κομοτηνή: Εκπολιτιστικός Μορφωτικός Όμιλος Αρμενίων Κομοτηνής, 2009, 268. Σε μετάφραση από τη δυτικοαρμενική επί της πλάκας διαβάζουμε: «Αυτός είναι ο τύμβος αναπαύσεως, του εκ του οίκου της Ανατολίας, εκ του χωρίου Αζατάγκ (ή Αζαταγκάν), που διαβιούσε στη μικρή πόλη Γκία, υιού του Πατρός Μπεντρός, ιερέως Πατρός Γεοσάι, που απεδέμησε εις Κύριον το έτος Ω. Մ. Դ (1204) με τη χρονολόγηση Αραμιάν (άρα το έτος 1755 σύμφωνα με το Γρηγοριανό Ημερολόγιο) και το μήνα Αύγουστο, στις είκοσι δύο».

21. Clarke E. D., *Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa, Part The Second, Greece, Egypt and the Holy Land, Section The Third, Fourth Edition*, V. 8, Λονδίνο: T. Cadell and W. Davies, 1818, 74.

22. Η συνοικία, η οποία βρίσκεται στην Α-ΝΑ πλευρά του ιστορικού κέντρου της πόλης, αποτελεί μέχρι και σήμερα τη μοναδική - μονίμου χαρακτήρα - οριοθετημένη συνοικία Αρμενίων στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο παρά τη διασπορά των Αρμενίων της Κομοτηνής που κατοικούν πλέον και σε άλλες συνοικίες της πόλης.

των Αρμενίων σε ολόκληρη τη Θράκη και ιδιαίτερα στην Κομοτηνή αλλά και στην ενεργή ανάμιξή τους στη διοίκηση της πόλης. Η Κομοτηνή αποτελεί πλέον την έδρα του Σαντζακίου της Γκιουμουλτζίνας που ιδρύθηκε το 1878 και τις επόμενες δεκαετίες η πόλη αναπτύσσεται οικονομικά λόγω της επεξεργασίας και του εμπορίου καπνού.²³ Στο πλαίσιο αυτό η αρμενική κοινότητα της Κομοτηνής φαίνεται να διαθέτει τους πόρους για να χτίσει το νέο κτίριο του αρμενικού σχολείου το 1880 για να καλύψει τις αυξανόμενες ανάγκες της κοινότητας.

Παράλληλα με την οικονομική άνθιση της κοινότητας παρατηρείται και μια εντατικοποίηση της συμμετοχής των Αρμενίων στην κοινωνική και πολιτική ζωή του τόπου, απόρροια των μεταρρυθμίσεων του 19^{ου} αιώνα, με την επίσημη οθωμανική διοίκηση να εμπιστεύεται θέσεις κλειδιά σε Αρμενίους. Ο Κεβόρκ Σεζαϊ Εφέντη Καζαζιάν εμφανίζεται ως ο μοναδικός πάρεδρος του δημοτικού συμβουλίου το 1910,²⁴ ο Serupe Efendi²⁵ δικαστής στο Πρωτοδικείο, ο Καραμπέτ Εφέντη Τζανικιάν επίσης δικαστής, ο Μγκρντίτς Εφέντη Ταμπακιάν δικαστής και δήμαρχος. Και σε διοικητικό επίπεδο, όμως, βλέπουμε διορισμένους κρατικούς λειτουργούς όπως ο Setraki Efendi υποδιευθυντής αλληλογραφίας,²⁶ ο Misak Efendi υπεύθυνος επικοινωνίας με το εξωτερικό των Τηλεγραφείων,²⁷ ο Agor Efendi φαρμακοποιός του Δήμου Γκιουμουλτζίνας,²⁸ ο Bedros Efendi γραμματέας του Νοσοκομείου,²⁹ ήδη από την περίοδο 1889-90.³⁰

Οι Αρμένιοι της Κομοτηνής κατά την περίοδο 1912-1923

Με δήμαρχο τον Μγκρντίτς Εφέντη Ταμπακιάν³¹ το 1912, η Κομοτηνή υποδέχεται τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο. Ήταν

αυτός ο Αρμένιος που εγγυήθηκε, κατά κάποιον τρόπο, την ειρηνική αποχώρηση των Τούρκων από την Κομοτηνή προς μεγάλη ανακούφιση του τοπικού πληθυσμού που ζούσε υπό τον φόβο των αντιποίνων των οθωμανικών δυνάμεων. Αυτό επετεύχθη χάρη στη παλιά φιλία του πατέρα του δημάρχου (αιμνήστου Γκαραμπέτ Αγά Ταμπακιάν) με τον διοικητή των τουρκικών δυνάμεων Γιαβέρ Πασσά ο οποίος είχε υπηρετήσει στο παρελθόν ως υπασπιστής στην Γκιουμουλτζίνα. Είναι αρκετά γλαφυρή η περιγραφή³² του διακεκριμένου λογίου, δημοσιογράφου και εκδότη, αιμνήστου Ψυρο Φηρηραβλι (Garō Kēorkean)³³ στην ετήσια Γενική Επετηρίδα «Ամենուն Ծարեգիրք» (Amenun Darekirk)³⁴ του 1962:

Είναι 5 Νοεμβρίου. “...Ο Γιαβέρ Πασσά με την ακολουθία του καταφθάνει στην πόλη. Σύσσωμο το δημοτικό συμβούλιο υπό την ηγεσία του Μγκρντίτς Εφέντη τον επισκέπτεται προσποιούμενο άγνοια για την υποχώρηση των τουρκικών δυνάμεων... Την επόμενη μέρα ο Γιαβέρ Πασσά εκμυστηρεύεται προσωπικά στον Ταμπακιάν ότι το ίδιο βράδυ θα αποχωρούσε από την πόλη όπως κι έγινε... Το πρωί της 7ης Νοεμβρίου επικρατεί μια κατάσταση νεκρικής σιγής. Με πρωτοβουλία της δημαρχίας συστήθηκαν ομάδες από πολίτες για την επιτήρηση της ασφάλειας στην πόλη... Την επομένη, 8 Νοεμβρίου, βροντά το κανόνι από το ύψωμα πάνω από την πόλη. Αρκετά κοντά στο σημείο που βρισκόμαστε αυτή τη στιγμή... Οι Βούλγαροι κανονιοβολούσαν στον αέρα για διαπιστώσουν εάν υπήρχε οργανωμένη αντίσταση στην πόλη. Οι βολές σταμάτησαν σύντομα, όταν είδαν ότι δεν υπήρχε καμία αντίδραση... Μια αποστολή από Έλληνες, Αρμενίους και Εβραίους του δημαρχιακού συμβουλίου

23. Η μεγάλη οικογένεια των Ταμπακιάν με τους πέντε αδερφούς, πέραν των καπνών όπως προδίδεται και από το όνομά τους, είχε φτάσει στο σημείο να ελέγχει το εμπόριο σε διάφορους τομείς όπως το αλεύρι και τα σιτηρά. Μας είναι γνωστά τα ονόματα και άλλων Αρμενίων μεγαλεμπόρων και προουχόντων του 19ου αιώνα. Αυτοί είναι οι Ταμπάκογλου, Κουγιουμτζή Χατζή Καπριέλ Αγά, Κουγιουμτζή Κρικόρ Αγά, Καζάζ Χατζή Κρικόρ, Χατζή Σαρκίς, Μανούγκ Αγά Καζαζιάν, Παρτέμ Αγά, Κεβόρκ Τσετσιάν, Γκαραμπέτ Ταμπακιάν.

24. Ιγγλέσης, Ν. Γ., *Οδηγός της Ελλάδος, απάσης της Μακεδονίας, της Μικράς Ασίας μετά των Νήσων του Αρχιπελάγους και των Νήσων: Κρήτης - Κύπρου - Σάμου, Τμήμα 2ον: Γεωργίου Χατζηκυριάκου «Μακεδονία μετά του παρακειμένου τμήματος της Θράκης*, τ. Α΄, Αθήνα, 1910-1911, 126.

25. Çelik R., “Osmanlı Bürokrasisi’nde Ermeniler”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler Cilt: 6: Merkez ve Taşrada Ermeniler*, Άγκυρα: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, 244. Προφανώς εκ του αρμενικού «Սերոբ» (Serop) ή «Սերոբը» (Seropre).

26. Çelik R., ό.π., 212, προφανώς εκ του αρμενικού «Սետրակ» (Setrak).

27. Ό.π., προφανώς εκ του αρμενικού «Միսակ» (Misak).

28. Ό.π., προφανώς εκ του αρμενικού «Յաղոր» (Hagor) που είναι υποκοριστικό του «Յաղոր» (Hagoros).

29. Ό.π., προφανώς εκ του αρμενικού «Բեդրոս» (Bedros). Ο Bedros Efendi εμφανίζεται επίσης και 20 χρόνια αργότερα στον οδηγό του Ιγγλέση ως «Βένδρος Εφένδης» και εξακολουθεί να υπηρετεί στο Δημοτικό Νοσοκομείο με την ιδιότητα του «Επιθεωρητή». Βλ. σχετικά, Ιγγλέσης, Ν. Γ., ό.π. 126.

30. Ο Çelik αναφέρει και άλλον Αρμένιο κρατικό υπάλληλο στην Κομοτηνή κατά την ίδια περίοδο (1889-1890), τον Andiyas Efendi, την αρμενική προέλευση του οποίου δε δυνάμεθα να επιβεβαιώσουμε.

31. Kevorkian G., *Amenoun Darekirk*, έτ. 9, Βηρυτός (1967-1968) 149-150.

32. Ο Κεβορκιάν όχι μόνο υπήρξε σύγχρονος των γεγονότων αλλά, όπως δηλώνει ο ίδιος, βρισκόταν στη γενέτειρά του Κομοτηνή εκείνη την περίοδο καθώς λόγω του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου ήταν επικίνδυνο να ταξιδέψει προς την Κωνσταντινούπολη για να ολοκληρώσει τις σπουδές του στη νομική. Βλ. σχετικά, Kevorkian G., ό.π. 149.

33. Ο Ψυρο Φηρηραβλι (Garō Kēorkean), γνωστός ως Garo Kevorkian στην αγγλόφωνη ή Γκάρο Κεβορκιάν στην ελληνόφωνη βιβλιογραφία (Κομοτηνή 1895-Βηρυτός 1975) είναι γιος του διακεκριμένου νομικού και προεξάρχοντος μέλους της αρμενικής κοινότητας της Κομοτηνής, Γηρηραβλι Φηρηραβλι (Rurēh Kēorkean) ή Ρουπέν Κεβορκιάν όπως είναι γνωστός στην ελληνική βιβλιογραφία. (Για τη δράση του Ρουπέν Κεβορκιάν, βλ. παρακάτω. Ο Γκάρο Κεβορκιάν έλαβε την αρχική του εκπαίδευση στο αρμενικό σχολείο της Κομοτηνής και ολοκλήρωσε τις σπουδές του στη Νομική Σχολή της Κωνσταντινούπολης. Μιλούσε απταισώς αρμενικά, τουρκικά, αγγλικά ενώ διαχειριζόταν με ευχέρεια τα γαλλικά και τα ελληνικά.. Όντας μια ανήσυχη και πολυσχιδής φυσιογνωμία ταξίδεψε και έζησε σε Κωνσταντινούπολη, Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Σόφια, Στουτγάρδη, Κάιρο, Βηρυτό, Ιερουσαλήμ, Ραμάλα, Πορτ Σάιντ κ.α. Απετέλεσε μια από τις πλέον εμβληματικές προσωπικότητες εκ των Αρμενίων της Κομοτηνής και με το βαρυσήμαντο συγγραφικό έργο του έχει αφήσει γερές παρακαταθήκες για τους ερευνητές του μέλλοντος. Βλ. την αυτοβιογραφία του στο Kevorkian G., *Amenoun Darekirk*, έτ. 14, Βηρυτός (1962) 264-283.

34. Το «Ամենուն Ծարեգիրք» (Amenun Darekirk) αποτελεί μια ιδιόμορφη ετήσια επετηρίδα ποικίλης ύλης σχετικά με την ιστορία και τις δραστηριότητες των αρμενικών κοινοτήτων σε όλον τον κόσμο που εξέδιδε ο Γκάρο Κεβορκιάν με δικά του έξοδα στη Βηρυτό. Πρόκειται για μια σειρά από 14 τόμους που εκδόθηκαν από το 1954 έως το 1968, ενώ για τις ανάγκες της έκδοσης αυτής ταξίδεψε στις κοινότητες των Αρμενίων της Αμερικής, της Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής για να γνωρίσει από κοντά τους Αρμενίους της κάθε κοινότητας και να καταγράψει την ιστορία, τη διαμόρφωση και την ανάπτυξή τους. Χάρη στο έργο του Γκάρο Κεβορκιάν διαθέτουμε σήμερα μοναδικές πληροφορίες για την ιστορία της αρμενικής κοινότητας στην Ελλάδα.

επιβιβάζονται σε μία άμαξα και υψώνοντας μια μεγάλη λευκή σημαία προχωρούν προς τη δημοσιά που οδηγεί στο ύψωμα. Εκεί συναντούν 40 έφιππους Βούλγαρους με τους διοικητές τους και όλοι μαζί κατευθύνθηκαν απευθείας στην πόλη... Ήταν ό το απόγευμα και οι κωδωνοκρουσίες όλων των εκκλησιών ήταν διάχυτες. Οι χριστιανοί της πόλης είχαν βγει στους δρόμους να υποδεχτούν τους απελευθερωτές. Μετά τη Βουλγαρική Εκκλησία - όπου παρέστη σε ευχαριστήρια δέηση - και την Ελληνική Εκκλησία όπου έγινε αποδεκτός με τιμές, ο Βούλγαρος συνταγματάρχης κατευθύνθηκε στην Αρμενική Εκκλησία...».

Αξίζει να σημειώσουμε στο σημείο αυτό, ότι βρισκόμαστε ακόμη στις αρχές του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου και πως Έλληνες και Βούλγαροι είναι ακόμα σύμμαχοι. Ο Κεβορκιάν μας δίνει άλλη μία παραστατική περιγραφή των ιστορικών αυτών στιγμών της Κομοτηνής: «...Οι επιτελείς ξεπέζεψαν και εισήλθαν στη φωταγωγημένη αρμενική εκκλησία. Άναψαν κεριά, άφησαν τον οβολό τους και μετά από μια σύντομη προσευχή βγήκαν στο προαύλιο όπου ο συνταγματάρχης ανακοίνωσε: «Αγαπητοί Αρμένιοι. Μια πολύ καλή είδηση για σας. (Μιλούσε βουλγαρικά που μεταφράζονταν στα τουρκικά). Μαζί μας βρίσκεται ο βοεβόδας Αντρανίκ και ο Καρεκίν Νζντέχ με περίπου 270 εθελοντές που μάχονται στο πλευρό του στρατού μας εναντίον του κοινού εχθρού. Και κυρίως σε αυτούς οφείλουμε την κατάληψη αυτής της πόλης.³⁵ Αύριο θα είναι ανάμεσά σας. Παρακαλούμε εξασφαλίστε τους καταλύματα μερικών ημερών...»...

Ο *Միլիարդի Օշանյան* (Antranig Özanean) και ο *Կարեկին Նշեհ* (Karekin Nzhteh) ή Αντρανίκ Οζανιάν³⁶ και Καρεκίν Νζντέχ όπως είναι γνωστοί στην ελληνική βιβλιογραφία αποτελούν ήρωες του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα των Αρμενίων. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο στρατηγός Αντρανίκ συνέβαλε στην οριστική ήττα και αιχμαλωσία του Γιαβέρ Πασσά ελάχιστες μέρες μετά την αποχώρησή του από την Κομοτηνή στη Μάχη του Μερχαμλί στο σημερινό Πέπλο του Έβρου.³⁷ Με το πέρας του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ο Αντρανίκ και οι σύντροφοί του αρνήθηκαν να πολεμήσουν στο πλευρό των Βουλγάρων ενάντια στους Έλληνες και τους Σέρβους και διέλυσαν την εθελοντική Αρμενική Μονάδα του Βουλγαρικού Στρατού.³⁸ Στον Αντρανίκ έχει απονεμηθεί ο

Πολεμικός Σταυρός του Ελληνικού Στρατού το 1920.³⁹ Ο Μγκρντίτς Εφέντη Ταμπακιάν απετέλεσε επίσης και μέλος της κυβέρνησης της βραχύβιας Δημοκρατίας της Δυτικής Θράκης μαζί με τον Μεχμέτ Χαφούζ Σαλήχ Εφέντη και τον αρχιερατικό επίσκοπο Μαρωνείας και Κομοτηνής Νικηφόρο από τις 31 Αυγούστου έως τις 25 Οκτωβρίου του 1913.⁴⁰

Η περίοδος που ακολούθησε υπήρξε ιδιαίτερα δύσκολη για τους κατοίκους της Κομοτηνής καθώς οι βουλγαρική διοίκηση ακολούθησε μια πολιτική άμεσου εκβουλγαρισμού της περιοχής.⁴¹ Για τους Αρμένιους της πόλης όμως αποτελεί την περίοδο κατά την οποία διασώθηκαν από τη Γενοκτονία του 1915. Η περίοδος αυτή είναι επίσης καταλυτική και για τη μεταστροφή της στάσης των Αρμενίων έναντι της Βουλγαρίας. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Altinoff ότι οι Αρμένιοι αρχικά, δεν είχαν εχθρικά αισθήματα έναντι των Βουλγάρων κάτι που άλλαξε καθώς η Βουλγαρία έγινε σύμμαχος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.⁴²

Αξιοσημείωτη είναι η συμβολή του αρμενικού παράγοντα στην περιπετειώδη διαδικασία της ενσωμάτωσης της Δυτικής Θράκης στον ελλαδικό κορμό. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την ήττα των Γερμανών και των Βουλγάρων συμμάχων τους, η Δυτική Θράκη τέθηκε κάτω από διασυμμαχική διοίκηση υπό τον Γάλλο στρατηγό Louis Franchet d'Espèrey, ο οποίος διόρισε το στρατηγό Charles Antoine Charpy ως αντιπρόσωπό του στην Γκιουμουλτζίνα, που ήταν και η έδρα της Διοίκησης. Ο Ελ. Βενιζέλος, συναισθανόμενος την κρισιμότητα της κατάστασης, απέστειλε ως αντιπρόσωπο στην Κομοτηνή τον διακεκριμένο νομικό και πρώην μέλος της οθωμανικής βουλής Χαρίσιο Βαμβακά (19 Σεπτεμβρίου 1919). Με την άφιξή του στην Κομοτηνή ο Βαμβακάς επέλεξε να διαμείνει σε οικία παλαιάς αρμενικής ιδιοκτησίας, η οποία είχε μόλις εγκαταλειφθεί από τους Βούλγαρους.⁴³

Κατά την περίοδο αυτή (20-10-1919 έως 14-5-1920) σχηματίστηκε στη Δυτική Θράκη ένα ιδιότυπο κρατίδιο υπό τον τίτλο “Διασυμμαχική Θράκη” (Thrace Interalliée). Κύριο συμβουλευτικό όργανο της Διασυμμαχικής Θράκης ήταν το Ανώτερο Διοικητικό Συμβούλιο (Conseil Supérieur de la Thrace Interalliée) που αποτελούσε ένα είδος βουλής των Θρακών έχοντας κυρίως γνωμοδοτικό χαρακτήρα και το οποίο αποτελείτο από αντιπροσώπους

35. Το ότι η αρμενική ομάδα ήταν η πιο χρήσιμη από τους εθελοντές επιβεβαιώνεται επίσης από βουλγαρικές και τουρκικές πηγές. Βλ. σχετικά, Koçak S., “Bulgar Yazar İvan Lesiçkof’un Gözünden Balkan Harbinde Kircaali Müfrezesi Ve Mehmed Yaver Paşa'nın Esareti”, *Journal of Universal History Studies (JUHS)*, 2/1 (June 2019) 154-172. Οι πληροφορίες για την κατάληψη της Κομοτηνής και τη δράση των Αρμενίων εθελοντών στη σελ. 164.

36. Πολλές φορές τον συναντάμε και ως «General Andranik/Antranik» στην αγγλική ή «Στρατηγός Αντρανίκ» στην ελληνική βιβλιογραφία.

37. Aghayan T., “Չորալար Միլիարդի զորնւնւնւորչաւն Մաւիւն” (On the Activities of General Andranik), *Patma-Banasirakan Handes (in Armenian)*, Γερεβάν: Armenian Academy of Sciences, 2 (1968), 40-56.

38. Chalabian A., *General Andranik and the Armenian Revolutionary Movement*, Southfield, Minnesota, 1988, 199-204 και Kharatian, A., “Վահան Թորնվենդր Միլիարդի Մաւիւն” (Vahan Totovents about Andranik), *Patma-Banasirakan Handes (in Armenian)*, Γερεβάν: Armenian Academy of Sciences, 1 (1990), 3-14.

39. Haroutyunian, A. H., *Միլիարդի զորնւնւնւորչաւն Մաւիւնի և զորնւնւնւոր / Միլիարդի 100-ամյակի առթիւ* (Andranik as Warrior and Commander / On the occasion of the 100th anniversary), *Patma-Banasirakan Handes (in Armenian)*, Γερεβան: Armenian Academy of Sciences, 1 (1965), 109-124.

40. <https://cangelaris.com/exmuh.htm> (τελευταία ανάκτηση 20/1/2022).

41. Βακαλόπουλος Κ., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού. Θράκη*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 1990, 281-285.

42. Γεραγός Κ., *Αναμνήσεις εκ Θράκης 1920-1922*, Αθήναι: Τυπογραφείον Εστία, 1925, 53-54.

43. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Κ., *Η απελευθέρωση της Δυτικής Θράκης*, Αθήναι: Ε. Γ. Σωτηρόπουλος, 1975, 23.

όλων των εθνοτήτων (Εικόνα 2).⁴⁴ Στο Συμβούλιο, η σύνθεση του οποίου καταρτίστηκε στις 21 Δεκεμβρίου 1919,⁴⁵ συμμετείχαν πέντε Έλληνες (Λαμνίδης, Παπαθανασίου, Στάλιος, Φορμόζης και Δουλάς με γαλλική υπηκοότητα), πέντε Μουσουλμάνοι (Οσμάν Αγά, Σαλήχ, Νεντίμ, Σαλίμ και Τεφίκ), δύο Βούλγαροι (Ντούσκωφ και Γκεοργκιέφ), ένας Αρμένιος (Κεβορκιάν), ένας Εβραίος (Καράσσο) και ένας Φραγκολεβαντίνος (Μπαντέττι). Η συμμετοχή των Κεβορκιάν και Καράσσο στο Συμβούλιο έγινε καθ' υπόδειξη του Βαμβακά.⁴⁶

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι η επιλογή του Βενιζέλου στο πρόσωπο του Βαμβακά ήταν η ιδανική. Ο Έλληνας αντιπρόσωπος εργάστηκε σκληρά για να κερδίσει την υποστήριξη της φιλήσυχης μερίδας των μουσουλμάνων. Παράλληλα, και ενώ ήδη είχε επαφές με Αρμενίους στο Παρίσι⁴⁷, συνεργάστηκε στενά με την αρμενική κοινότητα της Κομοτηνής.⁴⁸ Έτσι, στις 22 Μαρτίου/4 Απριλίου 1920, ο Εμμανουήλ Δουλάς εκλέγεται πρόεδρος του Συμβουλίου χάρη και στην ψήφο του αντιπροσώπου των Αρμενίων και διακεκριμένου δικηγόρου της Κομοτηνής, Ρουπέν Κεβορκιάν. Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο τηλεγράφημα του Χαρίσιου Βαμβακά προς τον Υπουργό Εξωτερικών Νικόλαο Πολίτη:⁴⁹

«Αριθ. Πρωτ. 3283/22.3.1920
Προς τον Υπουργόν Εξ/κών
Κον Ν. Πολίτην, Αθήνας

Συνεχίζω τηλεγράφημά μου αριθ. 3035, λαμβάνω την τιμήν ν' ανακοινώσω Υμίν, ότι σήμερον εγένετο έναρξις του Συμβουλίου στοπ. Κατόπιν συντόνων ενεργειών, επετεύχθη εκλογή Προέδρου Έλληνας του κ. Δουλά, εκ Κάραγατς στοπ. Κατηρίτση 4/μελής διαρκής επιτροπή εκ δύο Ελλήνων, κ.κ. Δουλά και Λαμνίδου, ενός Τούρκου, προσκειμένου ημίν Χάτζια Σαλήχ και ενός Βουλγάρου Γεωργήφ στοπ. Ελληνική επιτυχία οφείλεται εις επιτευχθείσαν διάσπασιν Τούρκων, εις σύμπραξιν αφωσιωμένων ημίν Μουσουλμάνων και αντιπροσώπου Αρμενίων στοπ. Εκλογή Βουλγάρου, οφείλεται εις υποστήριξιν Νεοτούρκων κατά πάσα πιθανότητα και Γάλλων στοπ...

Χ. ΒΑΜΒΑΚΑΣ
Εστάλη τη 22.3.20
Β. Δ. Λάππας»

Η εκλογή Έλληνα προέδρου είχε ιδιαίτερα μεγάλη σημασία, καθώς θεωρήθηκε ως δημοψήφισμα των κατοίκων της Θράκης και συνέβαλε αποφασιστικά στις προσπάθειες του Βενιζέλου στη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων.⁵⁰ Η δε στάση του Αρμενίου αντιπροσώπου στο Συμβούλιο ήταν καθοριστική, καθώς μια ενδεχόμενη ψήφος εις βάρος των ελληνικών συμφερόντων καθώς οι αριθμητικοί συσχετισμοί εντός του Συμβουλίου φαινομενικά ευνοούσαν τη βουλγαρο-τουρκική πλευρά με αυξημένη την πιθανότητα λευκής ψήφου του Ισραηλίτη αντιπροσώπου⁵¹ θα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις ισοψηφίας⁵² με καταστροφικά αποτελέσματα για την Ελλάδα, όπως την πιθανότητα προσάρτησης της Δυτικής Θράκης εκ νέου στη Βουλγαρία ή τη δημιουργία αυτόνομης Θράκης, όπως πίεζαν οι Νεότουρκοι.⁵³

Υπάρχουν διαφορετικές πληροφορίες τόσο σχετικά με τη σύνθεση του Συμβουλίου όσο και αναφορικά με τις διεργασίες εκλογής προέδρου. Ο Γεραγός στηριζόμενος στις πληροφορίες του Altinoff⁵⁴ αναφέρει λανθασμένα ότι το Συμβούλιο αποτελείτο από έξι Έλληνες, πέντε Τούρκους, δύο Βούλγαρους, έναν Αρμένιο και έναν Ισραηλίτη. Πιθανότατα συγχέουν ή παραλείπουν τη συμμετοχή του Φραγκολεβαντίνου αντιπροσώπου Μπαντέττι. Την ίδια άποψη υιοθετεί και ο Ηλίας Νικολακόπουλος⁵⁵ αν και αναφέρει σε υποσημείωση τον ισχυρισμό Ρωσσίδη περί υπάρξεως πέντε Ελλήνων μελών και ενός Λεβαντίνου.⁵⁶

Σχετικά με τη διαδικασία εκλογής προέδρου, οι Γεραγός και Altinoff ισχυρίζονται ότι ο Δουλάς εξελέγη με τις έξι ψήφους των Ελλήνων μελών του Συμβουλίου καθώς και την ψήφο του Αρμενίου αντιπροσώπου ενώ ο Τούρκος υποψήφιος έλαβε τέσσερις τουρκικές ψήφους και δύο βουλγαρικές με τον Ισραηλίτη Καράσσο και τον Χαφούζ Σαλή να ψηφίζουν λευκό.⁵⁷ Αποτέλεσμα που ισχυροποιεί την ευρεία άποψη που υφίσταται μέχρι σήμερα στη συλλογική μνήμη των Αρμενίων Κομοτηναιών ότι η εκλογή Δουλά επετεύχθη με μία ψήφο διαφορά.⁵⁸

44. Γεραγός Κ., ό.π. 59.

45. Ό.π. 62.

46. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Κ., ό.π. 75.

47. Προσωπική αλληλογραφία με τον Agop Cherbetgian στο Παρίσι, Αρχείο Χαρ. Βαμβακά, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, Θεσσαλονίκη.

48. Βλ. σχετικά με την εμπιστευτική επιστολή του Βαμβακά προς τον Υπουργό Εξωτερικών Νικόλαο Πολίτη (14/27 Νοεμβρίου 1919), Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Κ., ό.π. 63. Βλ. επίσης, το άνευ ημερομηνίας τηλεγράφημα με αρ. πρωτ. 224 του Βαμβακά προς τον Ν. Πολίτη όπου ο αντιπρόσωπος των Αρμενίων στο Συμβούλιο χαρακτηρίζεται ως «απολύτως ημέτερος», ό.π. 74.

49. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Κ., ό.π. 91.

50. Αλεξανδρή Α., *Η αυτονομία της Δυτικής Θράκης*, <https://www.kathimerini.gr/society/1047913/i-aytonomia-tis-dytikis-thrakis/> (όπως ανακτήθηκε στις 23/1/2022).

51. Γεραγός Κ., ό.π. 81.

52. Kevorkian G., *Amenoun Darekirk*, Βηρυτός, 1963, 264.

53. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Κ., ό.π. 35 και 92-93.

54. Altinoff I., *La Thrace Interalliée*, Σόφια: Imprimerie de la Cour. American Geographical Society, 1921, 22.

55. Νικολακόπουλος Η., «Πολιτικές δυνάμεις και εκλογική συμπεριφορά της μουσουλμανικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη: 1923-1955», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 8 (1990-1991), 174-175.

56. Ρωσσίδης Α., «Το χρονικό απελευθέρωσης της Δυτικής Θράκης», *Θρακική Επετηρίδα* 1, Μορφωτικός Όμιλος Κομοτηνής, 1980.

57. Γεραγός Κ., ό.π. 80-81.

58. Εφημερίδα «Εμπρός», 2-9-1952, σελ. 2. Βλ. σχετικά, http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin_ftr.asp?c=108&pageid=-1&id=62711&s=0&STEMTYPE=1&STEM_WORD_PHONETIC_IDS=AAiARzASJASZASHASbASRASXASaAAGAReASJASUASKASJASSASEASaAAi&CropPDF=0 (τελευταία ανάκτηση στις 18/1/2022).

Επί του ιδίου θέματος, ο Ριτζαλέος στηριζόμενος στο Αρχείο του Βαμβακά και ιδιαίτερα στο τηλεγράφημα 3420/25-3-1920⁵⁹ προς τον Πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο, σημειώνει ότι η εκλογή Δουλά εδράζεται στην υποστήριξη των πέντε Ελλήνων, του Αρμενίου, του Εβραίου, του Καθολικού και δύο Τούρκων αντιπροσώπων αν και ο ίδιος παραθέτει την πιθανότητα της λευκής ψήφου του Ισραηλίτη αντιπροσώπου Καραάσο στο Συμβούλιο που όμως δεν επηρέασε το τελικό αποτέλεσμα.⁶⁰

Σε αυτό το σημείο ερχόμαστε στη δύσκολη θέση να αντιπαραβάλουμε τρία τηλεγραφήματα του Βαμβακά με συγκεχυμένες πληροφορίες σχετικά με τη διαδικασία εκλογής προέδρου στο Συμβούλιο. Στο παλαιότερο χρονολογικά τηλεγράφημα (3283/22.3.1920),⁶¹ τμήμα του οποίου παραθέσαμε παραπάνω, ο Βαμβακάς είναι σαφής και αναφέρει ότι η ελληνική επιτυχία οφείλεται στη διάσπαση των Τούρκων, στη σύμπραξη των αφοσιωμένων στην Ελλάδα μουσουλμάνων και στον αντιπρόσωπο των Αρμενίων. Η αναφορά του όμως, ότι η «...εκλογή Βουλγάρου (στην 4μελή διαρκή επιτροπή) οφείλεται εις υποστήριξιν Νεοτούρκων κατά πάσα πιθανότητα και Γάλλων...» μας δημιουργεί την εντύπωση (με τη χρήση του «κατά πάσα πιθανότητα») ότι σε πρώτο χρόνο δεν είχε την πλήρη εικόνα για τις εκλογικές διεργασίες στο Συμβούλιο. Σε ένα δεύτερο τηλεγράφημά του την ίδια μέρα (3291/22.3.20)⁶², σπεύδει να διευκρινίσει ότι η ελληνική υπεροχή στο Συμβούλιο οφείλεται και στη σύμπραξη του καθολικού Βαδέττι (sic)⁶³, χωρίς βέβαια να αποσαφηνίζει ότι ο Μπαντέττι ψήφισε υπέρ του Έλληνα υποψηφίου αλλά αφήνοντάς το να εννοηθεί. Στο τρίτο χρονολογικά τηλεγράφημα (3420/25-3-1920),⁶⁴ ο Βαμβακάς αναφέρει ότι «...οι πέντε ημέτεροι συνεργάστηκαν ομοφώνως μετά δύο Τούρκων συμβούλων διερμηνευόντων γνώμην Μουσουλμανικού λαού ως και μετά Αρμενίου, Ισραηλίτου και Καθολικού τοιούτου...». Μια πιο προσεκτική μελέτη του συγκεκριμένου τηλεγραφήματος όμως, αφήνει να εννοηθεί ότι η συνεργασία των μελών του Συμβουλίου στην οποία αναφέρεται ο Βαμβακάς - σε αυτό το τηλεγράφημα που έπεται τριών ημερών της ψηφοφορίας - ενδεχομένως να αφορά τις διεργασίες μετά την εκλογή του Δουλά και όχι κατά την εκλογή του καθεαυτή. Αφήνει, δηλαδή, να εννοηθεί ότι οι συγκεκριμένοι ψηφοφόροι απεδέχθησαν την εκλογή Δουλά χωρίς διαμαρτυρίες έναντι των λοιπών Τούρκων και των δύο Βουλγάρων που «...αντέδρασαν ανεπιτυχώς απέναντι γνώμης αντιπροσώπων ήτοι πέντε Ελλήνων και πέντε λοιπών άλλων εθνών...». Υπάρχει δηλαδή το ενδεχόμενο

η ψηφοφορία, η οποία μάλιστα σύμφωνα με τον Altinoff ήταν μυστική, να ανέδειξε πρόεδρο τον Δουλά όντως με διαφορά μίας ψήφου (Γεραγός, Altinoff, Εφημερίδα «Εμπρός») αλλά κάποιιοι εκ των αντιπροσώπων οι οποίοι είτε δεν υπερψήφισαν τον Δουλά είτε έδωσαν λευκή ψήφο να αποδέχτηκαν το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας χωρίς διαμαρτυρίες χιτίζοντας έτσι εκ των υστέρων το τείχος της «σύμπραξης» ή της «συνεργασίας» των δέκα μελών του Συμβουλίου στην οποία αναφέρεται ο Βαμβακάς.

Σημαντική και άκρως διαφωτιστική είναι και η μαρτυρία του συγχρόνου των γεγονότων και έγκυρου μελετητή Γκάρο Κεβορκιάν - ο πατέρας του οποίου ήταν ο αντιπρόσωπος των Αρμενίων στο Συμβούλιο - ο οποίος μας δίνει κάποιες επιπλέον πληροφορίες για την εκλογική διαδικασία (Εικόνα 3). Ο Γκάρο Κεβορκιάν λοιπόν, μας πληροφορεί ότι η ελληνική πλευρά είχε εξασφαλίσει έξι ψήφους και εάν ο Αρμένιος αντιπρόσωπος ψήφιζε υπέρ της βουλγαρικής πλευράς θα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για να συγκεντρώσει και η βουλγαρική πλευρά έξι ψήφους λαμβάνοντας υπόψη ότι ο εκπρόσωπος των Φραγκολεβαντίνων⁶⁵ - κάτω από την πίεση του στρατηγού Charpy⁶⁶ - θα στήριζε τη βουλγαρική πλευρά οπότε οι Έλληνες θα είχαν αποτύχει να αποκτήσουν την πλειοψηφία. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, επισημαίνει ο Γκάρο Κεβορκιάν, η προσοχή όλων είχε επικεντρωθεί στον Ρουπέν Κεβορκιάν ο οποίος ήταν κάτω από την πίεση τόσο της βουλγαρικής όσο και της γαλλικής πλευράς. Παρόλα αυτά, σημειώνει, η θέση των Θρακιωτών Αρμενίων ήταν σαφής. Η προτίμηση ήταν ανεπιφύλακτα υπέρ της ελληνικής πλευράς. Έτσι, ο Ρουπέν Κεβορκιάν ψήφισε υπέρ του Έλληνα υποψηφίου ο οποίος κέρδισε με οκτώ ψήφους έναντι τεσσάρων. Η περιγραφή του Κεβορκιάν μας οδηγεί στα εξής συμπεράσματα:

1. Αν ο Δουλάς εξελέγη με οκτώ ψήφους έναντι τεσσάρων, τότε πιθανότατα υπήρξαν και τρεις λευκές ψήφοι.
2. Ο Δουλάς εξελέγη με οκτώ ψήφους στους δεκαπέντε άρα με μία ψήφο που χρειαζόταν για να έχει την απόλυτη πλειοψηφία.
3. Το, κατά τον Γκάρο Κεβορκιάν, αποτέλεσμα της ψηφοφορίας (οκτώ υπέρ, τέσσερις κατά, άρα τρεις πιθανότατα λευκές ψήφοι) ενδεχομένως να αιτιολογεί τον ισχυρισμό Γεραγός και Altinoff για νίκη του Δουλά με διαφορά μίας ψήφου.
4. Η διαδικασία πιθανότατα ήταν ανοιχτή και όχι με μυστική ψηφοφορία όπως ισχυρίζεται ο Altinoff.
5. Η ψήφος του Ρουπέν Κεβορκιάν ήταν καθοριστική καθώς - σύμφωνα με όσα αναφέρει ο υιός του - σε

59. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Κ., ό.π. 54-55.

60. Ριτζαλέος Β. Χ., *Οι εβραϊκές κοινότητες στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη από τα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 2006, 280.

61. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Κ., ό.π. 91

62. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Κ., ό.π. 94.

63. Το πραγματικό του επώνυμο, όπως προαναφέρθηκε, ήταν το «Μπαντέττι» ή «Badetti». Αξιοσημείωτη παρατήρηση επίσης ότι ο Βαμβακάς στην επικοινωνία του με την κυβέρνηση συνηθίζει να αναφέρει τον εκπρόσωπο των Αρμενίων στο Συμβούλιο με το μικρό του όνομα ως «Ρουπέν» αντί να κάνει χρήση του επωνύμου του «Κεβορκιάν».

64. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Κ., ό.π. 54-55.

65. Ο Κεβορκιάν χρησιμοποιεί τον όρο Φραγκολεβαντίνιο αντί του Λεβαντίνιο ή Καθολικό.

66. Η αναφορά του Κεβορκιάν για πιέσεις του Charpy έρχεται να επιβεβαιώσει την ευρύτερη βιβλιογραφία σχετικά με την επιθυμία των Γάλλων για δημιουργία αυτόνομης Θράκης που συνέπιπτε με τα συμφέροντα τόσο της Βουλγαρίας όσο και των Νεότουρκων.

περίπτωση που ο Αρμένιος αντιπρόσωπος ψήφιζε υπέρ της βουλγαρικής πλευράς αυτή θα πετύχαινε έξι ψήφους, κάτι που σημαίνει ότι αυτή είχε ήδη εξασφαλίσει πέντε ψήφους. Άρα, εφόσον ο Δουλάς εξελέγη με οκτώ ψήφους έναντι τεσσάρων, κάποιος εκ των υπολοίπων αντιπροσώπων πιθανότατα άλλαξε τη γνώμη του υπέρ του Έλληνας υποψηφίου λαμβάνοντας υπόψη τη στάση του Κεβορκιάν.

6. Το γεγονός ότι και ο Βαμβακάς με διαδοχικά τηλεγραφήματα συνεχώς ανέβαζε τον αριθμό αυτών που «συνέπραξαν» με τους Έλληνες ενδεχομένως να σημαίνει ότι ίσως η στήριξη της ελληνικής πλευράς να διευρύνθηκε κατά τη διάρκεια των διαβουλεύσεων ή και ακόμα μετά από αυτές.

Σε κάθε περίπτωση η θαρραλέα στάση των Αρμενίων προκάλεσε το θαυμασμό των Ελλήνων και απασχολεί διαχρονικά ιστορικούς, μελετητές και αρθρογράφους μέχρι τις μέρες μας. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο του ιστοριοδίφη Κων. Καρκατσέλη στην εφημερίδα “Πρωΐα” της 13ης Μαΐου 1960 που παρά τις γνωστές παραλείψεις του μας αποδίδει πλήρως το κλίμα της εποχής: «...Και τότε προς μεγάλη τιμή της ανθούσης τότε Αρμενικής Κοινότητας προσήλθεν εις τον Βαμβακάν ο αντιπρόσωπος των Αρμενίων αείμνηστος Ρουπέν Κεβορκιάν και του εδήλωσεν ότι και αυτός κατ’ εντολήν της Κοινότητας θα ετάσσετο κατά την επικείμενην ψηφοφορίαν της εκλογής Πολιτικού Διοικητού με το πλευρόν της Ελλάδος. Η γενναία και άκρως φιλελληνική αυτή θέσις των Αρμενίων κατετρόμαξε τότε τον Σαρπού και τον Γκρέγκωφ...».

Μέχρι σήμερα, στην επίσημη δοξολογία που λαμβάνει χώρα στον Μητροπολιτικό Ναό της Κομοτηνής κάθε χρόνο στις 14 Μαΐου παρουσία των αρχών της πόλης, το όνομα του Ρουπέν Κεβορκιάν αναφέρεται ανάμεσα σε αυτούς που αγωνίστηκαν για την ενσωμάτωση της Θράκης στη μητέρα Ελλάδα.⁶⁷ Παράλληλα, ο Δήμος Κομοτηναιών έχει αφιερώσει μια οδό προς τιμήν του στην αρμενική συνοικία της πόλης με τη σημείωση: «Έλληνας (Αρμένιος) Μέλος Συμβουλίου Διασυμμαχικής Θράκης».

Οι επαφές όμως της αρμενικής κοινότητας Κομοτηνής με τον απεσταλμένο της Ελληνικής Κυβέρνησης και η συνεργασία των δύο πλευρών διαφαίνονται επιπλέον και από ένα αποκαλυπτικό τηλεγράφημα του Χαρίσιου Βαμβακά προς τον Υπουργό Εξωτερικών Νικόλαο Πολίτη. Το χειρόγραφο ντοκουμέντο που βρίσκεται μαζί με τα υπόλοιπα έγγραφα του αρχείου του Χ. Βαμβακά στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, στη Θεσσαλονίκη έχει ως εξής:

«3709, 4-4-1920
Υπουργόν Εξωτερικών
Κύριον Πολίτην
Αθήνας
Χθες ανταπέδεκα επίσκεψη εις κοινότητα Αρμενίων

οποίας ολόκληρος παροικία εν σώματι με είχαν επισκεφθεί επέτειον ανεξαρτησίας (σ.σ. 25η Μαρτίου) όπου εγενόμην δεκτός με απεριορίστου εκδήλωσιν χαράς και ανθών και ζητωκραυγάς υπέρ Προέδρου Κυβερνήσεως (σ.σ. Ελ. Βενιζέλο) και διαβεβαιώσεις ότι άπαντες Αρμένιοι Θράκης θεωρούσιν εαυτούς ευτυχείς υπό αναμενόμενον ελληνικόν καθεστώς.

Βαμβακάς
Εστάλη 4 Απριλίου 1920
Β. Δ. Λάππας»

Οι Αρμένιοι της Θράκης, πέρα από τη συμβολή τους για την επίτευξη των ελληνικών στόχων κατά την περίοδο της Διασυμμαχικής, φαίνεται ότι παρακολουθούσαν στενά τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα και μετά την ενσωμάτωση στον εθνικό κορμό. Οι πολιτικές ευαισθησίες της κοινότητας αλλά και η αμέριστη στήριξη προς τον εθνάρχη Ελ. Βενιζέλο και τους εθνικούς πόθους για τη δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας εκφράζεται μέσα από μία επιστολή του προεδρεύοντος⁶⁸ της Αρμενικής Κοινότητας Κομοτηνής Οχανές Αλεξανιάν προς τον Πρόεδρο της Ελληνικής Κυβερνήσεως και πρωτεργάτη της ελληνοαρμενικής φιλίας, Ελευθέριο Βενιζέλο με αφορμή τη δολοφονική απόπειρα εναντίον του (σε ελεύθερη μετάφραση από τα άψογα γαλλικά του Αλεξανιάν):

«Βασίλειον της Ελλάδος
Δήμος Κομοτηναιών
(Γιουμουλτζίνα)
Κύριον Πρόεδρον Βενιζέλο
Ελληνική Αντιπροσωπεία
Παρίσι

Η Αρμενική Κοινότης Κομοτηνής μετά την εγκληματική απόπειρα κατά της πολυτίμου ζωής σας θα ήθελε όπως ευχηθεί για την ταχεία αποκατάσταση (της υγείας σας) για τη συνέχιση της ενδόξου διαδρομής προς την ολοκλήρωσιν της Μεγάλης Ελλάδος.
Πρόεδρος Αρμενικής Κοινότητος
Οχανές Αλεξανιάν» (Εικόνα 4)

Κατά την ίδια περίοδο –πέρα από την ξεκάθαρα φιλελληνική πολιτική θέση των Αρμενίων της Θράκης σε θεσμικό επίπεδο– υπάρχουν και δράσεις μεμονωμένων προσώπων αρμενικής καταγωγής που προσέφεραν τις υπηρεσίες τους για την επίτευξη των ελληνικών επιδιώξεων. Ανάμεσα στις περιπτώσεις που ξεχωρίζουν είναι αυτή του νεαρού από την Κομοτηνή Παύλου (Μπογός) Γιαμτζιάν, στον οποίον ο Πολιτικός Διοικητής του Σουφλίου Σπιριδωνίδης είχε αναθέσει τα καθήκοντα του αρχαιοφύλακος. Σε μια από τις εμπιστευτικές εκθέσεις του Σπιριδωνίδη, ο Γιαμτζιάν όντας πρώην λοχίας του οθωμανικού στρατού και αξιοποιώντας τη διασύνδεσή του με τους φανατικούς Νεότουρκους Νιζαμί και Ακίφ Μπέη παρείχε πολύτιμες πληροφορίες στις

67. Κασσιάν Τ., Χατζόπουλος Κ, ό.π. 455.

68. Χρησιμοποιούμε τον όρο «προεδρεύων» και όχι «πρόεδρος» καθώς σύμφωνα με τα αρχεία του Συμβουλίου της Αρμενικής Κοινότητας Κομοτηνής, πρόεδρος της Κοινότητας αυτήν την περίοδο είναι ο Μγκρντίς Τοροσιάν, ενώ ο Οχανές (ή Οβανές) Αλεξανιάν φέρεται να έχει τη θέση του γραμματέα. Βλ. σχετικά, Κασσιάν Τ., Χατζόπουλος Κ, ό.π. 153. Για άγνωστους λόγους ο Αλεξανιάν χρησιμοποίησε τον όρο «πρόεδρος» στην επιστολή του.

ελληνικές αρχές σχετικά με τις στρατιωτικές κινήσεις των Τούρκων πέραν του Έβρου για την αναχαίτιση του προελαύνοντος ελληνικού στρατού. Οι Τούρκοι μάλιστα είχαν προτείνει στον Αρμένιο λοχία να αναλάβει τη διοίκηση ενός σώματος 2.000 τούρκων στρατιωτών. Ο Γιαμτζιάν με προφανή κίνδυνο της ζωής του προτίμησε να συνεχίσει το έργο του στην Ελληνική Πολιτική Διοίκηση, κερδίζοντας την εμπιστοσύνη των ανωτέρων του και μια θέση στην ιστορία. Στην ίδια εμπιστευτική έκθεση ο διοικητής Σπυριδωνίδης κατέληγε λέγοντας: «... ο δε Γιαμτζιάν από την σήμερα είναι “δικός” μου και θα με κρατή ενήμερον καθημερινώς των συνεννοήσεων και ενεργειών των συνασπισμένων Τούρκων και Βουλγάρων...».⁶⁹

Άξια αναφοράς είναι και η επίσκεψη στην Κομοτηνή του αρμενικής καταγωγής διαπρεπή δημοσιογράφου Leon Savandjian. Ένα ιδιαίτερα ανθελληνικό άρθρο της ελβετικής εφημερίδας *Gazette de Lausanne* της 24ης Ιουνίου 1920 ήρθε να δυσχεράνει τους χειρισμούς της Ελληνικής Κυβέρνησης με ισχυρισμούς καταπίεσεων και διώξεων κατά Βουλγάρων και Τούρκων στη Θράκη. Σε απάντηση του άρθρου αυτού και των λοιπών συκοφαντιών εναντίον της ελληνικής πλευράς, ο Leon Savandjian, μετά από εμπεριστατωμένη επιτόπια έρευνα διαπίστωσε ότι οι ελληνικές αρχές σεβάστηκαν απόλυτα όλες τις μειονότητες της περιοχής και εφάρμοσαν πολιτική ισονομίας και δικαιοσύνης. Στο σχετικό τηλεγράφημά του προς τη *Journal Suisse* της Γενεύης ο Savandjian κατέληγε: «...Enthousiasme unanime en faveur du régime grec...» (Πάνδημος ενθουσιασμός για το ελληνικό καθεστώς) πλέκοντας το εγκώμιο του Χαρ. Βαμβακά.⁷⁰

Μετά την ενσωμάτωση της Δυτικής Θράκης στην Ελλάδα, οι Αρμένιοι έπρεπε να αγωνιστούν και για τη δική τους ενσωμάτωση στη νέα τους ζωή, στη νέα τους πατρίδα. Άρχισαν αμέσως να μαθαίνουν τα ελληνικά, απέκτησαν την ελληνική υπηκοότητα, κατατάχτηκαν στον ελληνικό στρατό. Όπως και πριν έτσι και τώρα πρωτοστατούν

στην κοινωνική και οικονομική ζωή της πόλης. Ο Μγκρντίτς Τοροσιάν είναι πλέον ο νέος πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου της Κομοτηνής. Ο Λουτβίκ Δαγκαζιάν πρωτοστατεί στην ίδρυση του Ερυθρού Σταυρού Κομοτηνής και συμμετέχει στο πρώτο διοικητικό συμβούλιο.⁷¹

Σύντομα, η αρμενική κοινότητα κλήθηκε να ανταποκριθεί στην υποδοχή των χιλιάδων Αρμενίων προσφύγων που κατέκλυσαν την περιοχή μετά τη μικρασιατική καταστροφή ερχόμενοι κυρίως από την Αν. Θράκη. Κάθε οικογένεια φιλοξενεί και μία οικογένεια προσφύγων. Οι πρόσφυγες εκτινάσσουν τον αρμενικό πληθυσμό της Κομοτηνής από τους 493 το 1907 στους 2.085 το 1923. Στο φόβο των προστριβών με το μουσουλμανικό στοιχείο της περιοχής ; η ελληνική κυβέρνηση το 1924 μετοικεί 1.063 Αρμένιους στην Πελοπόννησο ενώ με μια ελληνοσοβιετική συμφωνία άλλοι 272 επαναπατρίζονται στη Σοβιετική Αρμενία. Έτσι ο αριθμός τους ανέρχεται το 1925 στους 1.076.

Κατά τις αρχές της περιόδου του μεσοπολέμου - παρά το γεγονός ότι η αποκατάσταση των προσφύγων απασχολούσε το μεγαλύτερο μέρος του δυναμικού της κοινότητας - οι Αρμένιοι έχουν να επιδείξουν μια λαμπρή πολιτιστική δράση. Το 1923 ιδρύεται ο θεατρικός σύλλογος «Σεβουμιάν». Τα έσοδα από τις παραστάσεις του συλλόγου αυτού διατέθηκαν κατ' επανάληψη για τις ανάγκες της νεοϊδρυθείσης τότε Πολεμικής Αεροπορίας της χώρας μας.

Η διατήρηση της εθνικής ταυτότητας, της γλώσσας, των θρησκευτικών παραδόσεων και της πολιτιστικής τους κληρονομιάς αποτελεί το βασικό μέλημα των Αρμενίων πέρα από την αυτονόητη ανάγκη της επιβίωσης μετά τη Γενοκτονία και τη Μικρασιατική Καταστροφή. Το αίσθημα της αυτοσυντήρησης είναι ακόμη ισχυρό ενόψει της δύσκολης μεσοπολεμικής περιόδου που θα ακολουθήσει.

69. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Κ., ό.π. 136-137.

70. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Κ., ό.π. 114-116.

71. Πανταζίδης Ξ., *Η Ιστορία του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού*, τ. Β', Αθήνα, 1987, 280.

Εικόνα 1: Η εκκλησία (1834) και το σχολείο (1880) σε φωτογραφία της δεκαετίας του 1980.

Πηγή: Κασσιάν Τ., Χατζόπουλος Κ, ο.π. 284-285.

Εικόνα 2: Το Ανώτατο Συμβούλιο της Διασυμμαχικής Θράκης και Γάλλο αξιωματικοί. Στο κέντρο επάνω στον εξώστη ο στρατηγός Charpy και αριστερά του (δεξιά όπως βλέπουμε εμείς) ο Βαμβακάς με τα χέρια στο κιγκλίδωμα. Στην αριστερή πλευρά της φωτογραφίας τέταρτος πάνω στη σκάλα ο Ρουπέν Κεβορκιάν.

Πηγή: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο-Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Θεσσαλονίκη.

40
41

Εικόνα 3: Ο Ρουπέν Κεβορκιάν μετά της οικογενείας του. Κατά σειρά από αριστερά προς δεξιά εμφανίζονται η κόρη του Χριψιμέ, η σύζυγός του Παυλινέ, ο ίδιος και ο γιός του Γκάρο σε φωτογραφία πιθανότατα του 1906.

Πηγή: Κασσιάν Τ., Χατζόπουλος Κ, ο.π. 455.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΔΗΜΟΣ ΚΟΜΟΤΗΝΑΙΩΝ (ΓΙΟΥΜΟΥΑΤΖΙΝΑ)

Ἐν Γενεύσῃ, τῆς

192

Ἀριθ. Πρωτ.

Monsieur le President
Venizelos Legation Hellenique
Paris

Communauté Armenienne de
Gyumouatzi envoie de l'attentat
criminel contre votre très précieux
vie fait des vœux pour votre
prompt rétablissement pour
suivre la voie si glorieuse
et bien remplie pour la
grande Grèce

President Communauté
Armenienne
Chancé Alexanian

Εικόνα 4: Επιστολή του προεδρεύοντος της Αρμενικής Κοινότητας Κομοτηνής Οχανές Αλεξανιάν προς τον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο.
Πηγή: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο - Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Θεσσαλονίκη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Aghayan T., “Չորավար Անդրանիկի գործունեության մասին” (On the Activities of General Andranik), *Patma-Banasirakan Handes* (in Armenian), Γερεβάν: Armenian Academy of Sciences, 2 (1968) 40-56.

Αλεξανδρής Α., *Η αυτονομία της Δυτικής Θράκης*, <https://www.kathimerini.gr/society/1047913/i-aytonomia-tis-dytikis-thrakis/>

Altinoff I., *La Thrace Interalliée*, Σόφια: Imprimerie de la Cour. American Geographical Society, 1921.

Anna Comnena, *The Alexiad*, μτφρ. Elizabeth Dawes, Λονδίνο: Routledge, 2000, <https://doi.org/10.4324/9781315828404>.

Αρχιμανδρίτης Νικόλαος Βαφειδής, «Ιστορία της Αρμενικής Κοινότητας Διδυμοτείχου και ο Βυζαντινός ναός του Αγίου Γεωργίου του Παλαιοκαστρίτου», *Θρακικά* 8 (1937), 317-329.

Βακαλόπουλος Κ., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού*. Θράκη, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 1990.

Bournoutian G. A., *The Chronicle of Abraham of Crete*, Costa Mesa: Mazda Publishers, 1999.

Γεραγός Κ., *Αναμνήσεις εκ Θράκης 1920-1922*, Αθήναι: Τυπογραφείον Εστία, 1925.

Chalabian A., *General Andranik and the Armenian Revolutionary Movement*, Southfield, Minnesota, 1988.

Charanis P., “The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire”, *Comparative Studies in Society and History* 3/2 (1961), 140-154.

Clarke E. D., *Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa, Part The Second, Greece, Egypt and the Holy Land, Section The Third, Fourth Edition*, V. 8, Λονδίνο: T. Cadell and W. Davies, 1818.

Çelik R., “Osmanlı Bürokrasisi’nde Ermeniler”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler Cilt: 6: Merkez ve Ta rada Ermeniler*, Άγκυρα: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Diakonoff I. F., *The Pre-History of the Armenian People*, μτφρ. L. Jennings, Νέα Υόρκη: Caravan Books, 1984.

Garsoïan, N. G. «The Problem of Armenian Integration into the Byzantine Empire», in H. Ahrweiler and A. E. Laiou (eds), *Studies on the Internal Diaspora of the Byzantine Empire*, Ουάσινγκτον: Harvard University Press, 1998, 53-129.

Grousset R., *Histoire de l’Arménie des origines à 1071*, Παρίσι: Payot, 1947.

Haroutyunian, A. H., *Անդրանիկը որպես մարտիկ և զորավար / Մանդրանի 100-ամյակի առթիվ* (Andranik as Warrior and Commander / On the occasion of the 100th anniversary), *Patma-Banasirakan Handes* (in Armenian), Γερεβάν: Armenian Academy of Sciences, 1 (1965) 109-124.

Ιγγλέσης, Ν. Γ., *Οδηγός της Ελλάδος, απάσης της Μακεδονίας, της Μικράς Ασίας μετά των Νήσων του Αρχιπελάγους και των Νήσων: Κρήτης - Κύπρου - Σάμου, Τμήμα 2ον: Γεωργίου Χατζηκυριάκου «Μακεδονία μετά του παρακειμένου τμήματος της Θράκης*, τ. Α΄, Αθήναι, 1910-1911.

Κασαπιάν Τ., Χατζόπουλος Κ. (επιμ.), *Οι Αρμένιοι της Κομοτηνής*, Κομοτηνή: Εκπολιτιστικός Μορφωτικός Όμιλος

Αρμενίων Κομοτηνής, 2009.

Kazhdan, A., «The Armenians in the Byzantine Ruling Class Predominantly in the Ninth through Twelfth Centuries» in T. Samuelian and M. Stone (eds), *Medieval Armenian Culture*, Σικάγο: Scholars Press, 1983.

Kharatian, A., “Վահան Թորոնվենցը Անդրանիկի մասին” (Vahan Totovents about Andranik), *Patma-Banasirakan Handes* (in Armenian), Γερεβάν: Armenian Academy of Sciences, 1 (1990) 3-14.

Kevorkian G., *Amenoun Darekirk*, έτ. 9, Βηρυτός, 1967-1968.

Kevorkian G., *Amenoun Darekirk*, Βηρυτός, 1963.

Koçak S., “Bulgar Yazar İvan Lesiçkof’un Gözünden Balkan Harbinde Kircaali Müfrezesi Ve Mehmed Yaver Pa’a’nın Esareti”, *Journal of Universal History Studies (JUHS)* 2/1 (June 2019) 154-172.

Magarean A.Y., «Յուշագիրք Թրակիյի եւ Մակեդոնիյի Հայ Գաղութներու» (Yushakirk’ T’ragioy ew Magetonioy Hay Kaghut’ neru), Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Εφημερίδος Χοριζόν, 1929.

Mardirossian A., “‘Fortune et Gloire’: les Parthesarsacides de l’armée de Gaule à la fin de l’Empire”, *Droit et Cultures* 52 (2006), 47-64.

Μπαρτικιάν Χ. Μ., «Βυζάντιον καί Αρμενία», *Βυζαντινά* 12 (1983), 431-462.

Μπαρτικιάν Χ. Μ., «Η άρμενική παρουσία στη Βυζαντινή Μακεδονία», στο *Byzantine Macedonia (324-1430). Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1995.

Νικολακόπουλος Η., «Πολιτικές δυνάμεις και εκλογική συμπεριφορά της μουσουλμανικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη: 1923-1955», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 8 (1990-1991), 171-204.

Πανταζίδης Ξ., *Η Ιστορία του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού*, τ. Β΄, Αθήνα, 1987.

Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Κ., *Η απελευθέρωση της Δυτικής Θράκης*, Αθήναι: Ε. Γ. Σωτηρόπουλος, 1975.

Papathanassiou E., “The Armenian Presence on and around the Rhodope Mountain in 11th c.: Some new archaeological Evidences and a Re-Interpretation”, *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies*, Sofia, 22-27 August 2011, Vol. III, Σόφια, 2011.

Papathanassiou E., “The Armenian Presence in and around the Rhodope Mountain in 11th C. Rethinking over some New Archaeological Finds”, *Περί Θράκης* 7 (2010-2015), 59-97.

Ριτζαλέος Β. Χ., *Οι εβραϊκές κοινότητες στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη από τα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 2006

Ρωσσίδης Α., «Το χρονικό απελευθέρωσης της Δυτικής Θράκης», *Θρακική Επετηρίδα* 1, Μορφωτικός Όμιλος Κομοτηνής, 1980.

Sebeos, *Histoire d’ Heraclius*, Παρίσι: Ernest Leroux, 1904.

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, 1920-1922:

Η ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΡΟΔΟΠΗΣ

ΧΡΥΣΟΥΛΑ
ΚΑΡΑΜΑΤΣΙΟΥ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΑΣ ΤΟΥ
ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ, ΕΚΠΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το θέμα της παρούσας εργασίας σχετίζεται με την εκλογή Χριστιανών και Μουσουλμάνων βουλευτών στις εκλογές που διεξήχθησαν για πρώτη φορά στη Θράκη την 1η Νοεμβρίου 1920 και την κοινοβουλευτική τους δράση στο ελληνικό κοινοβούλιο κατά τα έτη 1920-1922. Πιο συγκεκριμένα, επικεντρωθήκαμε σε έναν από τους έξι νομούς της Γενικής Διοίκησης Θράκης, στο νομό Ροδόπης, ο οποίος περιελάμβανε τις τότε υποδιαιρέσεις Ροδόπης και Ξάνθης, γιατί σε αυτόν το νομό εκλέγονται μέχρι και σήμερα βουλευτές, Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι. Για πρώτη φορά στην ιστορική έρευνα δημοσιεύονται τα στοιχεία για τα εκλογικά αποτελέσματα του 1920, η μελέτη των οποίων φωτίζει τις διαστάσεις του κοινοβουλευτισμού στη Ροδόπη και την Ξάνθη, όσον αφορά την εκλογική συμπεριφορά των δύο θρησκευτικών ομάδων, την ανάδειξη των πολιτικών της δυνάμεων καθώς και τις σχέσεις τους με τα ελληνικά πολιτικά κόμματα της εποχής. Παράλληλα, η εξέταση της εκλογικής γεωγραφίας των εκλογών του 1920 οδηγεί σε σημαντικά ευρήματα και συγκρίσεις για τις εκλογές που ακολούθησαν τις επόμενες δεκαετίες.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

Γενική Διοίκηση Θράκης,
Ζυμβρακάκης, Κυβέρνηση
Γούναρη, Κόμμα
Φιλελευθέρων

Οι πολιτικές διεργασίες μέχρι τη διεξαγωγή των εκλογών στην ελληνική Θράκη (1920)

Πέντε και πλέον αιώνες μετά την κατάκτηση της Θράκης το καθοριστικό γεγονός για το δυτικό τμήμα της ήταν οι Βαλκανικοί πόλεμοι, οι οποίοι σηματοδότησαν το τέλος της οθωμανικής κατάκτησης στις περιοχές Ξάνθης, Ροδόπης και Έβρου και την υπαγωγή της στη βουλγαρική διοίκηση (1913-1918). Ως εκ τούτου μία νέα κοινωνικοπολιτική και διοικητική οργάνωση πήρε τη θέση της μέχρι τότε υφιστάμενης προνεωτερικής οργάνωσης των πληθυσμών σε μιλλέτ. Με τη λήξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου η δυτική Θράκη αποτέλεσε σημείο διεκδίκησης στο πολιτικό πεδίο από Βουλγάρους, Έλληνες και Μουσουλμάνους κατά το διάστημα της διασυμμαχικής στρατιωτικής παρουσίας, 1918-1919, και της Διασυμμαχικής Κυβέρνησης, Thrace Interallié (1919-1920), έως την ενσωμάτωση της σημερινής δυτικής Θράκης στην Ελλάδα τον Μάιο του 1920.

Η διερεύνηση των ελληνικών εκλογών του 1920 αποτελεί ένα εύγλωττο παράδειγμα για την αποτύπωση των πολιτικών δυνάμεων, χριστιανικών και μουσουλμανικών, που είχαν αρχίσει να διαμορφώνονται από το 1913. Επιπλέον, οι κάτοικοι της Θράκης ήδη είχαν εμπειρία εκλογών από τη συμμετοχή τους στις οθωμανικές εκλογές των ετών 1908 και 1912, κατά τις οποίες οι νεοτουρκικές κυβερνήσεις κατά το δόγμα του οθωμανισμού είχαν αποδυθεί σε έναν αγώνα να συγκρατήσουν τις κεντρόφυγες δυνάμεις των μη μουσουλμανικών μιλλέτ, που δήθεν απειλούσαν την ύπαρξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ειδικότερα στη Θράκη, η οποία είχε για τους Οθωμανούς ιδιαίτερη σημασία, όλες οι προηγηθείσες εκλογικές αναμετρήσεις συνιστούσαν ένα κρίσιμο ζήτημα για τις εθνοτικές κοινότητες, τις κυβερνήσεις και τα πολιτικά κόμματα, και ως εκ τούτου σημειώθηκαν έντονες έξωθεν παρεμβάσεις.

Όσον αφορά την ανατολική Θράκη οι Νεότουρκοι ηγέτες για συμβολικούς και πρακτικούς λόγους κατόρθωσαν το 1913 να τη διασώσουν, καθώς αυτή ήταν συνδεδεμένη ιστορικά με την πρώτη οθωμανική πρωτεύουσα την Αδριανούπολη, και λειτουργούσε πάντοτε ως ανάχωμα για την προστασία της Κωνσταντινούπολης από πιθανή βουλγαρική ή ελληνική επίθεση. Έτσι, οι Νεότουρκοι επέλεξαν να μην στηρίξουν τις κοινές επιτροπές χριστιανών και μουσουλμάνων Θρακών στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες για την αποτροπή της παραχώρησης της δυτικής Θράκης στη Βουλγαρία, αλλ' ούτε και την Προσωρινή Κυβέρνηση της Δυτικής Θράκης (*Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi*), [και όχι τουρκική δημοκρατία της Γκιουμουλτζίνας, όπως ανακριβώς αναγράφεται σε τουρκικές εργασίες].

Η μοιραία εγκατάλειψη της δυτικής Θράκης από τη νεοτουρκική τριανδρία το 1913 ανέδειξε εκείνες τις πολιτικές μουσουλμανικές δυνάμεις, οι οποίες θα διαδραματίσουν σημαίνοντα ρόλο κατά το επόμενο διάστημα. Για τους χριστιανούς ρωμιούς οι συνθήκες δεν ήταν ευνοϊκές για τη συμμετοχή τους στα πολιτικά πράγματα, καθώς είχαν εξαναγκαστεί το 1913 να εγκαταλείψουν την περιοχή εξ αιτίας των εις βάρος τους εξοντωτικών μέτρων της βουλγαρικής διοίκησης. Σημαινόμενες προσωπικότητες της Ξάνθης και της Κομοτηνής, που είτε είχαν απελαθεί είτε είχαν καταφύγει στη Μακεδονία ή εξοριστεί στη Βουλγαρία, επέστρεψαν τον Οκτώβριο του 1919 στην Ξάνθη και τον Μάιο του 1920 στην υπόλοιπη Θράκη, οπότε ανέλαβαν πολιτική δράση. Μετά την ενσωμάτωση της Θράκης στην Ελλάδα ο Νομός Ροδόπης υπήχθη στην Υπάτη Αρμοστεία Θράκης αρχικά και μετέπειτα Γενική Διοίκηση Θράκης και περιλάμβανε τις υποδιοικήσεις Κομοτηνής και Ξάνθης με συνολικό πληθυσμό 116.879, εκ των οποίων 67.456 κάτοικοι στην Κομοτηνή και 49.423 κάτοικοι στην Ξάνθη σύμφωνα με τη γενική απογραφή τον Δεκέμβριο του 1920, (Πίνακας 1).² Κατά την προηγηθείσα Γαλλική απογραφή της 1ης Μαρτίου 1920³, ο πληθυσμός ήταν κατά λιγότερος, 113.617 κάτοικοι, στη Ροδόπη 64.951 και στην Ξάνθη 48.666 (Πίνακας 2).

Οι βουλευτικές εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920, που ήταν η πρώτη εκλογική αναμέτρηση του μεσοπολέμου, διεξήχθησαν υπό την σκιά της απουσίας του Κωνσταντίνου και υπό το βάρος του μικρασιατικού πολέμου. Εν μέσω κλίματος εθνικού διχασμού οι κάτοικοι της Θράκης καλούνταν να ψηφίσουν για πρώτη φορά στις εκλογές, όπου κυριαρχούσε η διαμάχη μεταξύ της βενιζελικής παράταξης του κόμματος των Φιλελευθέρων και της αντιβενιζελικής παράταξης, ενός συνασπισμού κομμάτων υπό τον τίτλο «Ηνωμένη Αντιπολίτευσις». Η βενιζελική πολιτική απέναντι στους μουσουλμάνους της Θράκης λειτούργησε συντονισμένα με το να ματαιώσει οποιαδήποτε συνεργασία τους με τους αντιπροσώπους της Ηνωμένης Αντιπολίτευσης και με τους δεδηλωμένους αντιβενιζελικούς Μουσουλμάνους της Μακεδονίας. Η απαγόρευση αποστολής και κυκλοφορίας αντιβενιζελικών εφημερίδων λόγω του στρατιωτικού νόμου στη Θράκη κατέστησε αδύνατη την όποια επιρροή του τύπου υπέρ της αντιπολίτευσης, μέσω των Αθηναϊκών κυρίως εφημερίδων.

Η αντιβενιζελική παράταξη, αφού δεν μπόρεσε να διεισδύσει δυναμικά στη Θράκη, έμενε με την ελπίδα, ότι “το πιθανώτερον ήταν να εκλεγούν υπό την κυβερνητικήν παρέμβασιν βουλευταί μεν φαινομενικώς ανήκοντες εις την κυβερνώσαν μερίδαν πράγματι δε ανεξάρτητοι, επιφυλασσόμενοι να κανονίσωσι την πορείαν των μετά την έναρξιν των εργασιών της Εθνοσυνελεύσεως”.⁴

1. Σύμφωνα με τη συνθήκη του Νείγυ (27-11-1919) αποφασίστηκε η εκκένωση της δυτικής Θράκης από τα βουλγαρικά στρατεύματα και ορίστηκε η κυβέρνηση Διασυμμαχικής Θράκης υπό τον στρατηγό Charpy.

2. Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Απογραφή του πληθυσμού της Ελλάδος κατά τη 19 Δεκεμβρίου 1920. Γενικά στατιστικά αποτελέσματα, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 1928, βλ. Πίνακα 1.

3. Βλ. Καραμάτσιου Χρ., *Η δράση και η ρητορική των μουσουλμάνων πολιτικών στη Θράκη, (1918-1920)*, Όψεις της μετάβασης από τους Νεότουρκους στους Κεμαλικούς, Αθήνα: Γρηγόρη, 2017, 368.

4. Πολιτικής Επιθεώρησης, Περίοδος Γ', έτος Α', Αθήνα 1920-1921, 8-10-1920, 292.

Ο αντιβενιζελισμός απέτυχε να προσελκύσει χριστιανούς υποψηφίους σύμφωνα με την εφημερίδα *Μακεδονία*⁵, διότι υποσχόταν στους μουσουλμάνους και στους Βουλγάρους αυτονομία της Θράκης και ότι «αποτυχία Βενιζέλου κατά τας εκλογάς σημαίνει αυτονόμησιν Θράκης».

Κατά πρόταση του Βενιζέλου οι Φιλελεύθεροι στη Θράκη δεν θα κατάρτιζαν επίσημους συνδυασμούς στους νομούς Ροδόπης, Έβρου, Αδριανούπολης και Σαράντα Εκκλησιών, αλλά θα άφηναν ελεύθερους τους υποψηφίους να συναγωνιστούν αλλήλους.⁶ Παρά ταύτα, στον νομό Ροδόπης καταρτίστηκε μόνο βενιζελικός συνδυασμός εξ αιτίας των ενεργειών του στρατηγού Ζυμβρακάκη προς τους μουσουλμάνους, καθώς τους ανάγκασε να αποσύρουν την υποψηφιότητά τους και να μην καταρτίσουν αντιπολιτευόμενο συνδυασμό. Επιπλέον, η διείσδυση των αντιβενιζελικών στον νομό Ροδόπης δεν ήταν εύκολη λόγω του αντιβουλγαρισμού των Θρακών, ως απόρροια της βουλγαρικής κατοχής και της αντίθεσής τους στους νεωτερισμούς της νεοτουρκικής ηγεσίας.

Ωστόσο, τον αντιβενιζελισμό υποδαύλιζαν τόσο ο τουρκικός τύπος με σειρά άρθρων όσο και τα θρακικά νεοτουρκικά κομιτάτα με προκηρύξεις εναντίον του Βενιζέλου, που προωθούσαν την καταψήφιση των κυβερνητικών συνδυασμών. Το *Τουρκοβουλγαρικό Κομιτάτο* στη Σόφια σε συνεργασία με το αντίστοιχο νεοτουρκικό *Θρακικό Κομιτάτο* της Κωνσταντινούπολης προσπάθησαν πυρετωδώς να οργανώσουν τον εκλογικό αγώνα στη Θράκη “όπως εκλεγώσιν εν Ελλάδι όσον το δυνατόν περισσότεροι κομιτατικοί Τούρκοι βουλευταί ή τουλάχιστον αντιδραστικοί”⁷. Ενδεικτική των προεκλογικών και μετεκλογικών διαθέσεων των κομιτατικών κύκλων εκτός Θράκης ήταν η απειλητική επιστολή⁸ που είχε σταλεί από το Τουρκοβουλγαρικό κομιτάτο Σόφιας προς τους μουσουλμάνους βουλευτές: “Ολίγας ημέρας προ των εκλογών το Κομιτάτον μας έχον υπ’ όψιν τα ύψιστα συμφέροντα της χώρας και το μέλλον της πατρίδος προσεκάλεσε τον λαόν της Θράκης να ψηφίσει εναντίον του Βενιζέλου και υπέδειξε την ποινήν ήτις είχε ορισθεί υπό του Κομιτάτου μας εις τους τα ενάντια ενεργούντας. Επειδή δε εκτός του κόμματος του Βενιζέλου τα άλλα κόμματα δεν έλαβον μέρος εις τας εκλογάς και δεν υπέδειξαν υποψηφίους και επειδή τότε ήτο ανάγκη να ευρεθούν εις το Ελληνικόν Κοινοβούλιον μουσουλμάνοι αντιπρόσωποι, ίνα υποστηρίξωσι τα δικαιώματα της Θράκης, δεν θεωρούμεν αξιόποινον πράξιν την εκλογήν σας ως βενιζελικού βουλευτού. Όμως επειδή η παρούσα γενική κατάσταση μετεβλήθη πάρα πολύ, θέλει θεωρηθεί ως ασυγχώρητον και μέγα έγκλημα η **μετάβασις** και συμμετοχή εις το Ελληνικόν Κοινοβούλιον. Την παραδοχήν της προσκλήσεώς μας επαφίμεν εις τον πατριωτισμόν σας, εν η δε περιπτώσει δεν δεχθήτε ταύτην,

την ευθύνην θέλετε πληρώσει διά της κεφαλής σας”. Παρά τις απειλές του κομιτάτου οι τρεις από τους εκλεγέντες μουσουλμάνους προσήλθαν στο ελληνικό κοινοβούλιο από την πρώτη συνεδρίαση στις 18-1-1921 και υπέγραψαν το Πρωτόκολλο Ορκωμοσίας και ο τέταρτος εκλεγείς προσήλθε ένα μήνα αργότερα. Αυτή η αντίδραση των μουσουλμάνων βουλευτών στο Κομιτάτο μπορεί να θεωρηθεί ως η απαρχή της διάστασης μεταξύ νεοτούρκων και συντηρητικών στον αγώνα επικράτησης στη Δυτική Θράκη και θα γίνει ορατή τα αμέσως επόμενα χρόνια ως διάσταση μεταξύ κεμαλικών και παλαιομουσουλμάνων. Σύμφωνα με τον νόμο «Περί βουλευτικών εκλογών εν Θράκη», 2485/7-9-1920, οι Θράκες για τεχνικούς λόγους θα ψήφιζαν με ψηφοδέλτιο και όχι με σφαιρίδιο, όπως οι υπόλοιποι Έλληνες. Η χρήση των ψηφοδελτίων επικράτησε για δύο κυρίως λόγους: πρώτον επειδή δεν υπήρχε ο απαιτούμενος χρόνος για την κατασκευή των καλπών και των άλλων απαιτούμενων εκλογικών ειδών και δεύτερον οι κάτοικοι της Θράκης ήσαν συνηθισμένοι από ετών να ψηφίζουν με ψηφοδέλτια στις κοινοτικές εκλογές και σύμφωνα με την άποψη του Βενιζέλου “δεν ήτο δυνατόν να διδάξωμεν εις αυτούς τη χρήση του σφαιριδίου”⁹.

Σύμφωνα πάντως με τον Κ. Γεραγά, οι εκλογές διεξήχθησαν με επιτυχία χάρη στον διοικητικό οργανισμό της Γενικής Διοίκησης Θράκης, που είχε κατορθώσει εκ του μηδενός να προετοιμάσει, από την κατάρτιση των εκλογικών καταλόγων δι’ απογραφής μέχρι και την τελευταία τεχνική λεπτομέρεια. «Όλοι οι πολίται ανεξαρτήτως φυλής και θρησκεύματος απήλαυσαν των αυτών εγγυήσεων και ευκολιών εν τη ψηφοφορία προς ανάδειξιν βουλευτών. εις ουδέν διαμέρισμα και εις ουδέν εκλογικόν τμήμα εματαιώθη η εκλογή. Οι Μουσουλμάνοι ίδια παρά τους πόθους της μη φιλίας προπαγάνδας προσήλθον και ήσκησαν το υψηλόν πολιτικό δικαίωμα του εκλέγειν. Τούτο μαρτυρεί αναμφισβητήτως ότι ο πληθυσμός της Θράκης αναγνωρίζων το Ελληνικόν καθεστώς και διαδηλών την προς αυτό προσήλωσίν του εννόει να μετέχει του δημοσίου βίου ασκών εν πάση ελευθερία τα δικαιώματά του»¹⁰.

Η γεωγραφία των αποτελεσμάτων στη Γενική Διοίκηση Θράκης

Οι υποδιοικήσεις Ροδόπης και Ξάνθης αποτέλεσαν την εκλογική περιφέρεια Ροδόπης και ως υποψήφιοι βουλευτές σύμφωνα με τον κατάλογο των εκλογικών αποτελεσμάτων εμφανίζονται τέσσερις μουσουλμάνοι και δώδεκα χριστιανοί για έξι βουλευτικές έδρες. Από την Κομοτηνή προέρχονταν τρεις υποψήφιοι, ο Χαφούζ Σαλήχ, ιεροδιδάσκαλος, ο πομακικής καταγωγής Χαφούζ Αλή Γκαλήπ, ιεροδιδάσκαλος και κτηματίας, ο Αρίφ Ζαδέ Αρίφ, και από την Ξάνθη ένας υποψήφιος, ο Αβδουραχίμ Ογλού Χασάν Βέης, κτηματίας.

5. Εφημερίδα *Μακεδονία*, 10-10-1920.

6. *Εμπρός*, 15/28-10-1920.

7. ΙΑΥΕ, Α/5/3, α.π.13093, 05-10-1920.

8. ΙΑΥΕ, Α/5/3, α.π.16318, 28-12-1920

9. Εφημερίδα *Φως*, 03-9-1920.

10. Γεραγάς Κ., *Αναμνήσεις εκ Θράκης 1920-1922*, Αθήνα: Τυπογραφείον Εστία, 1925, 125.

11. Διετέλεσε Πολιτικός Διοικητής Γκιουμουλτζίνας επί Διάσυμαχικής Διοίκησης.

Από τους χριστιανούς υποψηφίους οι πέντε προέρχονταν από την Κομοτηνή, ο Δ. Δαμνίδης, ο Σοφοκλής Κομνηνάς (Κομνηνός)¹², ο Γεώργιος Ματσόπουλος, γιατρός, ο Μενέλαος Παυλίδης, Θεόδωρος Σακαλλάριος (Σακελλάριος), έμπορος, και ο Γ. Μαλανδράτος ή Γ. Μαλένδρειος (Γ. Μαλινδρέτος), χωρίς περαιτέρω στοιχεία. Οι υπόλοιποι έξι χριστιανοί προέρχονταν από την Ξάνθη, ο Κωνσταντίνος Καραμπέτσης, γιατρός, ο Ανάργυρος Σιγάλας, βιομήχανος, ο Δημήτριος Βουτιάδης¹³, δικηγόρος, ο Α. Μιχάλογλου, έμπορος, ο Γεώργιος Μελατσίδης (Μαλετσίδης¹⁴), γιατρός και ο Γεώργιος Χακουμόγλου (Χεκίμογλου), γιατρός.

Στην ομάδα των μουσουλμάνων κυριαρχούν οι κτηματίες, κληρονομιά της οθωμανικής περιόδου, και οι έχοντες στενή σχέση με τη θρησκευτική εκπαίδευση των μουσουλμάνων. Αντίθετα, η ομάδα των χριστιανών υποψηφίων κατά το ένα τρίτο περιλαμβάνει γιατρούς, τρεις εμπόρους, έναν βιομήχανο, έναν δικηγόρο, έναν δάσκαλο και έναν αντιπρόσωπο καπνεμπορικού οίκου, επαγγέλματα αστικά ως ενδεικτικό στοιχείο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης των χριστιανών κατοίκων της Θράκης.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των εκλογών στον νομό Ροδόπης εξελέγησαν συνολικά έξι βουλευτές, άπαντες με το Κόμμα των Φιλελευθέρων. Σε σύνολο 14.563 ψηφισάντων εξελέγησαν και οι τέσσερις μουσουλμάνοι υποψήφιοι, εκ των οποίων ο πρώτος επιτυχών ήταν ο Χασάν Βέη έλαβε 11.651 ψήφους, δεύτερος ήρθε ο Χαφούζ Αλή Γκαλήπ με 11.321 ψήφους, τρίτος ο Αρίφ Ζαδέ Αρίφ με 11.318 ψήφους, και τέταρτος ο Χαφούζ Σαλήχ με 10.707 ψήφους. Από τους χριστιανούς εξελέγησαν ο Γ. Μαλανδράτος ή Γ. Μαλένδρειος πέμπτος στη σειρά με 9.256 ψήφους και έκτος ο Κ. Καραμπέτσης με 5.714.

Στους πίνακες των εκλογικών αποτελεσμάτων υπάρχει αναλυτική καταγραφή των ψήφων που έλαβαν οι υποψήφιοι στις υποδιοικήσεις Ξάνθης και Κομοτηνής, όπου οι επιτυχόντες καταγράφονται ως Φιλελεύθεροι, ενώ οι αποτυχόντες ως Ηνωμένα Κόμματα. Στην υποδιοίκηση Ροδόπης ο χριστιανός υποψήφιος ήρθε πρώτος με ελάχιστη διαφορά από τους τέσσερις μουσουλμάνους συνυποψηφίους, ενώ ο δεύτερος χριστιανός υποψήφιος από την Ξάνθη έλαβε τις μισές ψήφους. Η πρωτιά του χριστιανού υποψηφίου είναι θέμα προς διερεύνηση, εφ' όσον συνδέεται με παρεμβάσεις στα των εκλογών του υποστρατήγου Ζυμβρακάκη. Για τον εν λόγω επιτυχόντα βενιζελικό υποψήφιο Μαλινδρέτο Γ., δεν ανευρίσκονται άλλα στοιχεία εν συγκρίσει με τους υπολοίπους χριστιανούς υποψηφίους, γι' αυτό και έχουμε τρεις διαφορετικές καταγραφές του ονόματός του στους καταλόγους, καθώς αναφέρεται ως Γ. Μαλένδρειος, ως Γ. Μαλανδράτος και ως Μαλινδρέτος Γ. αναγράφεται στο Πρωτόκολλο Ορκωμοσίας στις 18-1-1921 στη βουλή.

Από την κατανομή των ψήφων στις δύο υποδιοικήσεις διαφαίνεται συμπαγής ψήφος προς τους μουσουλμάνους υποψηφίους, ενώ προς τους χριστιανούς υποψηφίους υπήρξε μία διάσπαση ψήφων. Οι Ξανθιώτες αποτυχόντες υποψήφιοι έλαβαν περισσότερες ψήφους στον τόπο καταγωγής τους και ελάχιστες στην υποδιοίκηση Ροδόπης. Μόνο ο εκλεγείς Ξανθιώτης χριστιανός βουλευτής Καραμπέτσης έλαβε ισάριθμες ψήφους και στις δύο υποδιοικήσεις. Αντίστοιχα οι Κομοτηναιοί αποτυχόντες υποψήφιοι έλαβαν περισσότερες ψήφους στον τόπο καταγωγής τους και ελάχιστες στην υποδιοίκηση Ξάνθης. Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι υπήρξε ένας έντονος τοπικισμός στους ψηφοφόρους των χριστιανών υποψηφίων που οδήγησε στη διάσπαση των ψήφων σε αντίθεση με τους μουσουλμάνους. Ο Ξανθιώτης Χασάν Βέης με μία μικρή υπεροχή έναντι των άλλων μουσουλμάνων υποψηφίων στην υποδιοίκηση Ξάνθης ήρθε πρώτος, 97,6% των ψήφων, ενώ στην Κομοτηνή όλοι οι μουσουλμάνοι υποψήφιοι έλαβαν σχεδόν τις ίδιες ψήφους. Τα σχετικά μικρότερα ποσοστά που έλαβε ο Σαλήχ Χότζα εν συγκρίσει με τους άλλους υποψηφίους, είναι αποτέλεσμα της στάσης του στις εκλογές για το ανώτατο συμβούλιο Θράκης τον Απρίλιο του 1920, η οποία απέβη υπέρ της ανάδειξης χριστιανού προέδρου. Με τη στάση του αυτή επί Διασυμμαχικής Κατοχής ο Σαλήχ Χότζα είχε επισύρει την μίσην και των Βουλγάρων και των νεοτούρκων.

Το ποσοστό των ψήφων που έλαβαν οι Φιλελεύθεροι υποψήφιοι στην υποδιοίκηση Ροδόπης ανερχόταν στο 83,99%, ενώ τα Ηνωμένα Κόμματα το 15,96% των ψήφων σε σύνολο 8.581 ψηφισάντων. Οι Φιλελεύθεροι υποψήφιοι στην υποδιοίκηση Ξάνθης έλαβαν το 85,6% των ψήφων, ενώ τα Ηνωμένα Κόμματα το 14,4 % των ψήφων σε σύνολο 5.982 ψηφισάντων.

Λόγω καθυστέρησης της έκδοσης των αποφάσεων του Εκλογοδικείου¹⁵ περί του κύρους των εκλογών στο μέτωπο της Σμύρνης και της Αδριανούπολης η ορκωμοσία των βουλευτών έλαβε χώρα στις 18-1-1921. Στην ΚΗ' Συνεδρία, 31 Μαρτίου 1921 «περί κυρώσεως του από 21 Νοεμβρίου 1920 Νομοθετικού Διατάγματος περί εξελέξεως του κύρους της γενομένης ψηφοφορίας των εν εκστρατεία αξιωματικών και οπλιτών», στο άρθρο 1, «Μέχρι της εκδόσεως της οριστικής αποφάσεως περί εξελέξεως και εκδικάσεως της εν Θράκη και Μικρά Ασία ψηφοφορίας ταύτης των αξιωματικών, υπαξιωματικών και οπλιτών του στρατού της ξηράς και της θαλάσσης και της Χωροφυλακής και των προς αυτούς εξομοιούμενων, αναστέλλεται υπό των οικείων Πρωτοδικείων του Κράτους η ανακήρυξις των εκλεγέντων, πάσα δε τυχόν προ τούτου γενομένη ανακήρυξις λογίζεται ως μη γενομένη».

Στο αιτιολογικό της απόφασης¹⁶ για την ακύρωση των εκλογών στη Ροδόπη από το εκλογοδικείο αναφέρεται

12. Τα επώνυμα εντός παρενθέσεων είναι τα σωστά.

13. Διετέλεσε αναπληρωτής Πολιτικός Υποδιοικητής Γκιουμουλτζίνας επί Διασυμμαχικής Διοίκησης.

14. Διετέλεσε δήμαρχος Ξάνθης το 1913 και πρωτοστάτησε στον αντιβουλγαρικό αγώνα μαζί με τον Μητροπολίτη Ξάνθης Ιωακείμ Σγουρό και τον πρόξενο της Ελλάδας στη Ξάνθη, Άννινο Καβαλλιεράτο.

15. Βλ. Πρακτικά των Συνεδριάσεων της εν Αθήναις Συντακτικής της των Ελλήνων Συνελεύσεως 1920 - 1922, Αθήναι, 1922, 6.

16. Πρακτικά, ό.π., 692-693.

ότι «ακυροί την εκλογήν διά πλημμελείας κατά την ψηφοφορίαν, αλλά και διά παραβάσεις ριζικής περι την ανακήρυξιν, διότι τινών μεν υποψηφίων ημποδίσεν εις τους δικαστάς την ανακήρυξιν **είς υποψήφιος υποστράτηγος**, άλλους δ' εξεβίασεν εις παραίτησιν υποψηφιότητος...». Η φράση «είς υποψήφιος υποστράτηγος» ερμηνεύτηκε ως αναφορά στον στρατηγό Εμμανουήλ Ζυμβρακάκη, αλλά ο ίδιος ούτε υποψήφιος βουλευτής υπήρξε ούτε υποστράτηγος, διότι τότε έφερε τον βαθμό του αντιστρατήγου. Πρόκειται για τον αδελφό του υποστράτηγο Επαμεινώνδα (Παμίκος) Ζυμβρακάκη,¹⁷ εναντίον του οποίου ο πρωτοδίκης επέβαλε μήνυση με την κατηγορία ότι εκβίασε τέσσερις Οθωμανούς υποψηφίους να αποσύρουν την υποψηφιότητά τους, την οποία είχαν υποβάλλει στο Πρωτοδικείο.¹⁸

Οι επαναληπτικές εκλογές στη Ροδόπη ορίστηκαν για την 30^ή Μαΐου 1921 σύμφωνα με το ψήφισμα της Βουλής, και σε αυτές επανεξελέγησαν και οι τέσσερις μουσουλμάνοι της πρώτης εκλογικής αναμέτρησης, που είχαν αξιόλογη πολιτική παρουσία στην προ του 1920 περίοδο. Αντίθετα, δεν επανεξελέγησαν οι δύο επιτυχόντες χριστιανοί που είχαν λάβει έναν όχι ευκαταφρόνητο αριθμό ψήφων κατά τις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου ο, ευνοηθείς από τον Ζυμβρακάκη, Γ. Μαλινδρέτος και ο Κωνσταντίνος Καραμπέτσης¹⁹, ο οποίος είχε ενεργό πολιτική παρουσία. Αντ' αυτών εξελέγησαν δύο νέοι πληρεξούσιοι με την κυβερνητική παράταξη, ο Γεώργιος Ματσόπουλος, γιατρός από την Κομοτηνή και ο Γεώργιος Χεκίμογλου από την Ξάνθη, επίσης γιατρός. Οι ανωτέρω δύο βουλευτές ήσαν οι μόνοι από τους τριάντα συνολικά χριστιανούς Θράκες βουλευτές που υποστήριζαν σταθερά την κυβέρνηση Γούναρη μέχρι το τέλος της κοινοβουλευτικής περιόδου.

Αμέσως μετά τις επαναληπτικές εκλογές οι τέσσερις μουσουλμάνοι βουλευτές, ως αποτέλεσμα του προσεταιρισμού τους από την αντιβενιζελική παράταξη, αποτέλεσαν μία σταθερή ομάδα, που υποστήριζε την κυβέρνηση Γούναρη, ενώ στις επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις έσπευσαν να συμπαραταχθούν μόνο με το κόμμα των Φιλελευθέρων. Το γεγονός αυτό οδηγεί στη διαπίστωση ότι από τις απαρχές του κοινοβουλευτικού τους βίου οι μουσουλμάνοι βουλευτές Ροδόπης και Ξάνθης υποστηρίζουν φαινομενικά το κόμμα που βρίσκεται στην εξουσία, καθώς τα περισσότερα και κυριότερα ελληνικά κόμματα κατά τον Ηλία Νικολακόπουλο²⁰ απέφυγαν να δημιουργήσουν πολιτικές οργανώσεις και δίκτυα στη μειονότητα. Επιπλέον, οι μουσουλμάνοι βουλευτές το 1920 συνιστούν μία ενιαία σταθερή πολιτική ομάδα, η οποία αναδείχθηκε στο εσωτερικό του μουσουλμανικού πληθυσμού λόγω των συνθηκών κατά την περίοδο της βουλγαρικής κατοχής και της Διασυμαχικής κατοχής.

Η παρουσία των βουλευτών στο Ελληνικό Κοινοβούλιο

Η στάση των μουσουλμάνων βουλευτών, όπως αυτοί διαφαίνεται κατά τις ψηφοφορίες στο ελληνικό κοινοβούλιο, δείχνει πάλι ότι λειτουργεί ως συμπαγής πολιτική ομάδα υποστήριξης της κυβερνώσας πολιτικής του Δ. Γούναρη με τη θετική ψήφο εμπιστοσύνης που κατέθεσε στις 02-10-2021, 19-3-1922 και στις 27-4-1922. Οι μουσουλμάνοι ψήφισαν υπέρ της κυβέρνησης, διότι ανέμεναν από αυτήν «προστασία του οθωμανικού στοιχείου» κατά τον Μπεντήρ Γιαγιά βέη, βουλευτή Κοζάνης. Οι γουναρικοί χριστιανοί και μουσουλμάνοι βουλευτές Ροδόπης ψήφισαν κατά της πρότασης «περί απαραδέκτου του πρώτου εκ των δύο οικονομικών νομοσχεδίων, ως αντισυνταγματικώς εισαγομένων», που είχε τρόπον τινά θέση ψήφου εμπιστοσύνης για την κυβέρνηση Γούναρη.

Στις 22/3/192, οι μουσουλμάνοι βουλευτές δεν πήραν μέρος στην ψήφιση του σχεδίου νόμου «περί συνάψεως εσωτερικού αναγκαστικού δανείου εκ δραχ. 1.500.000.000» εν αντιθέσει προς τους δύο χριστιανούς βουλευτές που ψήφισαν θετικά. Στην πρόταση «Περί του καλώς ενήργησεν ο Πρόεδρος της Βουλής καλέσας τα μέλη εις συνεδρίασιν» στις 3-5-1922, ψήφισαν θετικά υπέρ του Γούναρη, στις 09-5-1922 υπερψήφισαν την κυβέρνηση Π. Πρωτοπαπαδάκη, ενώ αρνήθηκαν την ψήφο εμπιστοσύνης στις 4- 5-1922 στην κυβέρνηση Ν. Στράτου. Στην τελευταία ψηφοφορία επί της προτάσεως Γούναρη περί εκλογικού δικαιώματος των γυναικών απείχαν όλοι οι μουσουλμάνοι βουλευτές. Η στάση τους στο θέμα της ψήφου των γυναικών ήταν χαρακτηριστική των αντιλήψεων της πλειοψηφίας των μουσουλμάνων πληρεξουσίων. Στο σύνολο των είκοσι βουλευτών μόνο ένας μουσουλμάνος, ο Μεχμέτ Μουσταφά Ενεζλή από την εκλογική περιφέρεια Έβρου, πήρε θετική θέση υπέρ του προτεινομένου νομοσχεδίου. Πρόκειται για το 5% του συνόλου των μουσουλμάνων της Θράκης, γεγονός που δεν πρέπει να μας εκπλήσσει, αφού την ίδια στιγμή από το σύνολο των χριστιανών βουλευτών του κοινοβουλίου αποφάνθηκε θετικά προς την πρόταση αυτή μόνο το 13,3%. Από τους μουσουλμάνους Μακεδονίας υπήρξε απόλυτα αρνητική στάση, αιτιολογούμενη μάλιστα από εκπρόσωπο των Φιλελευθέρων με ρεαλιστικό και συνάμα απειλητικό τρόπο.

Από τη στάση των βουλευτών στις ψηφοφορίες διαπιστώνουμε ότι οι μουσουλμάνοι της Ροδόπης, εν αντιθέσει προς τους μουσουλμάνους της Μακεδονίας, πριμοδότησαν την κυβέρνηση Γούναρη με την παροχή ψήφου εμπιστοσύνης, καθώς και τον συνασπισμό όλων των κομμάτων του αντιβενιζελικού στρατοπέδου με πρωθυπουργό τον Π. Πρωτοπαπαδάκη. Αντίθετα, στην περίπτωση της υποψήφιας κυβέρνησης Στράτου έδειξαν την αντίθεσή τους, και εδώ αξίζει να σημειωθεί πως η καταψήφιση της κυβέρνησης Στράτου είναι η μοναδική περίπτωση κατά την οποία ο ρόλος των μουσουλμάνων θα

17. Ως Υποστράτηγος, ο αδελφός του Επαμεινώνδας Ζυμβρακάκης εισήλθε στην Κομοτηνή επικεφαλής της Μερραρχίας Σερρών στις 14 Μαΐου 1920.

18. Εφημερίδα Έθνος, 18-11-1920.

19. Ως πρόεδρος της Επιτροπής επαναπατρισθέντων με τους υποψηφίους Αθανάσιο Μιχάλογλου και Ανάργυρο Σιγάλα και άλλους Ξανθιώτες είχαν ζητήσει άδεια εισόδου στην πόλη της Ξάνθης μία μέρα πιο μπροστά, για να προετοιμάσει την υποδοχή του Ελληνικού στρατού.

20. Νικολακόπουλος Η, «Πολιτικές δυνάμεις και εκλογική συμπεριφορά της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη:1923-1955», ανάτυπο Δελτίου Κέντρου Μικρασιατικών σπουδών, τ. Η', Αθήνα,1990-1991,176.

μπορούσε να εκληφθεί ως “ρυθμιστικός” παράγοντας των πολιτικών εξελίξεων.

Οι επισημάνσεις που προκύπτουν από την εξέταση της πορείας των μουσουλμάνων πολιτευτών για το δυτικό τμήμα της Θράκης δείχνουν ότι η κοινοβουλευτική τους πορεία είχε καθοριστεί από την πρότερη πολιτική τους δράση, γεγονός το οποίο επηρέασε εύλογα και τις πολιτικές τους κατευθύνσεις. Σε αυτό αναμφισβήτητα συνετέλεσε η βουλγαρική διοίκηση κατά το διάστημα 1913-1918 στις περιοχές Ροδόπης και Ξάνθης, η οποία οδήγησε σε μία συνοχή και σταθερή ενότητα μεταξύ των μουσουλμάνων πολιτικών. Αντίθετα, στην ανατολική Θράκη υπήρξε μία εύλογη πολιτική πολυμορφία στους μουσουλμάνους βουλευτές λόγω των πολιτικών ζυμώσεων και αντιθέσεων που είχαν προκληθεί εκεί μετά την νεοτουρκική επανάσταση του 1908. Οι περισσότεροι δε από τους χριστιανούς βουλευτές της ανατολικής Θράκης συνέχισαν την κοινοβουλευτική τους πορεία στην ελεύθερη Ελλάδα μετά το 1923, όχι απαραίτητα με το κόμμα των Φιλελευθέρων

Πίνακας 1: Ο πληθυσμός του Νομού Ροδόπης κατά την απογραφή της 19ης Δεκεμβρίου 1920.²¹

ΝΟΜΟΣ ΡΟΔΟΠΗΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	τουρκόφωνοι	βουλγαρόφωνοι	Αθίγγανοι	Βούλγαροι	Έλληνες	Ισραηλίτες	Αρμένιοι	Διάφοροι
Κομοτηνή	67.456	70.700	6.000	700	14.000	21.532 ²²	1.589	769	1.589
Ξάνθη	49.423								
	116.879	77.400			39.479				

Πληθυσμός δυτικής Θράκης μετά το 1922²³

						ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ
Κομοτηνή	50.081			11.386		33.770
Ξάνθη	27.882			18.249		18.613
	77.963	6.609	29.635	1.112	1.183	35.633

Πίνακας 2: απογραφή πληθυσμού επί διασυμμαχικής Θράκης την 1η Μαρτίου 1920

Υποδιοίκηση	ΣΥΝΟΛΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	Μουσουλμάνοι Τούρκοι	Μουσουλμάνοι Πομάκοι	Βούλγαροι	Έλληνες (grecs)	Ισραηλίτες	Αρμένιοι	Διάφοροι
Γκιουμουλτζίνες	64.951	39.601	2.341	14.794	4.773	1.292	561	1.589
Ξάνθης	48.666	30.438	9.507	1.591	6.650	280	200	0
		70.039	11.848					
	113.617	81.887		16.385	11.423	1.572	761	1.589

Πίνακας 3: συγκεντρωτικά εκλογικά αποτελέσματα νομού Ροδόπης, 1η Νοεμβρίου 1920 σε χειρόγραφη μορφή (Αρχείο Σοφοκλή Βενιζέλου)

Κατάσταση	Αποτέλεσμα
1	Χρυσός Λύκος 11651
2	Χρυσός Άγιος Φωκίων 11321
3	Άγιος Ζαχάρης 11318
4	Χρυσός Σαβίτης 10707
5	Φ. Μαρτυροπούλου 9256
6	Κ. Καραφωτιάς 5714
ΣΥΝΟΛΟ 14563	
-46-	
7	Δ. Παμίδης 4494
8	Α. Ειζάρας 2544
9	Δ. Βουκάκης 1206
10	Α. Σαμαρτζής 433
11	Α. Μικαροπούλου 831
12	Φ. Μιχαηλίδης 814
13	Σ. Καραμάνης 601
14	Φ. Ματρώουζας 577
15	Μ. Παμίδης 535
16	Γεωργ. Χαυροπούλου 28

21. Γκλαβίνας, όπ., σ.94

22. Εφ' όσον ο πληθυσμός των Ισραηλιτών, Αρμενίων και διαφόρων παρέμεινε ο ίδιος

23. ΙΑΥΕ, ΚΤΕ/Τ/1, φάκ. 57, α.π.2001/07 Ιουλίου 1923.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γκλαβίνας Γ., *Οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί στην Ελλάδα (1912-1923): Αντιλήψεις και πρακτικές της ελληνικής διοίκησης- σχέσεις με χριστιανούς γηγενείς και πρόσφυγες*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης - Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2009.

Καραμάτσιου Χρυσούλα, *Η δράση και η ρητορική των μουσουλμάνων πολιτικών στη Θράκη, (1918-1920), Όψεις της μετάβασης από τους Νεότουρκους στους Κεμαλικούς*, Αθήνα, 2017, εκδ. Γρηγόρη.

ΙΑΥΕ (Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, ΚΤΕ/Τ/1, 57, α.π.2001 /07 Ιουλίου 1923.

Νικολακόπουλος Ηλίας, "Πολιτικές δυνάμεις και εκλογική συμπεριφορά της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη:1923-1955", ανάτυπο Δελτίου Κέντρου Μικρασιατικών σπουδών, τ.Η', Αθήνα,1990-1991.

Πολιτικής Επιθεώρησης, Περίοδος Γ', έτος Α', Αθήνα 1920-1921, 8-10-1920σ.292

Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Γ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως 1920 - 1922, Αθήναι 1922.

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, *Απογραφή του πληθυσμού της Ελλάδος κατά τη 19 Δεκεμβρίου 1920. Γενικά στατιστικά αποτελέσματα*, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 1928.

Διαδίκτυο

Σιδηράς, Ελ., Ιω.,Α' απελευθέρωση της Κομοτηνής (14 Ιουλίου 1913)
<https://enromiosini.gr/arthrografia/a-απελευθέρωση-της-κομοτηνήσ-14Ιουλίο/> (πρόσβαση 28/12/2021)

Εφημερίδες

Μακεδονία, 10-10-1920.

Εμπρός, 15/28-10-1920.

Φως, 03-91920

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΒΡΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ

ΧΡΥΣΑ ΚΟΥΛΙΑΚΗ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ -
ΥΠΟΨ. ΔΙΔΑΚΤΟΡΑΣ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΙΟΝΙΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διερεύνηση του παρελθόντος, όταν έχει ως γνώμονα τη διατήρηση της «γενέθλιας σχέσης» με τη μνήμη κατά τρόπο γόνιμο και με βλέμμα κριτικό, ενσυναισθητικό, επιτρέπει στη Μούσα της Ιστορίας να ξετυλίξει το νήμα της από το σημείο εκείνο που θέλει να ρίξει το φως. Η συμπερίληψη της Θράκης στον εθνικό κορμό του ελληνικού κράτους αποτέλεσε ασφαλώς τομή, αποτέλεσε όμως και ουσιαστική ρήξη. Συγκεκριμένα, επιθυμώντας να κατανοήσουμε τον αντίκτυπο που η ενσωμάτωση της Θράκης είχε στους πληθυσμούς της περιοχής, θα εστιάσουμε στην περίπτωση της εβραϊκής παρουσίας σε αυτήν. Η εβραϊκή κοινότητα της Αλεξανδρούπολης είναι το παράδειγμα μέσω του οποίου θέτουμε το ερώτημα ως προς τον βαθμό επίτευξης της ενσωμάτωσης του εβραϊκού πληθυσμού στις περιοχές των Νέων Χωρών μετά την προσάρτησή τους στην ελληνική επικράτεια. Πρόκειται για μια ουσιαστική τομή και για μια ρήξη με το παρελθόν ή για μια ποιοτική διαφορά, η οποία δημιούργησε στην πορεία μια ασυνέχεια;

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ:

Εβραϊκή κοινότητα
Αλεξανδρούπολης,
εβραϊκή παρουσία
στην Αλεξανδρούπολη,
ενσωμάτωση εβραϊκού
πληθυσμού

Η διερεύνηση του παρελθόντος, όταν έχει ως γνώμονα τη διατήρηση της «γενέθλιας σχέσης» με τη μνήμη κατά τρόπο γόνιμο και με βλέμμα κριτικό¹, ενσυναισθητικό, επιτρέπει στην Κλειώ, τη Μούσα της Ιστορίας, να ξετυλίξει το νήμα της από το σημείο εκείνο που θέλει να ρίξει το φως. Στην προκειμένη περίπτωση, θα ασχοληθούμε με την περιοχή της Θράκης μετά την συμπερίληψή της το 1923 στον εθνικό κορμό του ελληνικού κράτους και θα επιχειρήσουμε να κατανοήσουμε τον αντίκτυπο που είχε στη ζωή των πληθυσμών της ελληνικής Θράκης ο διακαής πόθος για τη συμπερίληψή τους στο ελληνικό κράτος. Μεθοδολογικά, η παρούσα εισήγηση αποτελείται από δύο μέρη, την παρουσίαση της στάσης και θέσης των Ισραηλιτών στην περιοχή της Θράκης ως προς το ζήτημα της ενσωμάτωσής της στην ελληνική διοίκηση, και, στη συνέχεια, τη διερεύνηση των όψεων της εβραϊκής παρουσίας στο Δεδέαγατς/Αλεξανδρούπολη από τα τέλη του 19ου αιώνα έως την Τελική Λύση το 1943 ως περίπτωση μελέτης για την επίδραση της ενσωμάτωσης σε μια συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα. Στόχος μας είναι να αναδείξουμε τον προβληματισμό εάν η ενσωμάτωση αποτέλεσε μια ουσιαστική τομή, μια ρήξη με το παρελθόν, ή τελικά υπήρξε ένα γεγονός μέσα στη συνέχεια του χρόνου, με εκείνη την ποιοτική διαφορά που κατά το μοντέλο ανάλυσης του Σπύρου Ασδραχά δημιούργησε στη συνέχεια του ιστορικού χρόνου μια ακόμη ασυνέχεια².

Η ανίχνευση των ενοποιητικών νημάτων του ιστορικού χρόνου, με στόχο όχι τη συμβαντολογική ιστορία αλλά την εννοιολογία της, στην προκειμένη περίπτωση αρχίζει να ξετυλίγει το νήμα της μεγάλης ιστορικής διάρκειας³, που συνέχει πράγματα και καταστάσεις φαινομενικά ανόμοιες λίγο πριν την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης⁴, ενώ η αφόρμηση της ανακοίνωσης δίνεται από την έκκληση- διαμαρτυρία των Ελευθέρων Τεκτόνων της Θράκης προς τους «Απανταχού της γης Τέκτονες», στα Υπομνήματα των Θρακών Ελευθέρων Τεκτόνων που έλαβαν χώρα στην Αδριανούπολη το 1922.

Στάση και θέση των Ισραηλιτών της Θράκης στο ζήτημα της ενσωμάτωσης της περιοχής στην ελληνική διοίκηση

Οι σκέψεις περί αναθεώρησης της Συνθήκης των Σεβρών και οι διπλωματικές εξελίξεις που οδήγησαν στην υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης το 1923 ώθησαν τους Ισραηλίτες της περιοχής να εκδηλώσουν εναγωνίως την επιθυμία για παραμονή στο καθεστώς της ελληνικής διοίκησης, επικροτώντας την ενσωμάτωση της

Θράκης στον ελληνικό εθνικό χώρο. Η θετική στάση σε αυτό το ζήτημα ήταν αποτέλεσμα της πίστης ότι η ένωση αυτή θα αποτελούσε εχέγγυο μιας ειρηνικής ζωής με ισότητα και ισονομία για όλους, «αδιακρίτως φυλής και θρησκευματος»⁵, αφού με αυτόν τον τρόπο θα παρεχόταν η ευκαιρία και η δυνατότητα απελευθέρωσης των τομέων της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής από το καθεστώς του «δεσποτισμού» και «μιλιταρισμού» του παρελθόντος. Το νέο καθεστώς διοίκησης επέδρασε ευνοϊκά και σε όλες τις θεσμικές δομές (δικαιοσύνη, δημόσια ασφάλεια, υγεία, εκπαίδευση, θρησκεία, οικονομία, γεωργία), με θετικές και αναζωογονητικές αλλαγές για την εξέλιξη της περιοχής και του ανθρώπινου δυναμικού της.⁶ Η ίδρυση και λειτουργία μεταφραστικών γραφείων στην περιοχή της Θράκης είχαν ως στόχο την εξυπηρέτηση των αλλόγλωσσων της περιοχής και τις συνεργασίες ανάμεσα στους ποικίλους εθνοτικούς πληθυσμούς της περιοχής (Αρμένιους, Μουσουλμάνους, Ισραηλίτες), αλλά και την επιβίωση και δράση τους μέσα πλέον στον ελληνικό χώρο.⁷

Μια εκδήλωση συμπαράστασης προς τον ελληνικό πληθυσμό αποτέλεσε η διάθεση σύμπραξης των Εβραίων της περιοχής -ήδη από την περίοδο της βουλγαρικής διοίκησης- με τους Έλληνες της Δυτικής Θράκης στην προσπάθεια των τελευταίων να διώξουν τα βουλγαρικά στρατεύματα κατά τη μετάβαση του θρακικού χώρου στην ελληνική επικράτεια.⁸ Επίσης, οι Εβραίοι δεν έμειναν αμέτοχοι στις διαμαρτυρίες των Θρακών προς τις Μεγάλες Δυνάμεις, ισχυριζόμενοι μεταξύ άλλων τα εξής: «Δεν θέλομε να γίνομε Βούλγαροι υπήκοοι. Όλοι, Έλληνες, Μωαμεθανοί, Αρμένιοι και Ισραηλίτες αποφασίσαμε να πεθάνομε παρά να υποκύβομε.»⁹ Η αντίδρασή τους αυτή εκφράστηκε τότε ανενδόιαστα και το όλο εγχείρημα στέφτηκε με επιτυχία, με αποτέλεσμα την αυτονόμηση της Δυτικής Θράκης με πρωτεύουσα την Γκιουμουλτζίνα (σημ. Κομοτηνή).

Εξίσου αποκαλυπτική της θετικής στάσης των Εβραίων για την ενσωμάτωση της περιοχής είναι και η αναφορά στη διάθεση ειρηνικής συμβίωσης από την πλευρά των κατοίκων της πολυπολιτισμικής περιοχής σε άρθρο εφημερίδας σχετικά με την Προσωρινή Διοίκηση της Γκιουμουλτζίνας μετά την αποχώρηση των βουλγαρικών στρατευμάτων από τη Δυτική Θράκη. Όπως επισημαίνει η Καλλιόπη Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, «...Αμέσως τότε εσχηματίσθη η προσωρινή Κυβέρνησις, ήτις απεκατέστησεν

1. Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Έ., Αγτζίδης, Β., *Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης. Ενδεικτικές όψεις των συμβολικών πολέμων για την Ιστορία και τη Μνήμη*, Αθήνα: Ταξιδευτής, 2010, 33-34.

2. Ασδραχάς Ι. Σπ., «Η ιστορία είναι από τη φύση της ανατρεπτική», συνέντευξη στους Β. Καραμανωλάκη και Ά. Ματθαίου στις 14.11.2014, για την εκπομπή των Αρχαίων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας «Ιστορία στο Κόκκινο» (επιμ. Ηλίας Νικολακόπουλος) στον ραδιοφωνικό σταθμό Στο Κόκκινο 105,5, διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.lifo.gr/blogs/almanac/i-istoria-einai-apo-ti-fysi-tis-anatreptiki> (ανακτήθηκε στις 12/11/2021).

3. Ό.π.

4. *Υπομνήματα των Ελευθέρων Τεκτόνων προς τους ελεύθερους τέκτονες της υφελίου*, Αδριανούπολη: 1922, Πανεπιστήμιο Κρήτης, 1-3.

5. Ό.π., 5-9.

6. Ό.π., 18.

7. Ό.π., 18.

8. Σε αυτήν συνέπραξαν Μουσουλμάνοι, Αρμένιοι και η τουρκική κυβέρνηση ανεπίσημα, γιατί δεν είχε συνθηκολογήσει ακόμη με τη Βουλγαρία. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, Κ., *Ο αντίκτυπος της Συνθήκης του Βουκουρεστίου στη Θράκη, ανάπτυξη η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα*, Συμπόσιο (Θεσσαλονίκη 1988), Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1990, 119.

9. Ό.π., 120.

την τάξιν, κατ' ουδενός δε ατόμου αδιακρίτως φυλής και θρησκευάματος, ουδεμία προσβολή και επίθεσις εγένετο»¹⁰.

Τον Μάιο του 1920 με τη συγκρότηση της Διασυμμαχικής Κατοχής -της «Thrace Interalliée»-,¹¹ η εβραϊκή παρουσία στον διοικητικό μηχανισμό επιτεύχθηκε με τη συμμετοχή τους στο 10μελές πολυεθνικό Ανώτερο Διοικητικό Συμβούλιο. Η συμμετοχή των μειονοτικών πληθυσμών ως προς τον αριθμό των εκπροσώπων τους σε αυτό ήταν ανάλογη με το πληθυσμιακό τους ποσοστό στην περιοχή. Η συμμετοχή των Ισραηλιτών -όπως αναφέρεται ο εβραϊκός πληθυσμός με βάση το θρήσκευμα- αναλογούσε σε έναν «Ισραηλίτη» εκπρόσωπο. Η σταδιακή αύξηση των μελών του Συμβουλίου συνεχίστηκε με 12 εκπροσώπους και κατόπιν με 15, αποσκοπώντας στη σταδιακή συμπερίληψη όλων των μειονοτικών ομάδων στην περιοχή της Θράκης.

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, τη στιγμή που το ελληνικό κράτος αγωνιζόταν για τη διεύρυνση της επικράτειάς του η ενεργός δράση των Ισραηλιτών για την παραμονή του καθεστώτος της ελληνικής διοίκησης στη Θράκη εκφράστηκε με τη συμμετοχή τους σε συλλαλητήρια.¹² Ιδιαίτερα αναφέρουμε το σθένος του Σολομώντα Μητράνη, πληρεξούσιου των Ισραηλιτών στην Αδριανούπολη.¹³ Στο ευρύτερο πλαίσιο συνεργασίας που είχε αναπτυχθεί μεταξύ των εθνοτικών-θρησκευτικών μειονοτικών ομάδων, οι σχέσεις που ανέπτυξαν Εβραίοι και Έλληνες σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο δημιούργησαν κοινά συμφέροντα και κοινές επιδιώξεις, που τους παρακινούσαν σε κοινούς αγώνες και προσπάθειες. Με τον τρόπο αυτό επεκτεινόταν η μεταξύ τους συνεργασία, που ήδη είχε ξεκινήσει από τον 18^ο και 19^ο αιώνα σε μεγάλα αστικά κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και σε ευρωπαϊκές πρωτεύουσες της Δύσης, «όπου εντάσσονται στις ίδιες μασονικές στοές».¹⁴

Η φιλελεύθερη στάση του Βενιζέλου προς τις μειονότητες τη δεδομένη στιγμή, παρά το γεγονός ότι υποκινήθηκε από τη διάθεση ικανοποίησης των μεγαλεπήβολων σχεδίων του ως προς την υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας, θα λέγαμε ότι δεν άφησε ασυγκίνητους τους Εβραίους του θρακικού χώρου στην προοπτική ένταξής τους στο ελληνικό κράτος, προς επίρρωση της ευνοϊκής στάσης

που είχαν ήδη επιδείξει για την ενσωμάτωση της περιοχής στο ελληνικό κράτος.

Η πολιτική ταυτότητα του εβραϊκού στοιχείου της Θράκης Πριν από την ενσωμάτωση των Νέων Χωρών στο ελληνικό κράτος, το όραμα του Βενιζέλου, πρωταγωνιστή των πολιτικών εξελίξεων εντός κι εκτός της χώρας και υποστηρικτή της αστικής τάξης,¹⁵ με σκοπό την οργάνωση ενός διευρυμένου εθνικού αστικού και εκσυγχρονισμένου κέντρου, έθετε την εθνική ενότητα στο επίκεντρο της πολιτικής του, καθώς ο διασκορπισμένος αλύτρωτος Ελληνισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας βρισκόταν σε καθεστώς απειλής από τη στάση των Νεοτούρκων, θεωρώντας ότι αυτή η ενότητα θα λειτουργούσε ως ασπίδα στις εθνικές βλέψεις των όμορων χωρών σε βάρος της Μακεδονίας και της Θράκης.

Οι πολιτικές αποφάσεις και διπλωματικές επιλογές που ακολουθήθηκαν από τα τέλη του 19ου αιώνα οδήγησαν στο ξέσπασμα του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου και στην αναπόφευκτη ανάμιξη της χώρας σε αυτόν και στην υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου. Υπενθυμίζεται επίσης η προσπάθεια επιβολής και εθνικής επικράτησης εκ μέρους των Βουλγάρων, οι οποίοι ωστόσο τη δεδομένη στιγμή δεν στόχευαν στον αφανισμό των Εβραίων, όσο στον εκπατρισμό και εξαφάνιση κάθε ελληνικού και τουρκικού ίχνους από την περιοχή.¹⁶ Παρά ταύτα, στις βιαιοπραγίες τους συμπεριέλαβαν την καταστροφή του υποκαταστήματος της Τράπεζας Θεσσαλονίκης στο Δεδέαγατς που σχετιζόταν με τα εβραϊκά συμφέροντα.¹⁷ Με το άρθρο 3 της Συνθήκης του Βουκουρεστίου «Περί προστασίας των εθνικών μειονοτήτων» παραχωρούνταν ήδη για τις ανταλλάξιμες μειονότητες του 1913 το «δικαίωμα επιλογής ιθαγένειας σε όσους είχαν υπερβεί τα δεκαοχτώ χρόνια», συνυπογράφοντας, ωστόσο, με την απόφασή τους και τις τύχες της οικογένειάς τους.

Με το άρθρο 6 κατοχυρωνόταν το δικαίωμα της αυτόματης απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας λόγω και μόνο της γέννησης ενός ατόμου στη συγκεκριμένη περιοχή, αν δεν επικαλούνταν άλλη ιθαγένεια. Αν και προβλεπόταν στο ίδιο άρθρο ρήτρα για τη μέριμνα των εκλογικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων στο εκλογικό

10. Ο.π, 124.

11. Καζαντζής, Γ. Ξ., *Η απογραφή των πληθυσμών της Δυτικής Θράκης από το Διασυμμαχικό καθεστώς το 1919*, σ. 337-338 και 239, στο Κουλιάρη, Χ., *Η εβραϊκή παρουσία στην "αλίμενον [ταύτην] γωνίαν της Θράκης"* Ντεντέ-Αγάτς-Αλεξανδρούπολη (1870-1965), Αθήνα: Οσελότος, 2018, 79.

12. «Διωργανώθησαν αυθορμητώς εν συνόλω 273 συλλαλητήρια εις τας κυριωτέρας πόλεις τής Θράκης, συμμετέσχε δε εις ταύτα ολόκληρος ο Θρακικός λαός, Μουσουλμάνοι, Ισραηλίται, Αρμένιοι και Έλληνες», βλ στο *Υπομνήματα των Θρακών ελευθέρων τεκτόνων προς τους ελευθέρους τέκτονας της υφηλίου*, ό.π, 20.

13. Ο Σολομών Μητράνης « ως πληρεξούσιος των Ισραηλιτών λέγει εν Αδριανουπόλει ότι: "Ο Θρακικός λαός θεωρεί εαυτόν ευτυχή να ζήση υπό την πατρικήν και δικαίαν Ελλην(ικήν) Διοίκησιν και επ' ουδενί λόγω θα δεχθή την παραμικράν τροποποίησιν της παρούσης καταστάσεως.", βλ. στο *Υπομνήματα των Θρακών ελευθέρων τεκτόνων προς τους ελευθέρους τέκτονας της υφηλίου*, ό.π., 21.

14. Μαχαιρά, Α., Παπαστεφανάκη, Λ. (επιμ.), *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος αιώνας: οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός*. Πρόλογος: Μωσής Ελισάφ, Πρακτικά Διεθνούς επιστημονικού Συνεδρίου (Ιωάννινα 21-23/5/2015), Ιωάννινα: Ισνάφι, 2016, 225.

15. Clogg, R., *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, μτφ. Λ. Παπαδάκη, Μ. Μαυρομάτη, Αθήνα: Κάτοπτρο, 2003, 133. Οικονόμου, Ν., «Η περίοδος από το Σεπτέμβριο του 1926 ως το Φεβρουάριο του 1935. Η τετραετία του Βενιζέλου (1928-1932)», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 311.

16. *Αι Βουλγαρικοί αγώνες εν τη Αν. Μακεδονία και Θράκη 1912-1913*, Αθήνα: 1914, 111 στο Γεωργαντζή, Π., *Θρακικός Αγώνας 1912-1920*. Ύστατοι απελευθερωτικοί αγώνες της Δ. Θράκης, Ξάνθη: Στέγη γραμμάτων και καλών τεχνών Δήμου Ξάνθης, 1993, 74.

17. Ριτζαλέος, Β., *Νεότερη και Σύγχρονη ιστορία, Οι Εβραϊκές κοινότητες στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη από τα μέσα του 19ου αι μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2006, 245.

σύστημα¹⁸, τελικά στη συνεδρίαση της Βουλής των Ελλήνων για την ψήφιση της Συνθήκης των Σεβρών και των άλλων τριών που υπεγράφησαν την ίδια μέρα αναθεωρήθηκαν κάποια άρθρα για την «δημιουργία ξεχωριστών καταλόγων για τους μουσουλμάνους και Ισραηλίτες».¹⁹

Η ενέργεια αυτή καθιστούσε αναγνωρίσιμη κατά το ήμισυ την υπογραφείσα Συνθήκη, και φάνταζε ευνοϊκή και για τις μειονότητες, αφού εξασφάλιζε σε αυτές τη συνοχή τους και τη δυνατότητα εκπροσώπησής τους σε εκλογές, αλλά ήταν ευνοϊκή και για τον Βενιζέλο, καθώς αποτελούσε εγγύηση εξοβελισμού της επιρροής της εκλογικής τους δύναμης, όπως συνέβη στις εκλογές του 1920.²⁰ Η ένταξη των μειονοτικών ομάδων σε χωριστούς εκλογικούς καταλόγους ίσχυσε μέχρι τις εκλογές του 1933. Μετά την εκλογική νίκη των αντιβενιζελικών δυνάμεων οι κατάλογοι αυτοί καταργήθηκαν.²¹ Η διαχείριση των πολιτικών δικαιωμάτων των Εβραίων –όπως φαίνεται σε μητρώα και απογραφές, όπου εγκαταλείπεται η εθνοτική ονομασία και αντικαθίσταται από τη θρησκευτική ταυτότητα «Ισραηλίτες»– ακολούθησε πλέον τη λογική της *συμπερίληψης* και του *αποκλεισμού*, ανάλογα με τις ανάγκες της πολιτικής ελληνικής πραγματικότητας, εξωθώντας τον εβραϊκό πληθυσμό σε μια στάση διατήρησης της αυτονομίας και της συνοχής του με άλλα μέσα, μέσω της επιδίωξης της δημιουργίας δικών τους εκλογικών συλλόγων και της μη αποδοχής της αφομοίωσής τους.²²

Η δράση και η ζωή του εβραϊκού πληθυσμού της Αλεξανδρούπολης πριν και μετά την ενσωμάτωση της Θράκης.

Η εβραϊκή παρουσία της κοινότητας της Αλεξανδρούπολης συνοδοιπορεί με την εβραϊκή παρουσία στην περιοχή των Βαλκανίων και σχετίζεται με τις διώξεις των Εβραίων από την Ιβηρική χερσόνησο στο β' μισό του 15ου αιώνα, κατά τη διάρκεια των οποίων βρήκαν ως πρόσφορο έδαφος μετεγκατάστασής τους την Οθωμανική Αυτοκρατορία σε ευνοϊκούς χώρους και τόπους για τη επιβίωσή τους, κυρίως σε γεωγραφικά σημεία κομβικά ως προς την εμπορική δραστηριότητα, όπως η Θεσσαλονίκη, η Προύσα, η Κωνσταντινούπολη, η Αδριανούπολη κι άλλες θρακικές πόλεις. Ένας από τους τόπους εγκατάστασης ήταν και το νεοϊδρυθέν Δεδέαγατς.

Σύμφωνα με τα δεδομένα των απογραφών ως προς τον εβραϊκό πληθυσμό παρατηρείται πληθυσμιακή κινητικότητα με αυξομειώσεις.

Ειδικότερα η ομάδα εβραϊκού πληθυσμού στο σαντζάκι Αδριανουπόλεως την περίοδο 1881/1882-1893 ήταν πολύ μικρή αριθμητικά, ωστόσο το 1894 διπλασιάζεται, λόγω

της τάσης εκσυγχρονισμού στο Δεδέαγατς. Η αυξητική πορεία του ποσοστού του εβραϊσμού συνεχίζεται το 1898, ακολουθώντας τις συνθήκες και τα γεγονότα. Αναφέρουμε ενδεικτικά τη δημιουργία το 1900 της ενωτικής σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Δεδέαγατς, την εμπορική κίνηση με την ίδρυση του μεγάλου αλευρόμυλου του Πρωτόπαπα, την πυρκαγιά του 1905 στην Αδριανούπολη, που αποτέλεσε αφορμή απομάκρυνσης από την πόλη αυτή και έλευσης αλλά και εγκατάστασης Εβραίων στη Δυτική Θράκη, την εγκατάσταση του οθωμανικού στρατού στην περιοχή το 1906, που ευνόησε την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής και την κατέστησε πόλο έλξης πληθυσμών. Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν ότι τη δεκαετία του 1910 σημειώνεται η πιο δυναμική εμφάνιση των Εβραίων στην περιοχή.²³

Στις αρχές του 20ού αιώνα τα πολεμικά γεγονότα και οι διπλωματικές πράξεις που ακολούθησαν, η οικονομική και πολιτική κατάσταση της περιοχής της Θράκης, η οποία καλούνταν πλέον να ενσωματωθεί στο πλαίσιο των Νέων Χωρών με όλες τις σχετικές δυσκολίες προσαρμογής στο νέο καθεστώς, επιβεβαίωναν την ευθραυστότητα της περιοχής, γεννούσαν αισθήματα ανασφάλειας και αβεβαιότητας, και συνεπώς επηρέασαν την επιθυμία και το ενδιαφέρον παραμονής και διαμονής του εβραϊκού πληθυσμού στην περιοχή της Θράκης και στην Αλεξανδρούπολη.²⁴

Λόγω των γεγονότων της Μικρασιατικής Καταστροφής, της Συνθήκης της Λωζάννης και της έλευσης νέων προσφυγικών πληθυσμών, η πληθυσμιακή αύξηση στην Αλεξανδρούπολη συνεχίστηκε στις δύσκολες δεκαετίες του Μεσοπολέμου, ενισχύοντας τους ήδη υπάρχοντες μειονοτικούς πληθυσμούς της περιοχής.

Η εθνικιστική έξαρση και η ανάπτυξη του αντισημιτικού πνεύματος του Μεσοπολέμου, ειδικά κατά την περίοδο 1935-1940, «ευνόησε» την πληθυσμιακή αύξηση της συγκεκριμένης κοινότητας στην περιοχή. Στο τέλος της δεκαετίας του 1930, ένα ακόμη από τα πογκρόμ του τουρκικού κράτους συνέβαλε στη μετακίνηση εβραϊκών πληθυσμών. Σε αυτή τη δεκαετία χρονολογούνται και τα περισσότερα από τα ευρήματα των ταφικών μνημείων που έχουν μελετηθεί μέχρι στιγμής με βάση τις χρονολογίες θανάτου των νεκρών στο εβραϊκό νεκροταφείο της Αλεξανδρούπολης, το οποίο εντοπίστηκε πρόσφατα. Η έρευνα ανέδειξε 51 επιτύμβιες πλάκες με παλαιότερη την χρονολογία του 1894, η οποία εντοπίστηκε σε μια μόνο πλάκα, ενώ οι περισσότερες ανήκουν στη δεκαετία του 1910, πριν την ενσωμάτωση.²⁵

18. Αλλαμανή, Έ., Παναγιωτοπούλου, Κ., «Η Συνθήκη των Σεβρών», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1975, 142.

19. Γιαννουλόπουλος, Ι., «Οι εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920 και η επάνοδος του Κωνσταντίνου», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1975, 144-145.

20. Μαυρογορδάτος, Γ. Θ., «Οι εθνικές μειονότητες», στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδος το 20ού αι*, τ. Β2, Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2003, 27.

21. Ό.π., 27.

22. Ό.π., 28.

23. Κουλιάρη, ό.π., 54, 57.

24. Ό.π., 58.

25. Ό.π., 81-83.

Ο πολιτισμός της εβραϊκής κοινότητας της Αλεξανδρούπολης και οι σχέσεις της με την τοπική κοινωνία

Η εβραϊκή κοινότητα του Δεδέαγατς αποτελούνταν από σεφαραδίτες Εβραίους. Αυτό επιβεβαιώνεται από τη γλώσσα των εμπορικών συναλλαγών τους, κυρίως από αποδείξεις χρηματικών συναλλαγών, δελτία παραγγελιών, τις εβραϊκές εκφράσεις που χαρακτήθηκαν στις επιτάφειες πλάκες του εβραϊκού νεκροταφείου της κοινότητας της πόλης.²⁶ Η Ισπανοεβραϊκή γλώσσα «Λαδίνο» αποτέλεσε συνεκτικό στοιχείο της κοινότητας της οποίας εξέχον πρόσωπο, στο πλαίσιο συνοχής και διατήρησης του πνεύματος του κοινοτισμού, ήταν ο οικονομικά εύρωστος τραπεζίτης Μπαλούλ από την Αδριανούπολη.²⁷

Ως προς τον αριθμό των μελών της η εβραϊκή κοινότητα της Αλεξανδρούπολης υπήρξε μικρή. Ως «Νομικόν πρόσωπον Δημοσίου Δικαίου» αναγνωρίστηκε το 1938 από τον Βασιλιά Γεώργιο Β΄ και το 1939 απέκτησε και το καταστατικό λειτουργίας της, με την υπογραφή του κανονισμού λειτουργίας από τον Πρόεδρο Α. Χατέμ. Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τον αφανισμό της ακολούθησε η διάλυση, κατόπιν επίσημης απόφασης από το Κ(εντρικό) Ι(σραηλιτικό) Σ(υμβούλιο) Ε(λλάδος), των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων «Δράμας, Ζακύνθου, Νέας Ορεστιάδος και Φλωρίνης», καθώς «αριθμούσιν ελλάσοντας των πέντε (5) οικογενειών το 1970.²⁸

Η Συναγωγή υπήρξε κέντρο αναφοράς και συσπείρωσης, αλλά και χώρος ιστορικών και θρησκευτικών δεσμών, συμβουλίων και διαφόρων κοινοτικών λειτουργιών και στέγασης σχολείων. Λειτουργήσε ως χώρος τέλεσης θρησκευτικών εκδηλώσεων και συντήρησης του θρησκευτικού συναισθήματος, αποτελώντας συνεκτικό παράγοντα μεταξύ των μελών της κοινότητας και πηγή ενδυνάμωσης του αισθήματος αυτοσυντήρησης των μελών της. Ενώ η ίδρυση των θρησκευτικών χώρων του εβραϊσμού «εν Κερκύρα, Άρτη, Λαρίση και Βόλω» εντοπίζεται από το 1901, στους Ισραηλίτες της νεοϊδρυθείσας πόλης του Δεδέαγατς, λόγω της ιδιαιτερότητας των λίγων μελών, της ασταθούς αριθμητικής παρουσίας τους εξαιτίας της έντονης πληθυσμιακής κινητικότητας, αλλά και της αργοπορημένης ένταξης στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, αναγνωρίστηκε το δικαίωμα παραχώρησης της άδειας ενός μόνο δωματίου για θρησκευτική χρήση το 1902. Η ανέγερση της Χάβρας έγινε το 1903, με πνεύμα που δήλωνε την εκσυγχρονιστική διάθεση, ανάλογη του αστικού χώρου της νεοϊδρυθείσας πόλης. Ο σχεδιασμός της αποκαλύπτει τον επικοινωνιακό και εξωστρεφή

χαρακτήρα με το άνοιγμά της προς τον δρόμο και τη δυνατότητα θέασής της από τους περαστικούς, σύμφωνα με τον V.E. Messinas.²⁹ Μετά το Ολοκαύτωμα και τον πλήρη αφανισμό της μικρής εβραϊκής κοινότητας, ακολούθησε μια σειρά αλλεπάλληλων χρήσεων. Στην περίοδο του εμφυλίου χρησιμοποιήθηκε ως κατάλυμα στέγασης προσφύγων, το 1947 έγινε χώρος κατηχητικού σχολείου, το 1949 παραχωρήθηκε στη «Χριστιανική Αγωγή» με ενοικίαση και τον Αύγουστο του 1958 πωλήθηκε στον ίδιο φορέα.³⁰

Η εκπαίδευση του εβραϊκού στοιχείου συμπορεύτηκε με τα εκπαιδευτικά δεδομένα της περιοχής τον 19ο και τον 20ό αιώνα. Ανάμεσα στα σχολεία των θρησκευτικών μειονοτήτων της πόλης στον εμπορικό Οδηγό του Ιγγλέση το 1910 αναφέρεται η ύπαρξη εβραϊκής σχολής με 30 μαθητές. Τη λειτουργία της στήριξε αρχικά η Alliance και η χρηματική βοήθεια του Αυστοεβραίου Χιρς. Το εβραϊκό σχολείο λειτούργησε για σύντομο χρονικό διάστημα (1900-1906) με τη συνεργασία της Alliance. Κατόπιν, οι μαθητές μικρής σχολικής ηλικίας πήγαιναν σε σχολείο της Alliance στο Διδυμότειχο, ενώ τα παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας στη Θεσσαλονίκη. Σε ελληνικά σχολεία της Αλεξανδρούπολης εντοπίζονται σε σχολικές καταστάσεις του 1929. Επίσης υπάρχει και η περίπτωση αποφοίτησης του Νισσίμ Αλακαλά από την τότε Ζαρεΐφιο Ακαδημία.³¹

Η εβραϊκή κοινότητα της Αλεξανδρούπολης διατηρούσε σχέσεις με την εβραϊκή κοινότητα του Διδυμοτείχου, η οποία αντιστοίχως σχετιζόταν με τις κοινότητες Αδριανούπολης και Κωνσταντινούπολης.³²

Αναφορικά με την κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική δράση των Εβραίων της Αλεξανδρούπολης, σε δημοσιεύματα του τοπικού τύπου αναδεικνύεται η συμμετοχή τους σε αθλητικές, πολιτιστικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις.³³ Επίσης, οι υπηρεσίες τους στον στρατό είναι αναμφισβήτητες. Ειδικότερα, η απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων όριζε την ανάγκη εκπλήρωσης στρατιωτικών υποχρεώσεων από τους Έλληνες Ισραηλίτες στη χώρα και τη συμμετοχή τους σε τυχόν στρατιωτικές επιχειρήσεις.³⁴ Αναφέρουμε, επίσης, ότι ο John Braunstein υπηρέτησε στη R(oyal) A(ir) F(orce), στην Παλαιστίνη το 1941, κι ως πιλότος στον πόλεμο του 1943, ενώ και ο Αρμάνδο Μέντα υπηρέτησε στην πολεμική αεροπορία στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.³⁵

Ο αντισημιτισμός και η Τελική Λύση

Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στο εβραϊκό στοιχείο και τους υπόλοιπους πληθυσμούς της περιοχής της Θράκης

26. Στο εξής κάθε φορά θα γίνεται χρήση του ονόματος της πόλης ως «Δεδε-αγάτς», όταν θα αφορά σε περίοδο πριν την ένταξη της πόλης στην ελληνική επικράτεια, ενώ ως «Αλεξανδρούπολη» όταν αναφερόμαστε σε περιόδους ή χρονικά σημεία μετά το 1920, οπότε έγινε η αλλαγή του ονόματος σε Αλεξανδρούπολη, βλ. Κουλιάκη, ό.π., 69, 85, 87.

27. Ό.π., 68.

28. Ό.π., 68, 40.

29. Messinas V.E., *The Synagogues of Greece. A study of Synagogues in Macedonia and Thrace*, στο Κουλιάκη, ό.π., 38.

30. Κουλιάκη, ό.π., 35-39, 72.

31. Ό.π., 101-105.

32. Ό.π., 62.

33. Ό.π., 91.

34. Ό.π., 115-116, 118-119, 121.

35. Ό.π., 167.

εκφράστηκε και σε επαγγελματικό και σε πολιτικό επίπεδο, στο πλαίσιο των ιδιαιτέρων συνθηκών της νεωτερικότητας και της δημιουργίας εθνικών κρατών. Ο αυξημένος αριθμός του προσφυγικού στοιχείου, η αναγκαστική συνύπαρξη Εβραίων και προσφύγων, η βενιζελική πολιτική για ένα εθνικά ομοιογενές κράτος και το διάχυτο πνεύμα αντισημιτισμού σε όλη την Ευρώπη στη δεκαετία του 1930 ενίσχυσε το αίσθημα της ξενοφοβίας προς κάθε νέο πληθυσμιακό κύμα που κατέφθανε και ως ένα βαθμό σχετίζεται με το αίσθημα ξενοφοβίας και τον έστω και περιορισμένο αντισημιτισμό στην περιοχή στις αρχές της ίδιας δεκαετίας. Επίσης, την κατάσταση δυσχέραναν οι παράγοντες που ενίσχυαν το οικονομικό αδιέξοδο σε τοπική κλίμακα λόγω κλιματικής επιδείνωσης, αλλά και σε εθνικό και διεθνές επίπεδο στα τέλη της δεκαετίας του 1920.³⁶

Το 1941 με την τριπλή κατοχή της Ελλάδας, η «ιδιότυπη στρατιωτική διοίκηση»³⁷ που ίσχυσε στην περιοχή της Θράκης αναγνώρισε στη Βουλγαρία την άσκηση αστυνόμευσης, καθοδηγούμενης από τους Γερμανούς, ενώ ήδη από τότε, κατόπιν υποδείξεων της Γερμανίας, άρχισε και η αντιεβραϊκή πολιτική της Βουλγαρίας έναντι των κατοίκων της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης, σε αντίθεση με την ευνοϊκή αντιμετώπιση που έδειξαν προς τους Τούρκους κι Αρμένιους των συγκεκριμένων περιοχών, όχι όμως και προς τους Έλληνες.³⁸

Η σκληρή στάση των Βουλγάρων προκάλεσε μεταναστεύσεις Ελλήνων και Μουσουλμάνων προς τη Γερμανοκρατούμενη Ελλάδα ή ακόμη και προς την Τουρκία, οι οποίες πύκνωναν και λόγω της επιστράτευσης στα «τάγματα εργασίας»,³⁹ πριν ακόμη από το ξέσπασμα του πολέμου και τον σχεδιασμό της Τελικής Λύσης. Ανάμεσα σε αυτούς υπήρξαν και Εβραίοι που μετακινήθηκαν προς άλλες ελληνικές πόλεις και στην Παλαιστίνη. Δεν έλειπαν και φαινόμενα κακοποιήσεων στον γυναικείο εβραϊκό πληθυσμό της πόλης. Αναφέρεται ενδεικτικά η περίπτωση της Εβραίας Σ.Α., που κακοποιήθηκε συστηματικά από Βούλγαρους στην Αλεξανδρούπολη στις 25/5/1941 σε ηλικία 60 ετών,⁴⁰ ενώ και πολλές άλλες Εβραίες γυναίκες από την ίδια πόλη είχαν παρόμοια μοίρα.

Το 1943 ακολούθησε ο εκτοπισμός των Εβραίων της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Ανάμεσα σε αυτούς τα τελευταία 42 άτομα εβραϊκής καταγωγής δεν απέφυγαν

την Τελική Λύση και μεταφέρθηκαν στην Τρεμπλίνκα.⁴¹ Ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση του Αρμάνδου Μέντα, ο οποίος ζούσε στην Αθήνα με την οικογένεια του και στις 11/6/1944 συνελήφθη από τους Γερμανούς, με αποτέλεσμα η ελληνική ταυτότητα που του χορηγήθηκε από τον Αστυνομικό Διευθυντή Άγγελο Έβερτ να μην τον σώσει και στις 30 Ιουνίου να μεταφερθεί στο Άουσβιτς, κατόπιν στο Στούνγχοφ, κι από εκεί στο στρατόπεδο συγκέντρωσης στο Μπούχεβαλντ με τον αριθμό 97584, από όπου εκτοπίστηκε στις 9 Ιανουαρίου 1945 και τα ίχνη του χάθηκαν.⁴²

Συμπεράσματα

Πριν από την ενσωμάτωση της Θράκης στην ελληνική επικράτεια φαίνεται ότι οι συνθήκες ευνοούσαν την ανάπτυξη του Δεδέαγατς και άρα μέσα στη γενικότερη αυξητική πληθυσμιακή κινητικότητα στην πόλη στη δεκαετία του 1910 ευνοήθηκε και η εβραϊκή παρουσία σε αυτήν.

Με την υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου ξεκίνησαν οι πληθυσμιακές ανακατατάξεις που συνεχίστηκαν, έτσι ώστε για αρκετές δεκαετίες τα παλιρροϊκά πληθυσμιακά κύματα να ταλαιπωρούν τη θρακική γη και τους πληθυσμούς που ζούσαν ή βρέθηκαν σε αυτήν. Μετά την ενσωμάτωση οι πληθυσμιακές μετακινήσεις λόγω των πολέμων και μιας εθνικής πολιτικής που στόχευε να θέσει όρια και να προσδιορίσει σαφώς τους πληθυσμούς μέσα σε αυτά, φθάνοντας και σε καταστάσεις εθνικιστικής έξαρσης, αποτέλεσαν τους παράγοντες εκείνους που θα επιδρούσαν αποφασιστικά στα δημογραφικά δεδομένα των Νέων Χωρών.

Η υποχρεωτική εγγραφή στα Μητρώα Αρρένων με τη διάθεση εναγκαλισμού των μειονοτικών ομάδων αποτέλεσε έναν από τους στόχους της βενιζελικής πολιτικής που προσπαθούσε να χαράξει τα σύνορα της χώρας ή μάλλον ενός αστικού χώρου ανάπτυξης, τηρώντας τις διατάξεις των Συνθηκών που είχαν υπογραφεί.⁴³ Ωστόσο, η απόφαση για τη δημιουργία ξεχωριστών εκλογικών καταλόγων για τις μειονότητες, αυτομάτως έθετε τις βάσεις αμφισβήτησης της σχέσης μεταξύ έθνους και πολίτη, ρήξης της εθνικής ενότητας, ενώ άνοιγε ένα νέο κύκλο συγκρουσιακών σχέσεων μεταξύ «κράτους- έθνους» και «κράτους-πόλης» έτσι, ο «αλλόχθων» αναγνωριζόταν ως άτομο διαφορετικής φυλετικής προέλευσης με νομιμοποίηση συγχρόνως των συνεκτικών στοιχείων του, της θρησκείας και της γλώσσας, που τον καθιστούσαν “ξένο” προς το έθνος, αλλά τον

36. Κακουλίδης, Γ., «Η εκπνέουσα και η ανατέλλουσα εκατονταετηρίς. Α΄. Το παρελθόν», *Λεύκωμα Θράκης-Μακεδονίας*. Θρακική Στοά, Κομοτηνή: εκδότης Αργ. Δρακόπουλος, τύποις Απ. Αντωνιάδου, 1932. Ιδιωτικό Αρχείο Ελένης Αντωνιάδου. Στην εποχή που Υπουργός Γενικής Διοικήτης ήταν ο Κακουλίδης καταρτίστηκε επταμελής Στατιστική Επιτροπή Νομού Έβρου στην οποία συμμετείχαν και οι Εμμ. Φιμερέλλης, Πρόεδρος Εμπορικού Επιμελητηρίου Αλεξανδρουπόλεως τότε και Α. Μπράτης, Οικονομικός Έφορος Αλεξανδρουπόλεως, βλ. «Περί καταρτισμού Στατιστικής Επιτροπής εν τῷ Νομῷ Έβρου», *Εφημερίς Κυβερνήσεως*, τ. β΄, αρ. φ. 139, Αθήνα: 25/11/1930.

37. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, Ξ., *Η Βουλγαρική Κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη*.

Καθεστώς-Παράμετροι-Συνέπειες, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 2007, 38-40, 44.

38. Frederick, C. B., *The Bulgarian Jews and the Final Solution, 1940-1944*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1972, 139, 142, 154.

39. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., 143.

40. Hellenic Information Service Department II a, Nazi War Crimes Disclosure Act, NWDC, CIA special collections Release in Full, 2000, Information Bulletin “C” (Atrocities), Part “B”, No 34, Information received during 1941-1942.

41. Κουλιάρη, ό.π., 164-168.

42. Ό.π., 236.

43. Παναγιωτόπουλος, Δ., «Η μεταξική προπαγάνδα και η ελληνική επανάσταση» στο Π. Πιζάνιας (επιμ.), *Η ελληνική επανάσταση του 1821: ένα ευρωπαϊκό γεγονός*, Αθήνα: Κέδρος/Ίόνιο Πανεπιστήμιο, 375-376.

αναγνώριζαν ως “πολίτη”, αφού γινόταν αποδεκτός ως μόνιμος κάτοικος των πόλεων.⁴⁴

Σε οικονομικό επίπεδο οι εδαφικές διευθετήσεις, η τριχοτόμηση της περιοχής, και η αλλαγή των συνόρων αναδιαμόρφωσε τις συνθήκες της εμπορικής ζωής, ενώ πόλεις με τις οποίες είχε αναπτυχθεί εσωτερική οικονομική δραστηριότητα (όπως μεταξύ Δεδέαγατς και Αδριανούπολης) πέρασαν στο εξωτερικό εμπόριο, προκαλώντας νέες δυσκολίες και οικονομική εξαθλίωση στους νεήλυδες της περιοχής που αναζήτησαν νέες, ευνοϊκότερες συνθήκες ζωής.⁴⁵

Το εβραϊκό στοιχείο της Αλεξανδρούπολης αποτελεί μια περίπτωση μελέτης που συμβάλλει στην κατανόηση του βαθμού συμμετοχής και προσαρμογής στην τοπική κοινωνία της Αλεξανδρούπολης, των δυσκολιών που αντιμετώπισε η ίδια η εβραϊκή κοινότητα μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των δυσκολιών ένταξης και ενσωμάτωσης του θρακικού χώρου και του πληθυσμού του στο ελληνικό κράτος, αλλά και των σχέσεων με τους κατοίκους των Νέων Χωρών, οι οποίοι ενώ έδειχναν διάθεση αφοσίωσης στο ελληνικό έθνος, δεν διαπνέονταν από τα ίδια αισθήματα για το ελληνικό κράτος. Η αντιφατική κατάσταση αυτή προκάλεσε μια «ισχυρή αστική και περιφερειακή ταυτότητα», η οποία «ευνόησε» την εκδήλωση εθνικιστικών συναισθημάτων⁴⁶ και την ανάπτυξη ενός εθνικισμού με τάσεις διχαστικές, με κατάληξη τον εκτοπισμό και την εξαφάνιση των εβραϊκών κοινοτήτων, μεταξύ των οποίων ήταν και η εβραϊκή κοινότητα της Αλεξανδρούπολης.

Η τύχη των εβραϊσμού της νεόδμητης πόλης, που η ύπαρξη και η μοίρα της συνδέεται με την ολοκλήρωση της επέκτασης των ορίων του ελληνικού κράτους, υποδηλώνει τον βαθμό ενσωμάτωσής του μέσα στην θρακική πόλη. Από την εβραϊκή κοινότητα της Αλεξανδρούπολης επέζησαν μόνο οι δύο οικογένειες Ρειτάν, οι οποίες επέστρεψαν μεταπολεμικά στην πόλη, όπου και έζησαν μέχρι το 1965 περίπου. Η εβραϊκή κοινότητα της Αλεξανδρούπολης συμπεριλαμβάνεται στις χαμένες εβραϊκές κοινότητες, με χαραγμένη την ταυτότητα και την ύπαρξή της στο Valley of the destroyed communities στο Yad Vashem στην Jerusalem, όπου έχουν χαραχθεί σε 107 τοίχους τα ονόματα των 5.000 περίπου εβραϊκών κοινοτήτων που καταστράφηκαν και χάθηκαν ή διασώθηκαν μετά βίας μετά το Ολοκαύτωμα.⁴⁷

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι η ενσωμάτωση των Εβραίων στην περιοχή της Θράκης αφήνει ζητήματα ανοιχτά για διερεύνηση ως προς τον γενικότερο βαθμό ενσωμάτωσης των εβραϊκών κοινοτήτων των Νέων Χωρών στην ελληνική κοινωνία εντός των ορίων του εθνικού κράτους.

44. Charle, C., «Γαλλία και Γερμανία: Δύο μορφές πολιτικής αντιμετώπισης της εθνικότητας», *Σύγχρονα θέματα*, 54, (1995), 70.

45. Χατζηωσήφ, Χ., «Το προσφυγικό σοκ οι σταθερές και οι μεταβολές της ελληνικής οικονομίας» στο Χ. Χατζηωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ. Β1: Β' Παγκόσμιος Πόλεμος 1940-1945, Κατοχή, Αντίσταση, Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2009, 41• Κουλιάρη, ό.π, 52.

46. Σε αυτό το κράτος με τα εθνικά χαρακτηριστικά αντιπαράκειται συνήθως το «κεντρικό κράτος» και οι «τοπικές κοινότητες» διαμορφώνοντας κριτήρια κατασκευής ταυτότητας, σύμφωνα με τα οποία επιμερίζεται το σύνολο σε «πιο γνήσιους Έλληνες» και σε «πιο γενναίους πατριώτες», βλ. Ματάλας, Π., «Ο Λεωνίδας, ο Γκρέκο και ο Μεγαλέξανδρος: περί (τοπικών) ταυτοτήτων και άλλων τινών», στο Α. Ματθαίου, Σ. Μπουρνάζος, Π. Πολέμη (επιμ.), *Στην τροχιά του Φιλίππου Ηλιού: ιδεολογικές χρήσεις και εμμονές στην ιστορία και την πολιτική*, Πρακτικά εκδήλωσης από τις Εκδόσεις Πόλις και τα Ιστορικά (Αθήνα, 21 Δεκεμβρίου 2007), Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη, 2008, 106-109.

47. Valley of the destroyed communities στοYad Vashem στην Ιερουσαλήμ. Φωτογραφικό υλικό από ιδιωτικό αρχείο της γράφουσας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Charle, C., «Γαλλία και Γερμανία: Δύο μορφές πολιτικής αντιμετώπισης της εθνικότητας», *Σύγχρονα θέματα*, 54 (1995), 99-109.

Clogg, R., *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, μτφρ. Λ. Παπαδάκη και Μ. Μαυρομάτη, Αθήνα: Κάτοπτρο, 2003.

Frederick, C. B., *The Bulgarian Jews and the Final Solution, 1940-1944*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1972.

Αλλαμανή, Έ., Παναγιωτοπούλου, Κ., «Η Συνθήκη των Σεβρών», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1975, 139-146.

Ασδραχάς, Ι. Σπ., «Η ιστορία είναι από τη φύση της ανατρεπτική», συνέντευξη στους Β. Καραμανωλάκη και Ά. Ματθαίου στις 14.11.2014, για την εκπομπή των Αρχαίων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας «Ιστορία στο Κόκκινο» (επιμ. Ηλίας Νικολακόπουλος) στον ραδιοφωνικό σταθμό Στο Κόκκινο 105,5, διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.lifo.gr/blogs/almanac/i-istoria-einai-aro-ti-fysi-tis-anatreptiki> (ανακτήθηκε στις 12/11/2021).

Γεωργαντζή, Π., *Θρακικός Αγώνας 1912-1920. Ύστατοι απελευθερωτικοί αγώνες της Δ. Θράκης*, Ξάνθη: Στέγη γραμμάτων και καλών τεχνών Δήμου Ξάνθης, 1993.

Γιαννουλόπουλος, Ι., «Οι εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920 και η επάνοδος του Κωνσταντίνου», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1975.

Εφημερίς Κυβερνήσεως, τ. β', αρ. φ. 139, Αθήνα: 25/11/1930.

Κακουλίδης, Γ., «Η εκπνέουσα και η ανατέλλουσα εκατονταετηρίς. Α'. Το παρελθόν», *Λεύκωμα Θράκης-Μακεδονίας*. Θρακική Στοά, Κομοτηνή: εκδότης Αργ. Δρακόπουλος, τύποις Απ. Αντωνιάδου, 1932.

Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Έ., Αγτζίδης, Β., *Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης. Ενδεικτικές όψεις των συμβολικών πολέμων για την Ιστορία και τη Μνήμη*, Αθήνα: Ταξιδευτής, 2010.

Κοτσαγεώργη-Ζυμάρη, Ξ., *Η Βουλγαρική Κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη. Καθεστώς-Παράμετροι-Συνέπειες*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 2007.

Κουλιάρη, Χ., *Η εβραϊκή παρουσία στην "αλίμενον [ταύτην] γωνίαν της Θράκης" Νγεντέ-Αγάτς-Αλεξανδρούπολη (1870-1965)*, Αθήνα: Οσελότος, 2022.

Ματάλας, Π., «Ο Λεωνίδα, ο Γκρέκο και ο Μεγαλέξανδρος: περί (τοπικών) ταυτοτήτων και άλλων τινών», στο Ά. Ματθαίου, Σ. Μπουρνάζος, Π. Πολέμη (επιμ.), *Στην τροχιά του Φιλίππου Ηλιού: ιδεολογικές χρήσεις και εμμονές στην ιστορία και την πολιτική* (Αθήνα, 21 Δεκεμβρίου 2007, Αθήνα: Πόλις και περ. Ιστορικά, εκδ. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 2008.

Μαυρογορδάτος, Γ. Θ., «Οι εθνικές μειονότητες», *Ιστορία της Ελλάδος το 20^ο αι*, Χατζηιωσήφ Χ. (επιμ.), τ. Β2, Αθήνα: Βιβλιόραμα 2003.

Μαχαιρά, Α., Παπαστεφανάκη, Λ. (επιμ.), *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος αιώνας: οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός*. Πρόλογος: Μωυσής Ελισάφ, Πρακτικά Διεθνούς επιστημονικού Συνεδρίου (Ιωάννινα 21-23/5/2015), Ιωάννινα: Ισνάφι, 2016.

Οικονόμου, Ν., «Η περίοδος από το Σεπτέμβριο του 1926 ως το Φεβρουάριο του 1935. Η τετραετία του Βενιζέλου (1928-1932)», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 310-314.

Παναγιωτόπουλος, Δ., «Η μεταξική προπαγάνδα και η ελληνική επανάσταση» στο *Η ελληνική επανάσταση του 1821: ένα ευρωπαϊκό γεγονός*, Π. Πιζάνιας (επιμ.), Αθήνα: Κέδρος/Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, Κ., *Ο αντίκτυπος της Συνθήκης του Βουκουρεστίου στη Θράκη, ανάτυπο η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα (Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 1988)*, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1990.

Ριτζαλέος, Β., *Νεότερη και Σύγχρονη ιστορία, Οι Εβραϊκές κοινότητες στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη από τα μέσα του 19ου αι μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη: 2006.

Υπομνήματα των Ελευθέρων Τεκτόνων προς τους ελεύθερους τέκτονας της υψηλίου, Αδριανούπολη: 1922, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

«ΤΡΕΙΣ ΓΑΛΛΟΙ ΜΙΛΟΥΝ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ ΔΙΑΣΥΜΜΑΧΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ (THRACE INTERALLIÉE, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1919-ΜΑΪΟΣ 1920)».

ΙΩΑΝΝΗΣ Μ. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ
ΑΝ. ΚΑΘ. ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
& ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ Δ.Π.Θ.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ήδη από της εγκαταστάσεώς του, φαίνεται ότι το χαρακτηριζόμενο ως προσωρινό καθεστώς της «Διασυμμαχικής Θράκης» πιθανότατα αποσκοπούσε, εκ μέρους των εμπνευστών του, σε πιο μακροχρόνια παραμονή της Γαλλίας στην περιοχή, όπως, τουλάχιστον, διακρίνεται από τα στοιχεία που παραθέτουν τρεις Γάλλοι συγγραφείς. Η άκρως επιμελημένη ανασυγκρότηση όλου του διοικητικού μηχανισμού της επαρχίας, σε συνδυασμό με την ίδρυση νέου θεσμικού πλαισίου, καθώς και τη στελέχωση των τοπικών υπηρεσιών υπό τη στενή επιτήρηση Γάλλων υπευθύνων, υποδηλώνει τη λανθάνουσα-απώτερη πρόθεση εξέλιξης της Thrace Interalliée σε καθεστώς Εντολής-Mandate.

Οι προαναφερθέντες είναι, ο ταγματάρχης Gustave Marcellin Armingeat, στέλεχος του γαλλικού στρατού, με σταδιοδρομία, αρχικά, από τις αποικιακές μονάδες της βορείου Αφρικής και κατόπιν στους Α' και Β' Παγκοσμίους πολέμους. Ο δεύτερος είναι ο Jacques Bourcart, γεωγράφος, γεωλόγος και ωκεανογράφος, με γνώση του βαλκανικού χώρου εξαιτίας της στρατεύσεώς του στη Στρατιά της Ανατολής. Ο τρίτος είναι ο Henry Begouën, δημοσιογράφος και προϊστορικός αρχαιολόγος. Όλες οι παραπάνω μαρτυρίες συγκλίνουν, σχετικά, τόσο ως προς τη γενική όσο και τις ειδικές θεωρήσεις του ζητήματος της δυτικής Θράκης· η σύγκλιση αυτή, που θα φθάναμε να τη χαρακτηρίσουμε μέχρι και ταύτιση, οδηγεί στο συμπέρασμα πως οι εξεταζόμενοι συγγραφείς είναι αρκούντως αυθεντικοί εκφραστές της επίσημης πολιτικής της χώρας τους και τούτο επιτρέπει διαφωτιστικές αναγωγές και συμπεράσματα.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ:

Θράκη, Διασυμμαχική κατοχή, Προτεκτοράτο, Εντολή-Mandate, Στρατιά της Ανατολής, Συνθήκη του Neuilly, Thrace Interalliée, Entente.

Στην ακολουθία των γεγονότων αμέσως μετά τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, η δυτική Θράκη τέθηκε υπό Διασυμμαχική κατοχή και το καθεστώς τούτο αποτελούσε ενδιάμεσο status, μέχρι την οριστική επιδίκαση της περιοχής. Οι εκκενωθείσες από τα βουλγαρικά στρατεύματα περιοχές, υπό την ονομασία «Διασυμμαχική Θράκη»-«Thrace Interalliée» διοικήθηκαν από τη Γαλλία, εξ ονόματος των Δυνάμεων της Εγκάρδιας Συνεννόησης-Entente και ο Γενικός Διοικητής των Συμμαχικών Στρατευμάτων της Ανατολής, ο Franchet d'Esperey επιφορτίστηκε, στα τέλη Σεπτεμβρίου 1918, να κοινοποιήσει την απόφαση του Ανωτάτου Συμβουλίου της Ειρήνης στην κυβέρνηση της Σόφιας και να διασφαλίσει την εκτέλεσή της. Η περίοδος κατοχής της Διασυμμαχικής Θράκης υπό γαλλική εντολή, θα διαρκούσε περίπου επτά μήνες, από τις 10 Οκτωβρίου, μέχρι τις 28 Μαΐου 1920, ημεροχρονολογία στην οποία τα εν λόγω εδάφη θα αποδίδονταν στην Ελλάδα.

Εν τέλει, από τις 22 Οκτωβρίου, ο στρατηγός Charles Antoine Charpy διορίστηκε από τον αρχιστράτηγο d'Esperey, αρμοστής της νοτιοδυτικής Θράκης, όπως οριζόταν από το άρθρο 48 της συνθήκης ειρήνης με τη Βουλγαρία. Υπό τις διαταγές του τέθηκαν όχι μόνον τα συμμαχικά στρατεύματα και οι στρατιωτικές υπηρεσίες που στάθμευαν στη ζώνη ευθύνης του, αλλά ακόμη

και οι υπάλληλοι σε όλες τις υπηρεσίες που ασκούσαν καθήκοντα στην εν λόγω περιοχή. Ως εκ τούτου, το έργο που ανατέθηκε στους Συμμάχους στη Θράκη, ήταν η επιβολή πολιτικής και διοικητικής τάξης¹.

Από του σημείου αυτού εξειδικεύουμε, εστιαζόμενοι αποκλειστικά στην απολογιστική αφήγηση του Gustave Marcellin Armingeat, του Γάλλου αξιωματικού που, στο 49ο τεύχος της Γαλλικής Στρατιωτικής Επιθεώρησης, του Ιουλίου 1925, δημοσίευσε την αυτοπρόσωπη μαρτυρία του στο άρθρο με τον τίτλο: «Η γαλλική διοίκηση στη δυτική Θράκη (Οκτώβριος 1919-Μάιος 1920)», όντας η πρώτη ανάλυση για τη Διασυμμαχική Θράκη, από τις τρεις συνολικά που ερευνήθηκαν και εκτίθενται στην παρούσα ανακοίνωση².

Πριν προχωρήσουμε στη συζήτηση περί των αναλύσεών του, οφείλουμε, όπως θα γίνει και με τους άλλους δύο συγγραφείς, να αναφερθούμε συνοπτικά στον περιπετειώδη, από την άποψη της συμμετοχής σε πολεμικά γεγονότα, βίο του. Ο Armingeat έζησε μεταξύ των ετών 1881-1947 και πολέμησε και στους δύο παγκοσμίους πολέμους· καταγόταν από οικογένεια με στρατιωτική παράδοση, καθώς ο πατέρας του ήταν αξιωματικός του πυροβολικού. Στα 38 με 39 έτη του υπηρέτησε στη Θράκη³. Εικάζουμε, βάσει της

1. Για τη δράση του Γάλλου στρατηγού στη διάρκεια της Διασυμμαχικής κατοχής βλ. στο J. Dalègre, « La mission du général Charpy en Thrace occidentale », *Mésogéios*, 4 (1999), 68-69.

2. Armingeat (Commandant), « Le commandement français en Thrace occidentale », *La Revue Militaire Française - publiée avec le concours de l'état-major de l'Armée*, 49 (Juillet-Septembre 1925), Nancy-Paris-Strasbourg: Librairie Militaire Berger - Levraut, 289-309.

3. Βιογραφικά στοιχεία στο Delphine Étienne-Alain Guéna, *Officiers Généraux de l'Armée de Terre et des Services (Ancien Régime-2010) Répertoire*

ηλικίας και του ότι τον συναντούμε προαγόμενο σε αντισυνταγματάρχη το 1928, πως στη Διασυμμαχική δύναμη είχε τον βαθμό του ταγματάρχη, καθώς, επίσης, και λόγω του ότι το όνομά του το συνοδεύει ο προσδιορισμός *commandant*, τον οποίον έφεραν οι ταγματάρχες-στρατιωτικοί διοικητές των κατεχόμενων θρακικών υποδιοικήσεων-των καζάδων της οθωμανικής επαρχιακής διοικητικής διαίρεσης.

Ο κύριος στόχος του άρθρου του Γάλλου στρατιωτικού για τη 'Διασυμμαχική Θράκη' είναι απολογιστικός, ήτοι να αποδείξει την απολύτως επιτυχή εκτέλεση της αποστολής που είχε ανατεθεί από τους Συμμάχους στο γαλλικό εκστρατευτικό σώμα. Τούτο διαπιστώνεται από τη ρητή του διατύπωση πως: «[...] σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να δείξει το πως η ανατεθείσα στη Γαλλία αποστολή, στη δυτική Θράκη, ολοκληρώθηκε από τους αξιωματικούς και τους στρατιώτες και να αναφέρει τα επιτυχή αποτελέσματα που υπήρξαν κατά τη διάρκεια αυτής της σύντομης περιόδου κατοχής, τόσο για τη Γαλλία όσο και συνολικά για την υπό διοίκηση περιοχή»⁴.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζουν οι παρατηρήσεις του Armingeat για την εθνοφυλετική σύγκρουση η οποία πάντα υπέφωσκε στη Θράκη, αλλά έλαβε εκρηκτικές διαστάσεις κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων (1912-1913), διαστάσεις που διατηρήθηκαν και κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και επιδεινώθηκαν μετά την ανακωχή μέσω της έντονης προπαγάνδας που γινόταν είτε από τις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις είτε από τα τοπικά κομμάτια, ενώ η διαμάχη αναζωπυρωνόταν από τις αντιτιθέμενες προσδοκίες κάθε εθνοτικής ομάδας εμπρός στην επικείμενη συνθήκη ειρήνης που θα επιβαλλόταν στη Βουλγαρία, τον Οκτώβριο του 1919, και έφθασαν σε επίπεδο πρωτόφαντης βιαιότητας.

Ο Armingeat, όντας ευθυγραμμισμένος με τις επιλογές και τις επιδιώξεις της γαλλικής εξωτερικής πολιτικής στην περιοχή, επαναλαμβάνει συχνά τις φιλικές διαθέσεις και εκδηλώσεις του εντοπίου πληθυσμού της θρακικής επαρχίας, διατεινόμενος πως: «Με τη στάση τους, τον ενθουσιασμό τους, την αφοσίωσή τους, καθώς επίσης και με το πνεύμα πεθαρχίας που επέδειξαν, οι στρατιώτες μας κέρδισαν γρήγορα τη συμπάθεια του πληθυσμού, παρά το γεγονός ότι, τις πρώτες ημέρες, δεν υπήρχε εμπιστοσύνη στη γαλλική διοίκηση»⁵.

Πολλαπλώς ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρηση του Γάλλου στρατιωτικού για τις αδυναμίες της χάραξης των χερσαίων συνόρων μεταξύ Βουλγαρίας και Διασυμμαχικής Θράκης, οι οποίες είχαν σημαντικές επιπτώσεις στην παραγωγική διαδικασία και τη συνολική οικονομική ανάκαμψη της περιοχής ως ενιαίου χώρου,

δηλαδή των δύο πλευρών της οροσειράς της Ροδόπης. Αναφέρει δε πως τα νέα σύνορα δημιούργησαν δύο διακριτές ζώνες, αποκόποντας βιαίως και τεχνητώς την ορεινή περιοχή από την πεδιάδα.

Ωστόσο, αυτά τα τμήματα βρίσκονταν σε σχέση παραγωγικής αλληλεξάρτησης: επί παραδείγματι το βουνό παρείχε στον κάμπο κτηνοτροφικά και τυροκομικά είδη και, αντιστρόφως, η πεδιάδα προσέφερε τον καπνό, τα υφάσματα και κάποια εισαγόμενα προϊόντα από το Δεδέαγατς (σημ. Αλεξανδρούπολη). Οι ζωτικές αυτές ανταλλαγές, φυσικώ τω λόγω, ανεστάλησαν. Δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι κατά πόσον το παραπάνω σχόλιο προερχόταν από την εξ αυτοψίας κατανόηση της οικονομικής γεωγραφίας της περιοχής ή ήταν συνάμα υπαινιγμός για την αναγκαιότητα, και από οικονομικής πλευράς, υπαγωγής του εδαφικού αυτού τμήματος στη Βουλγαρία⁶.

Η συνολική αποτίμηση της κυρίαρχης ιδέας που διατρέχει το κείμενο του Armingeat πηγάζει από την παραδοχή ότι ο Γάλλος στρατιωτικός εκφράζει πλήρως την ακολουθούμενη εξωτερική πολιτική της Γαλλίας στη συγκεκριμένη περιοχή.

Εν συνεχεία, στον βαθμό που μπορούμε να εκτιμήσουμε τις ιδεολογικές προϋποθέσεις του συντάκτη του υπό εξέταση κειμένου, σε συνδυασμό με τις επιδιώξεις της μεταπολεμικής γαλλικής πολιτικής στην Εγγύς Ανατολή, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι τη στιγμή έκδοσης του άρθρου, μια πενταετία μετά την επιδίκαση της νοτιοδυτικής Θράκης στην Ελλάδα, η ολιγόμηνη άσκηση γαλλικής κυριαρχίας εκεί εξακολουθούσε να θεωρείται ως μια 'χαμένη' ευκαιρία εξασφάλισης γαλλικής εντολής (*mandate*), ώστε η κυριαρχία αυτή να αποκτήσει μονιμότερο χαρακτήρα, σε συνδυασμό, ίσως, και με τις ανατολικότερα του Έβρου κείμενες περιοχές - το εγγύτερο στα Στενά το βέλτιο στους στόχους.

Η περιγραφή της, κατά τον συγγραφέα, παρατηρούμενης βαρυθυμίας των πληθυσμών και της απροθυμίας τους να αποδεχθούν την αποχώρηση των γαλλικών στρατευμάτων, το Μάιο του 1920, είναι η εξωτερικευμένη έκφανση της ηθικής δικαίωσης με την οποίαν ο Armingeat *a posteriori* θεωρούσε ότι τεκμηριώνει την αναγκαιότητα παράτασης της γαλλικής διοίκησης σε μια αυτόνομη Θράκη⁷.

Ο δεύτερος κατά σειρά εξεταζόμενος συγγραφέας, ο Jacques Bourcart, είχε αλσατική καταγωγή, γεννημένος στην Guebwiller. Τα πρώτα χρόνια της επιστημονικής του κατάρτισης μαθήτευσε σε ωκεανογράφους και βιολόγους στο Roscoff και το Παρίσι. Απομακρύνθηκε από τη θαλάσσια έρευνα το 1913, όταν βρέθηκε στο Μαρόκο, όπου έκανε πολλές περιηγήσεις, πραγματοποιώντας

alphabétique, Château de Vincennes: Service Historique de la Défense Armée de Terre, 2011, 8, όπου ο Gustave Marcellin Armingeat φέρει την ένδειξη GDI (Général de division - Μέγαρχος). Τα ίδια στοιχεία και στον Jean Boÿ, *Historique de la 86e promotion de l'École spéciale militaire de Saint-Cyr (1901-1903), promotion du Centenaire de la Légion d'honneur*, χχ-χτ., 2.

4. Armingeat, ό.π., 290.

5. Armingeat, ό.π., 306-307.

6. Armingeat, ό.π., 297

7. Armingeat, ό.π., 307-308.

τοπογραφικές και γεωλογικές έρευνες. Στη συνέχεια, στο πλαίσιο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και πιο συγκεκριμένα το 1916, συμμετείχε με το Σύνταγμα του στη Στρατιά της Ανατολής και εκεί συνέλαβε το θέμα της διατριβής του: «Η Αλβανική επικράτεια διοικούμενη από τη Γαλλία»⁸.

Η εργασία του με τίτλο: «Η δυτική Θράκη διοικούμενη από τη Γαλλία, από τον Οκτώβριο του 1919 μέχρι το Μάιο του 1920» εκδόθηκε στις 10 Ιανουαρίου 1921, στο 34ο τεύχος της Πολιτικής και Κοινοβουλευτικής Επιθεώρησης των εκδοτών Fernand Faure και Edouard Julia. Στο εν λόγω κείμενο παρατηρούμε ότι ο Bourcart προλογίζει το άρθρο του με γενικόλογες ανθρωπολογικές και εθνολογικές παρατηρήσεις. Ιδιαίτερα σημαντική είναι και η παρατήρηση του Bourcart αναφορικά με το ζήτημα των ταυτοτήτων στα Βαλκάνια. Κατά τον 19ο αιώνα, με δεδομένη τη νομιμοποίηση, εκ μέρους των Οθωμανών, και του βουλγαρικού millet (1872), ο συγγραφέας ορθώς υπογραμμίζει πως:

Οι κοινοί θρησκευτικοί δεσμοί συχνά διερράγησαν από το πρόταγμα της εθνικής συνείδησης. [...] Οι γλωσσικές διαφορές έχουν λίγο περισσότερη αξία αλλά στην πλειονότητά τους οι άνθρωποι στην Ανατολή είναι πολύγλωσσοι και υπάρχει και ένας αριθμός λέξεων που πέρασαν μεταξύ των αντιπάλων σλαβικών γλωσσών. [...] Βαθμηδόν, η εθνική συνείδηση ξυπνά στις διάφορες ομάδες των Βαλκανίων. Μετά την σερβική, ελληνική και βουλγαρική, προστίθεται και αυτή των Αλβανών. Ωστόσο, οι Ρουμάνοι της Πίνδου και της Μακεδονίας και οι Σλαβομακεδόνες (sic) έχουν ήδη εθνική συνείδηση; Πώς, λοιπόν, να διαχωριστούν αυτές οι περιπτώσεις από άμεσα συσχετιζόμενες, όπως είναι αυτή της Θράκης⁹;

Η επιστημονική κατάρτιση και εξειδίκευση του συγγραφέα του επιτρέπει να προβεί σε μια ευσύνοπτη γεωγραφική-γεωλογική και κλιματολογική περιγραφή της Θράκης, στην οποία παρεμβάλλονται και σχόλια δημογραφικού περιεχομένου, που αφήνουν να διαφανούν ορισμένες ιδεολογικές του προβολές. Η περιγραφή αυτή κρίνεται χρήσιμο να παρατεθεί αυτούσια:

Η δυτική Θράκη, διαμέρισμα κατά το ήμισυ βουλγαρικό, περιλαμβάνει δύο περιοχές πολύ διαφορετικές μεταξύ τους· η δυτικότερη είναι μια κυματιστή χαμηλή πεδιάδα, περικλειστή, κατά κάποιον τρόπο, σε μια αψίδα της Ροδόπης· προς τα δυτικά, σε ένα από τα σκέλη αυτής της αψίδας κείται η Ξάνθη, πολύ βραχύδης και με ρηγματωμένες κοιλάδες· στην καμπύλη της αψίδας, η Ροδόπη κατεβαίνει ελαφρά προς τη βαλτώδη πεδιάδα· στην ανατολική της προέκταση υψώνεται λίγο και καλύπτεται από αδιαπέραστες λόχμες που οδηγούν προς τη θάλασσα του Δεδέαγατς. Τα χωριά, πλην αυτών στον κάμπο και κοντά στην πόλη της Ξάνθης, κείνται κοντά σε χειμάρρους ή σε δασωμένες πλαγιές που κατεβαίνουν από τη Ροδόπη όπως και στη Μακεδονία. Κάποιες

πόλεις είναι σημαντικά αστικά κέντρα· η Κομοτηνή βρίσκεται σε ελώδη πεδιάδα με μικρά αναχώματα και πολλούς ημισφαιρικούς λόφους που θυμίζουν την πεδιάδα της Θεσσαλονίκης, καθώς πρόκειται για πρώην πυθμένα λίμνης· η πεδιάδα θα μπορούσε να είναι πολύ γόνιμη, αν είχε καθαρισθεί και καλλιεργηθεί. Η Ροδόπη προστατεύει τη δυτική Θράκη από τους ηπειρωτικούς ψυχρούς ανέμους και η περιοχή έχει, τρόπον τινά, χαρακτήρα στέπας που επιτείνεται προχωρώντας προς βορρά. Οι άνεμοι από τη Ρωσία, οι οποίοι δίνουν στη Δοβρουσά τόσο σκληρό κλίμα το χειμώνα, τον κάνουν και εδώ αισθητό. Στη Θράκη τα χωριά είναι σε κάποιες περιπτώσεις τουρκικά, κάποιες βουλγαρικά και σπανίως μικτά. Την άνοιξη, η περιοχή είναι πραγματική όαση με οπωροφόρα δέντρα και αμυγδαλιές που ανθίζουν εκεί. Το άλλο τμήμα που υπέκειτο στη δικαιοδοσία της Γαλλίας, περιλάμβανε μέρος της κοίτης του Έβρου, στη δεξιά όχθη του ποταμού, ανήκει γεωγραφικά στην ανατολική Θράκη και είναι η αρχαία οδός από τη Σόφια προς την Κωνσταντινούπολη και μέρος της διαδρομής του Orient Express· τα σύνορα που, ως συνήθως, διαμορφώνονται επί χάρτου, αποκόπτουν τη Βουλγαρία από την Αδριανούπολη και απομονώνουν τον βουλγαρικό λαό από την εύφορη κοιλάδα του Άρδα¹⁰.

Στην εξειδίκευση περί της κοινωνικοοικονομικής γεωγραφίας των θρακικών πληθυσμών κατά κοινότητα, ο συγγραφέας είναι και προσεκτικότερος και ακριβέστερος, ώστε τα στοιχεία του να είναι μια επιμελημένη ανάλυση της κατανομής των παρατιθέμενων δημογραφικών μεγεθών:

Οι Έλληνες συναντώνται σε μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις κατά μήκος του Έβρου και της Κομοτηνής, της Ξάνθης, και του Ντεντέαγατς και σχεδόν όλοι είναι έμποροι. Οι Τούρκοι οι οποίοι συνιστούν στην δυτική Θράκη την πλειονότητα του πληθυσμού, κυριαρχούν στις περιοχές της Ξάνθης και της Κομοτηνής, είναι δε επί το πλείστον μικροκαλλιεργητές και τεχνίτες. Οι Βούλγαροι είναι μόνον γεωργοί και κατοικούν κυρίως στις κοιλάδες της Ροδόπης. Είναι Εξαρχικοί και μισούν εντονότερα και από τους μουσουλμάνους, τους Έλληνες πατριαρχικούς. Οι Πομάκοι, είναι βουλγαρικής «φυλής» και γλώσσας και έχουν μάλλον τουρκική εθνική συνείδηση αλλά μια έξυπνη θρησκευτική πολιτική της Βουλγαρίας, εύκολα θα τους προσέγγιζε. Οι νομάδες ή στοιχειωδώς εγκατεστημένοι Τσιγγάνοι είναι σιδεράδες και εποχιακοί αγροτικοί εργάτες, πολύ χρήσιμοι για την περιοχή. Η μελέτη αυτού του λαού όσο ενδιαφέρουσα και αν είναι, δεν έχει ακόμη αποτυπωθεί. Εβραίοι και Αρμένιοι είναι εγκατεστημένοι ως έμποροι στις πόλεις· οι πρώτοι, όπως και στη Θεσσαλονίκη, είναι ισπανόφωνοι¹¹.

Η δυσμενής αντιμετώπιση των ελληνικών διεκδικήσεων στη Θράκη εκ μέρους του Bourcart, προκύπτει αβίαστα από τα σχόλια περί της αντίδρασης του βουλγαρικού

8. A. Guilcher, « Jacques Bourcart (1891-1965) », *Annales de Géographie*, 75, no 409 (1966), 304.

9. J. Bourcart, « La Thrace Occidentale Administrée par la France Octobre 1919-28 Mai 1920 », *Revue Politique et Parlementaire*, no 34, t. CVI (10/01/1921), Paris: Fernand Faure-Edouard Julia, 442.

10. Bourcart, ό.π., 443-444.

11. Bourcart, ό.π., 445-446.

πληθυσμού στην ελληνική στρατιωτική κατάληψη της Ξάνθης. Κατά τη διατύπωση συμπεραίνεται ότι η ειρήνευση στην περιοχή είναι αποτέλεσμα της γαλλικής διοίκησης και όχι της προσέγγισης του μουσουλμανικού στοιχείου, που ήταν η ρητή σύσταση προς τον Μέγαρχο Λεοναρδόπουλο. Το κείμενο έχει ως εξής:

Αντιθέτως, η άφιξη των ελληνικών στρατευμάτων στην Ξάνθη είχε προκαλέσει σοβαρές ανησυχίες στην πλειονότητα του τουρκικού πληθυσμού της περιοχής, επίσης, πριν την είσοδο, το σύνολο του βουλγαρικού πληθυσμού είχε διαμιάς μεταναστεύσει. Παρά το γεγονός ότι η μεραρχία της Ξάνθης διενήργησε έντονη προπαγάνδα, κάθε ανεπιθύμητο συμβάν αποφεύχθηκε κατά τη διάρκεια της γαλλικής κατοχής¹².

Στην αποτίμηση της Γαλλικής διοίκησης της Θράκης ο Bourcart συμπυκνώνει τις αντιλήψεις του περί 'χαμένων ευκαιριών' και υποχωρητικής στάσης εις βάρος των γαλλικών συμφερόντων. Η βασική ιδέα που διέπει το κείμενο, είναι ότι η γαλλική κατοχή αντί να οδηγήσει στην παγίωση της εντολής και τη συνέχιση του έργου της ανασυγκρότησης, χρησιμοποιήθηκε 'εντέχνως' εκ μέρους της Ελλάδος ως πλατφόρμα για την ομαλή μετάβαση στην προσάρτηση: «Στην Αλβανία και τη Θράκη εργαστήκαμε για τους Έλληνες – κατά συνέπεια εις βάρος μας.». Επεκτείνοντας ακόμη περισσότερο τη σκέψη, ότι η προσάρτηση ενέτεινε τις φυλετικές διαμάχες, ο συγγραφέας διατείνεται πως: «Οι περιοχές αυτές, υπό μια διακυβέρνηση που θα άμβλυε τα φυλετικά μίσση και θα καθιστούσε αντιληπτό σε κάθε ομάδα ότι επιτελεί μια ειδική λειτουργία, απαραίτητη για όλες τις υπόλοιπες, θα γίνονταν οι πλουσιότερες στην Ευρώπη»¹³.

Το συμπέρασμα από όλη την προηγηθείσα ανάλυση είναι το επιστέγασμα της πατερναλιστικής αντίληψης περί της αναγκαιότητας της γαλλικής αιγίδας, αναγκαιότητας που πήγαζε εκ της ανωριμότητας των Βαλκάνιων νικητών-συμμάχων της Γαλλίας, να διαχειριστούν τις μειονότητες που παρέμεναν εντός των επικρατειών τους με τη νέα χάραξη των συνόρων. Οι προσαρτήσεις θα προξενούσαν δυσάρεσκειες στους απογοητευμένους μειονοτικούς πληθυσμούς που με τη σειρά τους θα συντηρούσαν εστίες εντάσεων και τριβών με συνέπεια την διαρκή απειλή για την ειρήνη. Η γαλλική εντολή-mandate θα απέτρεπε αυτές τις εξελίξεις, επιτρέποντας ταυτόχρονα την ισόρροπη ανάπτυξη των μειονοτικών κοινοτήτων σε ένα πλέγμα κοινωνικοοικονομικής αλληλεξάρτησης και αλληλοσυμπλήρωσης.

Ερχόμενοι στον τρίτο συγγραφέα, σημειώνουμε ότι ο κόμης Henry Begouën γεννήθηκε το 1863 στο Châteaugoux, όπου ο πατέρας του, που ανήκε σε παλιά νορμανδική οικογένεια, βρέθηκε προσωρινά λόγω επαγγελματικών υποχρεώσεων. Το 1868, οι γονείς του

εγκαταστάθηκαν στην Τουλούζη, γεγονός που καθόρισε το μέλλον του. Ωστόσο, οι αρχικές του σπουδές δεν είχαν καμία σχέση με τις κατοπινές επιδόσεις του και ξεκίνησαν από το Παρίσι, το Κολέγιο Stanislas, τη Νομική Σχολή και τη Σχολή Πολιτικών Επιστημών. Τίποτε δεν προμήνυε τη μελλοντική του σταδιοδρομία ως προϊστορικού αρχαιολόγου. Παράλληλα, συμμετείχε σε φιλολογικούς κύκλους και τούτο είχε θετική επίδραση στις μελλοντικές του ενασχολήσεις, καθώς συνδέθηκε με τη *Journal des Débats* (Εφημερίδα των Συζητήσεων), μέσω της οποίας μελέτησε πολιτικά προβλήματα και συμμετείχε σε αποστολές στην ταραγμένη Γερμανία και την κεντρική Ευρώπη, από όπου αποκόμισε σημαντική πείρα, ενώ πολλά και σημαντικά περιοδικά δημοσίευσαν άρθρα του. Εν τέλει, ο κόμης Begouën ήταν ένας homo universalis, ένας πολυδιάστατος άνθρωπος, πολυγράφος, που αγάπησε βαθιά την προϊστορική τέχνη. Οι πολιτικές του ανησυχίες, έχοντας πάντοτε υπ' όψιν τα συμφέροντα της πατρίδας του, μετά τη λήξη του πρώτου Παγκοσμίου πολέμου, εκφράστηκαν με την υιοθέτηση των βουλγαρικών θέσεων στο ζήτημα της Θράκης. Η συμμετοχή του στην αρθρογραφία και τις αποστολές της *Journal des Débats* στην κεντρική Ευρώπη, του επέτρεψαν να αποκτήσει το απαραίτητο γνωστικό και ιδεολογικό υπόβαθρο, ώστε να διαμορφώσει άποψη για τις θέσεις της Γαλλίας στην Ανατολή και ως εκ τούτου να τις διατυπώσει στην Ακαδημία της Τουλούζης¹⁴.

Ο Γάλλος αριστοκράτης δεν είδε εκ του σύνεγγυς την πραγματικότητα της Διασυμμαχικής Θράκης, παρά άντλησε πληροφορίες ενδεχομένως από αυτόπτες, τον Τύπο και διάφορα άλλα πολιτικά αναγνώσματα και όλα αυτά τα υπέβαλε στη βάση της προσωπικής του κρίσης, της αδιαμφισβήτητα οξείας παρατηρητικότητας και των ιδεολογικών του προϋποθέσεων. Ως προς το δεύτερο σκέλος της επισήμανσής μας, το είδος της πηγής, αναφερόμαστε στο ότι πρόκειται για έμμεση και συνοπτική παρουσίαση της διάλεξης που δόθηκε στη συνεδρία της 1ης Ιουνίου 1922, στην Ακαδημία Επιστημών, Επιγραφικής και Γραμμάτων της Τουλούζης. Το δε εξεταζόμενο κείμενο συντάχθηκε από τρίτο πρόσωπο, το οποίο περιληπτικά, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, συμπεριέλαβε τα, κατά την άποψή του, ουσιωδέστερα σημεία της ομιλίας με την εισαγωγική σημείωση: «Συνεδρία 1 Ιουν. 1922. Ο κόμης Βέγουεν έκανε μια παρουσίαση σχετικά με τη Διασυμμαχική Θράκη υπό τη διοίκηση του στρατηγού Charpy (1919-1920)»¹⁵.

Η προσπάθεια τήρησης ίσων αποστάσεων από τις εθνότητες που κατοικούσαν στη Θράκη διακρίνεται από τη διατύπωση, πως αναλόγως των ασκούντων κυριαρχία στην επαρχία οι υπόλοιπες κοινότητες υφίσταντο πιέσεις, καθώς τα φυλετικά και θρησκευτικά μίσση ήταν πολύ έντονα και ο πληθυσμός μικτός: Έλληνες, Βούλγαροι και Τούρκοι αποτελούσαν περίπου ίσες

12. Bourcart, ό.π., 446-447.

13. Bourcart, ό.π., 455.

14. De Saint-Périer, « Le Comte Begouën (nécrologie) », Bulletin de la Société préhistorique de France, 53/11-12 (1956), 760-761.

15. *Mémoires de l'Académie des sciences, inscriptions et belles-lettres de Toulouse*, τ. 10 σειρά 11, στο τμήμα: Bulletin des travaux de l'académie pendant l'année académique 1921-1922, Séance du 1er juin 1922, « M. le Comte Begouën, La Thrace Interalliée sous l'administration du Général Charpy (1919-1920) », Toulouse, 1922, 207-210.

ομάδες, που, αναλόγως και εκ περιτροπής κυριάρχησαν και καταπιέστηκαν. Η γνωριμία του αναγνώστη με τη Θράκη συνεχίζεται με την παράθεση των δημογραφικών δεδομένων, τα οποία ο Βεγουιέν, κατά τα λεγόμενά του, αρύεται από τη στατιστική της γαλλικής στρατιωτικής αρχής¹⁶.

Ακολούθως, ο συγγραφέας καθορίζει ως πρωταρχικούς στόχους της γαλλικής διοίκησης την ειρήνη, την τάξη, την ασφάλεια, την ευημερία σε αυτήν τη χώρα την κατεστραμμένη από τον πόλεμο και τις συχνά αιματηρές φυλετικές και θρησκευτικές συγκρούσεις. Επίσης, εκφράζει την αισιοδοξία πως, μέσω της εφαρμογής των αρχών της δικαιοσύνης και της αμεροληψίας, ο στόχος αυτός θα έχει επιτευχθεί σύντομα¹⁷.

Η ανάλυση συνεχίζει με την αδρομερή αναφορά στο οργανόγραμμα της διοίκησης, κατά το οποίο, δίπλα στον Γενικό Κυβερνήτη, υπήρχε ένα Διοικητικό Συμβούλιο, απαρτιζόμενο από Γάλλους και μια Συμβουλευτική Επιτροπή, συντιθέμενη από εκπροσώπους των διαφόρων εθνοτήτων¹⁸.

Μετά από επιγραμματική αναφορά στα δημόσια έργα που εκτελέστηκαν από τη Διασυμμαχική κατοχή, την κατασκευή-επισκευή δρόμων και γεφυρών και την αποστράγγιση ελών, ο Βεγουιέν μνημονεύει το συλλαλητήριο της 4^{ης} Απριλίου στην Κομοτηνή:

[...] (έγινε) από τους κατοίκους όλων των εθνοτήτων, κατά το ξεκίνημα των εργασιών του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου, με αίτημα την αυτονομία της Θράκης ως προτεκτοράτο της Γαλλίας και μέσω του οποίου στάλθηκε στο Παρίσι μια αναφορά που έφερε περισσότερες από 100.000 υπογραφές. Ήταν όμως πολύ αργά, διότι οι διεθνείς δεσμεύσεις υπήρχαν ήδη και, στο τέλος Μαΐου 1920, τα γαλλικά στρατεύματα έπρεπε να εκκενώσουν την περιοχή, ενώ οι Έλληνες προχώρησαν στην κατάληψή της¹⁹.

Στο συλλαλητήριο που έλαβε χώρα εμπρός στο Διοικητήριο (σημερινό στρωτιωτικό κτήριο 'Ταξιαρχία'), συμμετείχε ο βουλγαρικός πληθυσμός της πόλης και της υπαίθρου, που συγκεντρώθηκε μετά την κυριακάτικη λειτουργία. Οι μαθητές των βουλγαρικών και τουρκικών σχολείων έψαλλαν τη 'Μασσαλιώτιδα' και οι διαδηλωτές έφεραν πλακάτ με συνθήματα: «Ζήτω η Γαλλία», «Ζήτω ο στρατηγός Charpy» και «Θέλουμε μία Θράκη ανεξάρτητη και αυτόνομη». Ο ίδιος ο Charpy, περιστοιχιζόμενος από το στελεχιακό δυναμικό της διοίκησής του, στρατιωτικό και πολιτικό, εκφώνησε λόγο, εκφράζοντας «[...] τη σταθερή του πεποίθηση ότι η Διασυμμαχική Θράκη, κατόπιν τεσσάρων μηνών υπάρξεως, πρόκειται να αποκτήσει οριστικώς τα δικαιώματά της σε μια ανεξάρτητη ζωή»²⁰.

Την εκδήλωση ακολούθησε η εκλογή του προέδρου του Ανωτάτου Διοικητικού Συμβουλίου, του συμβουλευτικού οργάνου που θα επικουρούσε το έργο του αρμοστή. Κατόπιν, ο Βεγουιέν σχολιάζει τις αντιδράσεις της αποχώρησης των Γάλλων και την παραχώρηση της επαρχίας στην Ελλάδα, αναφέροντας πως: «Οι εκφράσεις λύπης του πληθυσμού ήταν ομόφωνες, ενώ οι Βούλγαροι μετανάστευσαν μαζικά. Στον απολογισμό της Διασυμμαχικής διοίκησης επιμένει στην αμερόληπτη λειτουργία της δικαιοσύνης: [...] τα δικαστήριά μας ήταν άριστα, χωρίς να λαμβάνουν καθόλου υπ' όψη τους την καταγωγή των διαδίκων και όλοι είχαν θέση σε όποια φυλή και αν ανήκαν.»²¹.

Συμπερασματικά δε, καταλήγει:

[...] ότι ο πραγματικός τρόπος για να διασφαλιστεί η ειρήνη και η τάξη σε χώρες διαιρεμένες όπως η Θράκη και η Μακεδονία, είναι να μην ενδυναμωθεί καμία φυλή έναντι της άλλης, πράγμα που αναπόφευκτα θα οδηγήσει στη δυνατότητα της συντριβής της άλλης, και, για να αποφευχθεί τούτο, απαιτείται η αυτονομία των επαρχιών αυτών υπό τη διοίκηση ή το αμερόληπτο προτεκτοράτο μιας ουδέτερης δύναμης. Είναι οδυνηρό για την ηρεμία της Ανατολής, και, κατά συνέπεια, της Ευρώπης, το γεγονός πως το έργο μας τερματίστηκε απότομα, ίσως ακριβώς επειδή προχώρησε πάρα πολύ επιτυχημένα και προκάλεσε τον φθόνο²².

Στο σημείο αυτό διαφαίνεται η σταθερή θέση της εξωτερικής γαλλικής πολιτικής περί της αναγκαιότητας της δημιουργίας προτεκτοράτων στην Ανατολή. Η αναγκαιότητα αιτιολογείται από την εξισορρόπηση των εθνοτικών ανταγωνισμών και από τις ευρύτερες συνέπειες που αυτές πιθανόν να επιφέρουν στην ειρήνευση του μεταπολεμικού κόσμου. Η τελική υπόθεση περί του φθόνου που προκάλεσε το εγχείρημα της αυτονόμησης των υπό γαλλική διοίκηση περιοχών είναι μάλλον υπαινιγμός για τη βρετανική παρέμβαση που υπονόμεισε τους απώτερους γαλλικούς σχεδιασμούς στην Ανατολή.

Και το δημοσίευμα καταλήγει ως εξής:

Αλλά το έργο αυτό δεν ήταν ατελέσφορο και μας περιποίει τη μεγαλύτερη τιμή. Θα πρέπει να αποδοθούν ιδιαίτερα εύσημα στα πρώτης τάξεως διοικητικά προσόντα του στρατηγού Charpy και την αφοσίωση, τη λεπτότητα και τις γνώσεις των συνεργατών του. Όλοι ήταν σε θέση να εκτιμήσουν και να αγαπήσουν τη Γαλλία, τις γενναιόδωρες και φιλελεύθερες μεθόδους της διακυβέρνησής της και των πολιτικών της αρχών. Όλα αυτά απέδειξαν τι μπορεί κανείς να κάνει, όταν

16. *Mémoires de l'Académie*, ό.π. 208.

17. *Mémoires de l'Académie*, ό.π. 208.

18. *Mémoires de l'Académie*, ό.π. 208.

19. *Mémoires de l'Académie*, ό.π. 209.

20. *Mémoires de l'Académie*, ό.π. 209.

21. *Mémoires de l'Académie*, ό.π. 209.

22. *Mémoires de l'Académie*, ό.π. 209.

καθοδηγείται από τις ιδέες της δικαιοσύνης, της ανιδιοτέλειας και της αμεροληψίας²³.

Η εμμονή του Βεγουιέν στη βαθιά κατανόηση εκ μέρους της Γαλλίας των ιδιαιτεροτήτων στην πραγματικότητα της Θράκης, καθώς και στις ικανότητες της διοικητικής μηχανής υπό τον Charpy, φιλοτεχνεί τον ρόλο του εθνικού γοήτρου κατά τη διάρκεια της περιόδου της εντολής και ρίχνει φως στην παραγωγή της γνώσης που σχεδιάζεται, για να τεκμηριώσει τον ισχυρισμό της Γαλλίας περί της νομιμοποίησης της άσκησης εξουσίας, και έτσι να δοθεί μεγαλύτερη βαρύτητα στην κηδεμονική σχέση.

Το πολιτικό 'διά ταύτα' του Γάλλου αρχαιολόγου εστιάζεται στη Συνθήκη του Neuilly η οποία, κατ' εκείνον, έχει παραβιαστεί, καθώς δεν εφαρμόστηκε η πρόνοια εξόδου της Βουλγαρίας στο Αιγαίο, στοιχείο που επιτείνει το σφάλμα της κατάργησης της Διασυμμαχικής Θράκης:

Η τελευταία παράγραφος του άρθρου 48 της Συνθήκης του Neuilly, που παρέχει οικονομική διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο, δεν έχει ακόμη εφαρμοστεί. Ωστόσο, αυτό είναι ένα θέμα ζωτικής σημασίας για τη Βουλγαρία όπως και ζήτημα δικαιοσύνης. Η Ευρώπη δεσμεύεται από τα υπεσχημένα και πρέπει, συνεπώς, να τα τηρήσει παρά τις υπάρχουσες δυσκολίες, τώρα που η Ελλάδα κατέχει τα εδάφη αυτά. Αντιλαμβανόμαστε σήμερα, εν τοις πράγμασι, το σφάλμα που διαπράχθηκε με την καταστροφή της οργάνωσης της Διασυμμαχικής Θράκης η οποία, μόνη αυτή, ήταν σε θέση να ικανοποιήσει τους πάντες²⁴.

Συμπυκνώνοντας στο σημείο αυτό, καταληκτικά, σημειώνουμε πως ο στρατιωτικός Armingeat και οι δύο ακαδημαϊκοί, Bourcart και Βεγουιέν, ασφαλώς και είναι κοινωνοί της γαλλικής στρατιωτικής και αποικιοκρατικής παράδοσης, της επιστημονικής κοινότητας και της διανόησης αντιστοίχως. Στην περίπτωση του Bourcart, μάλιστα, συμπίπτουν όλες οι ιδιότητες, καθώς ήταν στέλεχος της Στρατιάς της Ανατολής και πολύ κοντινό πρόσωπο στον ανώτατο συμμαχικό διοικητή, Franchet d'Esprey, ενώ δεν πρέπει να μας διαφεύγει και η αλσατική καταγωγή του, που τον τοποθετεί στην πρώτη γραμμή της σύγκρουσης του γαλλικού αλυτρωτισμού με τον γερμανικό милитарισμό, μετά τη γαλλοπρωσική σύγκρουση του 1870-1871. Στην προσπάθειά του ο πολυπράγμων Γάλλος ακαδημαϊκός να τεκμηριώσει τις απόψεις του για την τύχη της Θράκης, συμπλέοντας, βέβαια, και με τις απόψεις των άλλων δύο, καταλήγει σε ένα συμπέρασμα που, ουσιαστικά, αυτοαναιρείται στις ήδη διατυπωθείσες θέσεις του, για τις συνέπειες της απόδοσης της νοτιοδυτικής Θράκης στην Ελλάδα:

Είναι αναγκαίο η Κοινωνία των Εθνών στην Ανατολή να καταστεί ζώσα πραγματικότητα· με καθεστώς 'εντολών'

και συμβούλους θα κατορθώσει να φέρει μια πραγματική ειρήνη στα Βαλκάνια, ώστε να ανακτήσουν την αξία τους εδάφη άλλοτε εξαιρετικά πλούσια, αποφεύγοντας μια πυροδότηση επικίνδυνη για όλους. Η Γαλλία θα μπορούσε να επιτελέσει τούτο το έργο στην Ανατολή, συνεχίζοντας τη λαμπρή παράδοση του παρελθόντος, όταν ήταν η προστάτις όλων των καταπιεσμένων. Σε ουδεμιά των περιπτώσεων δεν θα θέλαμε να επιτρέψουμε τη συνέχιση της επικίνδυνης πολιτικής του Συνεδρίου του Βερολίνου²⁵.

Με έναν λόγο, παρατηρώντας την ιστορική εξέλιξη των επιλογών του ευρωπαϊκού κατεστημένου των νικητών του Α' Παγκοσμίου πολέμου, δεν έχουμε παρά να υπενθυμίσουμε, πικρά βεβαίως, πως οι λεόντειες πρόνοιες της Συνθήκης των Βερσαλλιών, κυρίως, ήταν εκείνες που θα ξαναέβραζαν σε κίνηση το 'βαγόνι' στο δάσος της Κομπιένης και θα προκαλούσαν τις αναθεωρητικές στάσεις των ηττημένων του Μεγάλου Πολέμου²⁶.

23. *Mémoires de l'Académie*, ό.π. 210.

24. *Mémoires de l'Académie*, ό.π. 210.

25. Bourcart, ό.π., 456.

26. Υποσημειώνουμε πως εννοούμε την απόλυτη ρεβάνς, όταν ο Χίτλερ υποχρέωσε τους ηττημένους Γάλλους να υπογράψουν στο ίδιο βαγόνι που ο στρατάρχης Ferdinand Foch είχε (22 έτη πριν) αναγκάσει τους Γερμανούς να αποδεχτούν τους όρους της ανακωχής των Συμμάχων της Αντάντ. Είναι κοινός τόπος στη σύγχρονη ιστοριογραφία ότι οι εξοντωτικοί όροι της Συνθήκης των Βερσαλλιών φέρουν μεγάλο βάρος για τη δημιουργία ευνοϊκού κλίματος για την εμφάνιση του ναζιστικού φαινομένου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Boÿ, J., *Historique de la 86e promotion de l'École spéciale militaire de Saint-Cyr (1901-1903), promotion du Centenaire de la Légion d'honneur*, χχ.-χτ.

Dalègre, J., La mission du général Charpy en Thrace occidentale, *Mésogeios* τ. 4, 1999, 68-69.

De Saint-Périer, Le Comte Begouën (nécrologie), *Bulletin de la Société préhistorique de France*, 53/11-12 (1956), 759-765.

Guéna, Delphine Étienne-Alain, *Officiers Généraux de l'Armée de Terre et des Services (Ancien Régime-2010) Répertoire alphabétique*, εκδ. Service Historique de la Défense Armée de Terre, Château de Vincennes 2011.

Guilcher, A., « Jacques Bourcart (1891-1965) », *Annales de Géographie*, τ. 75, no 409 (1966), 304-306.

Mémoires de l'Académie des sciences, inscriptions et belles-lettres de Toulouse, τ. 10 σειρά 11, στο τμήμα: Bulletin des travaux de l'académie pendant l'année académique 1921-1922, Séance du 1er juin 1922, « M. le Comte Begouën, La Thrace Interalliée sous l'administration du Général Charpy (1919-1920) », Toulouse, 1922, 207-210.

ΒΙΟΓΡΑ- ΦΙΚΑ

Βλάσης Βλασίδης

Ο Βλάσης Βλασίδης είναι αναπληρωτής καθηγητής Σύγχρονης Βαλκανικής Ιστορίας (2019 κ.ε.) στο Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Έχει διδάξει μαθήματα σε προπτυχιακό επίπεδο στο Τμήμα Δημοσιογραφίας του ΑΠΘ, στο Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και στα μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών Τουριστικών Επιχειρήσεων του Διεθνούς Πανεπιστημίου ΤΕΙ και τοπικής ιστορίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. Έχει διατελέσει επικεφαλής Έρευνας και Τεκμηρίωσης στο Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων ΑΕ (1995-2003) και στο Κέντρο Έρευνας Ιστορίας του Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα Θεσσαλονίκης (2001-2003). Διευθυντής του Εργαστηρίου Ιστορίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας που ασχολούνταν με την ψηφιοποίηση των εφημερίδων της Μακεδονίας (2004-2012). Μέλος της Επιστημονικής Επιτροπών του Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα Θεσσαλονίκης (2004 κ.ε.) και της Επιστημονικής Επιτροπής του Ιδρύματος Προσφυγικού Ελληνισμού (2014 κ.ε.). Τα πιο πρόσφατα ερευνητικά του ενδιαφέροντα είναι οι δυο παγκόσμιοι πόλεμοι, οι πολιτιστικές βιομηχανίες, τα θέματα διαχείρισης της ιστορικής μνήμης, το Μακεδονικό Ζήτημα και τα προσφυγικά ζητήματα.

Σαρκίς Δαγκαζιάν

Ο Σαρκίς Δαγκαζιάν γεννήθηκε στην Κομοτηνή το 1975. Σπούδασε Πολιτική Επιστήμη και Διεθνείς Σπουδές στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών και είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου στη Διοίκηση Επιχειρήσεων από το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Έχει δημοσιεύσει πλήθος επιστημονικών άρθρων σε θέματα διεθνών σχέσεων, διεθνούς δικαίου και πολιτικής ιστορίας. Εξειδικεύεται στη μελέτη της παρουσίας των Αρμενίων στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο και έχει συμμετάσχει σε διεθνή συνέδρια με πολυάριθμες ανακοινώσεις σχετικά με την ιστορία των Αρμενίων της Θράκης. Στην επαγγελματική του σταδιοδρομία διετέλεσε διευθυντικό στέλεχος σε εταιρείες του χρηματοοικονομικού χώρου όπως η Αχον Χρηματοπιστηριακή και η Price Waterhouse Coopers σε Ελλάδα, Η.Π.Α. και τις χώρες της Βαλτικής. Σήμερα είναι διευθυντής των εταιρειών Dagazian Fine Jewellery, Maron Energy Group, Thracian Energy και Siris Renewables. Από το 2017 είναι Πρόεδρος στο Ελληνοαρμενικό Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Ελλάδος.

Θεοχάρης Ι. Δαλακούρας

Ο Θεοχάρης Ι. Δαλακούρας, Καθηγητής Νομικής ΔΠΘ, γεννήθηκε το 1957 στην Κομοτηνή. Πτυχιούχος του ΔΠΘ και διδάκτορας της Νομικής του Πανεπιστημίου Κολωνίας με «summa cum laude - άριστα». Από τον Νοέμβριο του 1987 υπηρετεί στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, ως τακτικός Καθηγητής στον Τομέα Ποινικών και Εγκληματολογικών Επιστημών από το 2009. Παράλληλα διδάσκει στην Αστυνομική Ακαδημία και είναι δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω εγγεγραμμένος στο Δικηγορικό Σύλλογο Ροδόπης. Έχει συμμετάσχει σε πλήθος εγχωρίων και διεθνών συνεδρίων και ημερίδων με εισηγήσεις ή παρεμβάσεις και έχει συγγράψει μέχρι στιγμής τέσσερις εκτενείς μονογραφίες. Έχει υπηρετήσει σε θέσεις ευθύνης, όπως Αντιπρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου, Πρόεδρος της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής για τον νέο Κώδικο Ποινικής Δικονομίας και της Αναθεωρητικής Επιτροπής του ίδιου Κώδικα και έχει τιμηθεί με σημαντικές ευρωπαϊκές υποτροφίες, όπως η DAAD, η Max Planck Stiftung και η Alexander von Humboldt Stiftung. Η ΠΑΜΘ τον επέλεξε ως Πρόεδρο της Επιτροπής Εορτασμών της «100ης Επετείου από την απελευθέρωση/ενσωμάτωση της Θράκης στον Εθνικό Κορμό».

Δήμητρα Πατρωνίδου

Η Δήμητρα Πατρωνίδου είναι φιλόλογος στο 3ο Γενικό Λύκειο Δράμας και Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια στο Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Συμμετέχει με επιστημονικές εργασίες σε ελληνικά και διεθνή συνέδρια και δημοσιεύει άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά πάνω σε θέματα Ιστορίας και Ιστορίας της Εκπαίδευσης. Συμμετέχει σε Οργανωτικές και Επιστημονικές Επιτροπές Συνεδρίων και είναι μέλος επιστημονικών σωματείων, πολιτιστικών και φιλανθρωπικών συλλόγων. Είναι ισόβιο μέλος στο Ίδρυμα Μακεδονικού Βραβείου με έδρα τη Δράμα.

Ιωάννης Μηνά Μπακιρτζής

Ο Ιωάννης Μηνά Μπακιρτζής διδάσκει ως Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα Ιστορίας & Εθνο-λογίας, της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του Δ.Π.Θ., στο γνωστικό αντικείμενο: «Υστερη Οθωμανική αυτοκρατορία και σύγχρονο Τουρκικό κράτος-Ιστορία και κοινωνία». Κατά την ακαδημαϊκή του σταδιοδρομία δίδαξε στο Trakya Üniversitesi (Edirne) ως Επίκουρος Καθηγητής της Ελληνικής Γλώσσας και Φιλολογίας, στο Τμήμα Μετάφρασης και Διερμηνείας. Υπηρέτησε, επίσης, ως Λέκτορας και Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού των Παρευξείνιων Χωρών, ενώ από το 2017 μετακινήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας και Εθнологίας. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονται στον 19ο αιώνα και την καθημερινή ζωή στα οθωμανικά Βαλκάνια, ιδίως στην Θράκη, τα δημογραφικά, κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα που προκύπτουν από τις Οθωμανικές Επετηρίδες, τα Γεωγραφικά Λεξικά, τα Πρακτικά των Ιεροδικείων, τους Προϋπολογισμούς, ως και την Εκπαίδευση στην Οθωμανική αυτοκρατορία, κατά την εν λόγω περίοδο.

Χρυσούλα Καραμάτσιου

Η Χρυσούλα Καραμάτσιου γεννήθηκε στην Αλεξανδρούπολη και κατάγεται από τη Γεμιστή Έβρου. Είναι απόφοιτος του τμήματος Κλασικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και εργάζεται στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση ως φιλόλογος. Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος (1996) και διδάκτωρ (2009) του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ στον τομέα της Νεότερης Ιστορίας. Τα επιστημονικά και ερευνητικά της ενδιαφέροντα αφορούν την ύστερη περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το κίνημα των νεοτούρκων, η έξοδος των Ελλήνων από την ανατολική Θράκη, οι πολιτικές ηγεσίες των Μουσουλμάνων και των Χριστιανών της Θράκης, καθώς και τα κυρίαρχα ιδεολογικά ρεύματα της περιόδου.

Χρύσα Κουλιάκη

Η Χρύσα Κουλιάκη γεννημένη στην Αλεξανδρούπολη σπούδασε στο Τμήμα Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου. Συνέχισε τις μεταπτυχιακές σπουδές της στο ίδιο τμήμα στο Π.Μ.Σ. «Ιστορική Έρευνα, Διδακτική και Νέες Τεχνολογίες», τις οποίες ολοκλήρωσε με άριστα και έγινε δεκτή ως Υποψήφια Διδάκτωρ στο ίδιο Τμήμα. Συγγραφικό έργο/Δημοσιεύσεις: Κουλιάκη Χρύσα, *Η εβραϊκή παρουσία στην “αλίμενον [ταύτην] γωνίαν της Θράκης” Νγεντέ-Αγάτς-Αλεξανδρούπολη (1870-1965)*, εκδόσεις Οσελότος, Αθήνα 2018. Η έκδοση έγινε με χρηματοδότηση του ΚΙΣ. Άρθρα. Διάκριση: Πρώτο Βραβείο Ιστορικού Ντοκιμαντέρ Εκπαιδευτικών 2018 στον 4ο Πανελλήνιο Διαγωνισμό Ιστορικού Ντοκιμαντέρ «Προσεγγίζουμε βιωματικά το παρελθόν: αφηγήσεις (μαρτυρίες) από την οικογενειακή, την τοπική και την σύγχρονη εθνική, ευρωπαϊκή και παγκόσμια ιστορία», που προκήρυξε το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Ιστορική Έρευνα, Διδακτική και Νέες Τεχνολογίες» του Ιονίου Πανεπιστημίου και η Επιστημονική Ένωση «Νέα Παιδεία».

ΑΦΙΣΕΣ & ΠΡΟΓΡΑΜ- ΜΑΤΑ

Η Θράκη
στα χρόνια της
απελευθέρωσης -
ενσωμάτωσης
με την
Ελλάδα

1920-2020
1920
ΘΡΑΚΗ
ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ
ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ & ΘΡΑΚΗΣ

ΜΕΓΑΡΟ
ΜΟΥΣΙΚΗΣ
ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

ΕΠΕΤΕΙΑΚΕΣ
ΗΜΕΡΙΔΕΣ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΣΑΒΒΑΤΟ
11/12/17:00

ΔΙΑΛΕΚΤΟ-
ΛΟΓΙΑΣ
ΚΥΡΙΑΚΗ
12/12/10:00

ΕΚΘΕΣΗ
ΘΡΑΚΙΩΤΙΚΗΣ
ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
11/12 - 19/12

ΩΡΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ:
ΣΑΒΒΑΤΟ & ΚΥΡΙΑΚΗ
11:00 - 18:00
ΔΕΥΤΕΡΑ - ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ
8:30 - 13:00 &
17:00 - 20:00

ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ

ΜΕ ΤΗΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ
ΔΗΜΟΚΡΕΤΕΙΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΘΡΑΚΗΣ

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ

Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΕΠΙΤΡΕΠΕΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΔΕΙΞΗ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΥ ΕΜΒΟΛΙΑΣΜΟΥ Ή ΝΟΣΗΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΩΝ & ΕΙΣΗΓΗΤΩΝ

Βλάσης Βλασιδης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών & Ανατολικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Σαρκίς Δαγκασιάν, Ερευνήτρια

Θεοχάρης Δαλακούρας, Καθηγητής Νομικής Σχολής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Χρυσούλα Καραμάτσιου, Φιλολόγος, Διδάκτορας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Χρύσα Κουλιάκη, Εκπαιδευτικός Υποψήφια Διδάκτορας, Τμήμα Ιστορίας Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Ιωάννης Μπακιρτζής, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Δήμητρα Πατρωνίδου, Φιλολόγος, Διδάκτορας Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

"Στο πρόγραμμα συμπράττουν πολιτιστικοί φορείς της Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης"

* Κατά την προετοιμασία και κατά τη διάρκεια της ημερίδας η οποία θα διεξαχθεί δια ζώσης θα τηρηθούν τα υγειονομικά πρωτόκολλα που προβλέπονται από την νομοθεσία κατά του COVID - 19.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

Η Θράκη
στα χρόνια της απελευθέρωσης -
ενσωμάτωσης με την Ελλάδα

17:15 ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

17:30 Κεντρικός Ομιλητής, **Θεοχάρης Δαλακούρας**
«Η επέτειος των 100 χρόνων απελευθέρωσης της Θράκης ως ορόσημο δικαιοκρατικότητας»

Α' ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ: **Ιωάννης Μπακιρτζής - Πηνελόπη Καμπάκη Βουγιουκλή**

18:00 **Βλάσης Βλασιδης - Δήμητρα Πατρωνίδου**
Η οργάνωση του Κρατικού μηχανισμού της Βουλγαρίας στη Θράκη κατά την περίοδο 1912 - 1918: μία πρώτη συστηματική προσέγγιση μέσα από τα βουλγαρικά κρατικά αρχεία.

18:20 **Σαρκίς Δαγκασιάν**
Πτυχές της αρμενικής παρουσίας στην Κομοτηνή κατά την περίοδο 1912 - 1923.

18:40 ΣΥΖΗΤΗΣΗ

18:50 ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ - ΞΕΝΑΓΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΘΕΣΗ "Έκθεση Θρακιώτικης κληρονομιάς - Συλλογή Αρβανίτη"

Β' ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ: **Μάρκου Αικατερίνη - Πηνελόπη Καμπάκη Βουγιουκλή**

19:15 **Χρυσούλα Καραμάτσιου**
Οι πρώτοι χριστιανοί και μουσουλμάνοι βουλευτές της Θράκης στο ελληνικό κοινοβούλιο, 1920 - 1922: η εκλογική συμπεριφορά στον νομό Ροδόπης.

19:35 **Χρύσα Κουλιάκη**
Η εβραϊκή παρουσία πριν και μετά την ενσωμάτωση της Θράκης. Η περίπτωση της εβραϊκής κοινότητας Αλεξανδρούπολης.

19:55 **Ιωάννης Μπακιρτζής**
Τρεις Γάλλοι μιλούν γαι το καθεστώς της Διασυμμαχικής Θράκης (Thrace interallié, Οκτώβριος 1919 - 1920).

20:15 ΣΥΖΗΤΗΣΗ

20:30 **ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΕΠΠΙΛΟΓΟΣ**
"Thracian Trio"

> ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ & ΘΡΑΚΗΣ

> ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ
ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ

> ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ
Πηνελόπη Καμπάκη Βουγιουκλή, Ζωή Κοσμίδου

> ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Έλλη Λεμονίδου: Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πατρών
Αικατερίνη Μάρκου: Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τ.Ι.Ε., Δ.Π.Θ.
Ιωάννης Μπακιρτζής: Αναπληρωτής Καθηγητής, Τ.Ι.Ε., Δ.Π.Θ.

> ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Πηνελόπη Καμπάκη Βουγιουκλή: Ομότιμη Καθηγήτρια Τ.Ε.Φ., Δ.Π.Θ.
Ζωή Κοσμίδου: Εκτελεστική Γραμματέας Π.Δ.Μ.Θ.
Κάρεν Χαναγκιάν: Φοιτητής Τ.Ε.Φ., Δ.Π.Θ., Γραμματέας

ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ & ΘΡΑΚΗΣ

ΜΕ ΤΗΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ
ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΘΡΑΚΗΣ

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ

Η Θράκη στα χρόνια της απελευθέρωσης - ενσωμάτωσης με την Ελλάδα

ΕΠΕΤΕΙΑΚΗ
ΗΜΕΡΙΔΑ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΣΑΒΒΑΤΟ **11**
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ
2021
17:00

ΜΕΓΑΡΟ ΜΟΥΣΙΚΗΣ
ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗΣ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΡΟΔΟΠΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
GREEK NATIONAL TOURISM ORGANISATION
www.visitgreece.gr

Eastern
Macedonia
& Thrace
Greece